

ISSN 2311-4770

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

№3 (27) 2020

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ШӘКӘРІМ
АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ

ХАБАРШЫСЫ

«ПЕДАГОГИКА» СЕРИЯСЫ

ВЕСТНИК

ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

СЕРИЯ «ПЕДАГОГИКА»

SHÁKÁRIM ÝNIVERSITETI
SEMEI

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ
ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

В Е С Т Н И К

ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

СЕРИЯ «ПЕДАГОГИКА»

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ
ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

Куәлік № 13981-Ж

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

*Журнал қазақ, орыс,
ағылшын тілдерінде шығады*

В Е С Т Н И К
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Свидетельство № 13981-Ж

Журнал выходит 4 раза в год

*Журнал издается на казахском,
русском, английском языках*

ISSN 2311-4770

Бас редактор – М.К. Байжуманов, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚАСЫ

М.О. Абдиқаримов – педагогика ғылымдарының кандидаты (Қазақстан, Семей)
Е.И. Артамонова – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей, Мәскеу)
К.К. Байсарина – тарих ғылымдарының докторы, доцент (Қазақстан, Семей)
М.Е. Бельгибаев – география ғылымдарының докторы (Қазақстан, Семей)
Г.Е. Берикханова – физика-математика ғылымдарының докторы (Қазақстан, Семей)
Е.К. Есенжолов – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан, Семей)
А.С. Еспенбетов – филология ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Семей)
Н.А. Завалко – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Өскемен)
И.Р. Лазаренко – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей, Барнаул)
С.С. Маусымбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Семей)

Главный редактор – М.К. Байжуманов, доктор физико-математических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

М.О. Абдиқаримов – кандидат педагогических наук (Казахстан, Семей);
Е.И. Артамонова – доктор педагогических наук, профессор (Россия, Москва);
К.К. Байсарина – доктор исторических наук, доцент (Казахстан, Семей);
М.Е. Бельгибаев – доктор географических наук, профессор (Казахстан, Семей).
Г.Е. Берикханова – доктор физико-математических наук (Казахстан, Семей);
Е.К. Есенжолов – кандидат педагогических наук, профессор (Казахстан, Семей);
А.С. Еспенбетов – доктор филологических наук, профессор (Казахстан, Семей);
Н.А. Завалко – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Усть-Каменогорск);
И.Р. Лазаренко – доктор педагогических наук, профессор (Россия, Барнаул);
С.С. Маусымбаев – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Семей)

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

МРПТИ: 14.01.11

G. Ismailova, A. Nurpeissova
Shakarim State University of Semey

ELECTRONIC TEXTBOOK AS AN INNOVATIVE TOOL IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Annotation: *This scientific article discusses the advantages of using an electronic textbook in teaching a foreign language, its structure and content, its effectiveness in the process of application in the educational process of a higher educational institution. The main features of an electronic textbook are integration, interactivity, multimedia. All this makes it possible to optimize the process of teaching professionally oriented English; reveals the creative abilities of not only students, but also teachers; enables student-centered learning. The problems of using an electronic textbook are considered. Negative and positive impact on the educational process. A well-developed electronic textbook with multiple audio and video materials, navigation systems, variability of tasks, tests – expand the boundaries of knowledge, increase the motivational aspects of learning a foreign language, provide independence, interest and activity of students in the educational process. The article also discusses a program Turbosite that contributes to the creation of a modern electronic textbook.*

Key word: *Electronic textbook, modern education, digital technologies, Turbosite, student motivation, progress in language learning.*

It's no secret that the 21st century is characterized by the rapid pace of development of digital technologies. Modern devices, new computer programs, online sites are created by IT programmers every day. Any inhabitant of the planet cannot imagine his or her life without digital technologies, from smartphones to ultra-modern computers.

The introduction of information technology makes significant changes in many areas of human activity. If we consider the historical evolutionary stages of the development of digital technologies, then it all started with programs with the help of which it was possible to carry out complex mathematical calculations. After that, it became possible to create elementary illustrated materials, short videos. From year to year, all programs and technologies were modernized, adjusted, and more improved programs were created. Today, new opportunities have opened up for mankind, borders have been erased, because now network interaction with the world society has become available, there is an opportunity to exchange experience among specialists in their fields of work.

All these modernist changes also affected the education sector. Digital information technologies make it possible to quickly adapt the learning process to the individual capabilities and characteristics of trainees, freeing teachers from often repetitive and laborious operations to provide educational material and control knowledge. When conducting classes in computer classes, the motivation and activity of students increases, they independently work out a huge flow of educational information, and for teachers there is an opportunity to creatively conduct a lesson, apply new methods and forms of a lesson.

One of the most effective means of the educational process is an electronic textbook. Electronic textbooks are increasingly used not only within schools, but also in higher educational institutions, they are part of the information learning environment. This article discusses the possibilities and advantages, positive and negative aspects, as well as a program for creating an electronic textbook Turbosite that works like an online site, but at the same time it functions without an Internet. In connection with the latest world events and the transition of the learning process to distance form of learning, this topic is considered more relevant than ever.

First, let's look at what description scientists give to the term "Electronic textbook".

I. Ya.Lerner [3]	An electronic educational publication containing systematized material on the relevant scientific and practical field of knowledge, providing creative and active mastery of students and students with knowledge, skills and abilities in this area, characterized by a high level of performance and decoration, completeness of information, quality of methodological tools, quality of technical performance , clarity, consistency and consistency of presentation.
T. N. Noskova [4]	Electronic educational publication containing a set of graphic, text, digital, speech, music, video, photo and other information, as well as printed user documentation
V.N. Ageev, J. G. Drews [5]	A program-methodical training complex that corresponds to a typical curriculum and provides an opportunity for a student to independently or with the help of a teacher to master the training course or its section

Figure 1 – Definitions of the term "electronic textbook"

In the process of introducing information technologies into the educational process and in order to increase the quality of students' knowledge, a lot has been done in recent years to equip educational institutions with computers and material resources: new equipment was purchased and the Internet was connected. These metamorphoses actualize the problem - the lack of well-developed electronic textbooks, as well as the methods of their introduction into the educational process.

Unfortunately, not all teachers are aware of the existence of programs with the help of which one could create their own book, and not many agree with the fact that an electronic textbook is something more. Such an educational resource should correspond to the goals and objectives of a particular discipline, the level of the audience, and the personal capabilities of each student. It can contain audio, video materials, online tests with automatic verification of answers, presentations, hyperlinks to other electronic sources, interactive tasks and games. If we accept these innovations, then we can solve another pedagogical problem - the lack of time allocated for the study of certain topics.

Thanks to the electronic textbook, teachers would be able to save time, because students would be more involved in the lesson and would be interested in learning new material, as well as in self-testing their knowledge. Also, the use of an electronic textbook in the educational process can reduce the study of theoretical material in the classroom and increase the time for the practical part, solves the problem of missing classes. Students can use the electronic textbook anywhere and anytime.

Advantages of electronic textbooks over printed versions:

- availability – the necessary material is found faster;
- mobility – you can open such a book on any device;
- novelty – constant updating of information material;
- levels – contain material of several levels of difficulty;
- visualization – more creative illustrated material thanks to multimedia technologies;
- the price is slightly lower than for printed versions of books.

The structure of modern electronic textbooks is largely based on the familiar "book" paradigm. It has content, chapters, subtopics, assignments, quizzes, vocabulary of terms, creative exercises, but in a more interactive way. The negative side of the electronic textbook can be attributed to:

- the difficulty of reading from the screens of a monitor or cell phone, harms the eyesight;
- experienced teachers in old age have problems using modern gadgets;
- a single platform has not been developed where electronic textbooks in different disciplines could be placed.

The TurboSite program is a software package for creating electronic textbooks, websites, dictionaries, scientific encyclopedias. The program has a simple interface and does not require special technical knowledge, but at the same time it allows us to create high-quality electronic products. The whole structure of the electronic textbook is "tree-like". The program automatically detects the formats of attached files, is one of the simple tools for creating your own site, with a varied choice of design, not limited to the number of pages and information sectors. And the most

important "plus", the TurboSite program is distributed on the Internet for free. Accessibility is an important factor in the creation and use of this program.

The key role in the electronic textbook is played by the methodology that implements the learning algorithm. An electronic textbook should work in such a way as to automate all stages of training - from the presentation of educational material to control of knowledge and the issuance of final marks. At the same time, all compulsory educational material should be translated into a multimedia form that promotes its deep assimilation.

Bibliography

1. About the project "Development of electronic educational resources of a new generation" // Textbook. portal on the use of ESM in education. activities [Electronic resource]. – 2015. – URL: <http://eor.it.ru/eor/mod/resource/view.php?id=29> (reference date 17.09.2020).
2. Nurbekova Zh.K. Theoretical and methodological foundations of teaching programming. // Monograph. – Pavlodar. Electronic resource]. – 2004. – URL: <http://umotnas.ru/umot/monografiyapavlodar-j-k-nurbekova-teoretikometodologicheskie/page-10> (reference date 09.08.2020)
3. Lerner I.Ya. Methodological problems of the didactic theory of textbook construction. How to be a textbook: Didactic principles of construction / ed. I. Ya. Lerner, N. M. Shakhmaev. – M., 1999. – Part 1. 197 p.
4. Noskova T.N. Audiovisual technologies in education. SPb.: SPbGU-Kit.,2010. – 99 p.
5. Ageev V.N., Drews Yu. G. Electronic publications for educational purposes. Concepts, creation, use: textbook. allowance. – Moscow: MGUP, 2015. – 236 p.
6. Elistratova, N.N. Fundamentals of information culture formation among cadets of higher military technical educational institutions by means of multimedia. //Monograph / RVAI. – Ryazan, 2007. – 101 p.
7. Basic approaches to the creation of electronic textbooks for distance learning [Electronic resource]. – 2011 – URL: <http://www.courses.urc.ac.ru> (reference date 08.09.2020)

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ

Г.К. Исмаилова, А.Б.Нурпеисова

Бұл ғылыми мақалада шетел тіліг оқытуда электрондық оқулықты пайдаланудың артықшылығы, оның құрылымы мен мазмұны, жоғары оқу орнының оқу процесінде қолдану үдерісіндегі тиімділігі туралы айтылады. Электрондық оқулықтың негізгі ерекшеліктегі интеграция, интерактивтілік, мультимедия болып табылады. Мұның бәрі кәсіби бағдарланған ағылшын тілін оқыту процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді; оқушылардың ғана емес, мұғалімдердің де шығармашылық қабілеттерін ашады; студенттерге бағытталған білім алуға мүмкіндік береді. Электрондық оқулықты қолдану мәселелері қарастырылды. Оқу үрдісіне жағымсыз және жағымды әсер ету. Бірнеше аудио және видео материалдармен, навигациялық жүйелермен, тапсырмалардың өзгермелілігімен, тесттермен дамыған электронды оқулық – білім шекараларын кеңейтеді, шет тілін үйренудің мотивациялық аспектілерін арттырады, білім беру үдерісіне оқушылардың тәуелсіздігін, қызығушылығы мен белсенділігін қамтамасыз етеді. Мақалада қазіргі замаңғы электронды оқулықты жасауға үлес қосатын TurboSite бағдарламасы туралы да айтылады.

Түйін сөздер: электрондық оқулық, заманауи білім беру, сандық тахнологиялар, TurboSite, оқушылардың ынтасы, тіл үйренудегі прогресс.

ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНИК КАК ИННОВАЦИОННОЕ СРЕДСТВО В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Г.К. Исмаилова, А.Б. Нурпеисова

В данной научной статье рассматриваются преимущества использования электронного учебника в обучении иностранному языку, его структура и содержание, его эффективность в процессе применения в образовательном процессе Высшего учебного заведения. Основные особенности электронного учебника – интегрированность,

интерактивность, мультимедийность. Все это дает возможность оптимизировать процесс обучения профессионально-ориентированному английскому языку; раскрывает творческие способности не только студентов, но и преподавателей; дает возможность личностно-ориентированному обучению. Рассмотрены проблемы использования электронного учебника. Отрицательное и положительное влияние на учебный процесс. Качественно-разработанный электронный учебник со множественными аудио-, видео-материалами, системами навигации, вариативностью заданий, тестов – расширяют границы познания, увеличивают мотивационные аспекты в изучении иностранного языка, обеспечивают самостоятельность, заинтересованность и активность студентов в образовательном процессе. В статье также рассматривается программа TurboSite, способствующая созданию современного электронного учебника.

Ключевые слова: Электронный учебник, современное образование, цифровые технологии, TurboSite, мотивация студентов, успеваемость в изучении языка.

МРНТИ: 14.25.09

А.Б. Биниязова

«Аягез қаласы №7 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ Өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі, тәлімгер

«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. «Өзін-өзі тану» бағдарламасы тұжырымдамасының негізгі талаптары – «Өзін-өзі тану» бағдарламасы концепциясының негізгі талаптары – оқушының қоршаған дүниені, өзінің тұлғасының әлемін тану қабілеттілігін жеке тұлға ретінде толықтай қалыптастыру, саналы өзін-өзі тану және өзін-өзі басқару дағдыларын игеру және дамыту, қазіргі жағдайдағы білім беру жүйесінің міндеттері – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби қалыптастыруға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау толық бейнелейді.

Оқытудың белсенді әдістері – бұл білім алушының іс-әрекеті тиімді, шығармашылық және ізденушілік сипатта болатын оқыту әдістері. Оқытудың белсенді әдістеріне дидактикалық ойындар, нақты жағдайларды талдау, проблемалық мәселелерді шешу, алгоритм бойынша оқыту, миға шабуыл, тұжырымдамалармен контекстік емес операциялар және т.б. жатады. Оқытудың белсенді әдістерін қолдана отырып, білім беру үрдісін ұйымдастыру бірқатар принциптерге негізделген, олардың қатарына даралау, икемділік, ынтымақтастық принциптерін жатқызуға болады.

Түйін сөздер: оқытудың белсенді әдістері, өзін-өзі тану, жеке тұлға, оқыту, дамыту, мектеп.

Әрбір мұғалімнің басты міндеті – оқушыларға белгілі бір білімдер жиынтығын беру ғана емес, сонымен қатар оларда оқуға деген қызығушылықты дамыту, оқи білуге үйрету. Жақсы ойластырылған оқыту әдістерінің көмегінсіз оқу материалының игерілуін ұйымдастыру қиын [1].

Мектепте қолданылатын неғұрлым тиімді белсенді әдістерге:

– Дәстүрлі сабақтың дәстүрлі емес басталуы – сабаққа эмоционалдық бетбұрыс (эпиграф, костюмделген көрініс, видеоүзінді, ребус, жұмбақ, анаграмма), мақсаттарды, күтілетін нәтижелерді, күдіктерді айқындау.

– Проблемалық сұрақтар қою және шешу, проблемалық жағдаяттар құру. Сабақта қолданылатын проблемалық жағдаяттардың типтері: күтпеген нәрсе жағдаяты; конфликт жағдаяты; бе-гісіздік жағдаяты; болжам жағдаяты; таңдау жағдаяты.

– Релаксацияны және қорытынды шығаруды ұйымдастыру.

– Оқу материалының тұсаукесері – ақпараттық технологияны, электронды оқу құралдарын, интерактивті тақтаны және т.б. пайдалану.

– Индуктивті және дедуктивті логикалық сызбаларды пайдалану.

– Интербелсенді оқыту формаларын немесе олардың элементтерін пайдалану: «жобалар әдісі», «миға шабуыл», «пікірталас», «түрлі кейіпкерлерден интервью алу» жатады.

Белсенділік – белсенділіктің қозғаушы күші – қажеттілік пен құштарлық. Тіршіліктің негізі – қозғалыс пен іс-әрекет болса, оның не қарқынды, не баяу жүруі қажеттілікпен құштарлықшегіне байланысты [2].

Педагогикалық белсенділік – субъектінің ұстанған бағдарын жүзеге асыру барысындағы іс-әрекетінің жігерленуі. Ол жеке тұлғаның өзіндік ерекшеліктеріне, яғни белгілі бір ахуалға сай әсерленуіне, мінез-құлқына, шешім қабылдау қабілетіне байланысты. Психологияда белсенділікті тұлға белсенділігі, ситуацияға үстем белсенділік, іздену белсенділігі, шектен асқан белсенділік деп бөледі [3].

Тұлға белсенділігі – адамның шығармашылықтағы, іс-әрекеттегі, қоғамдағы, қарым-қатынастағы тегеурінділігі. Бұл адамның әлеуметтік өзгерістерге араласуынан байқататын қасиет.

Ал оқытудың белсенді әдістерін арттыру – үшін психология, педагогика ғылым саласын сондай – ақ білімдендіру практикасын актуальдық мәселесінің бірі.

1. Қабылдау белсенділігі – оқушылардың ұғынуындағы талпынысын сипаттайды және білімді қабылдауы, есте сақтауы, меңгеру тәсілдерін біліп, үлгіні тұтына алу тұрғысынан қарастырмыз.

2. Интерпретациялық белсенділігі – шәкірттің оқылған материалдарының мәнін ұғынып, ондағы білімдік түсінікті өзгерген жағдайда үйлесімді пайдаланумен және сол тәсілді жаңғыртып қолдана алуы тұрғысынан ескеріледі.

3. Шығармашылық белсенділік – оқушылардың білімді теориялық жағынан ұғынуға ұмтылып, проблеманы шешуде өзіндік ізденіс танытып, қызығушылығын жетілдіріп өзгертеді.

Көрсетіліп отырғандай проблемаларға жасалған теориялық талдаулар мен алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибелер дәлелденген деректерге сүйенгенде шәкірттің тижелігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі [4].

Адам белсенділігінің ең алғашқы формасының бірі – қарым-қатынас жасау белсенділігі. Бұл адамның бүкіл өмірінде дамитын белсенділік. Мысалы, балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес басқа адамдар мен қарым-қатынас жасау белсенділігінің мазмұны өзгеріп отырады. Балалар ересек адамдардық әрекеттеріне үңіле қарап, үйренеді, оларға еліктейді. Балалардың саналы түрдегі мұндай әрекеттерін ырықты немесе ерікті белсенділік дейді. Бұл жастағы балалардың үлкендердің әрекеттеріне және олармен өзара қарым-қатынас жасауға еліктеуі рөлге құрылған ойындарды атқару барысында байқалады. Ойын барысында балалардың құрдастарымен өзара қатынасы өзгереді. Бала еліктеу, қабылдау арқылы түрлі рөлді ойындарды атқара отырып, әлеумет өмірінің, өндіріс қатынастарының мазмұнын түсінеді. Әр түрлі ойын баланың дүниетанымын кеңейтіп, қарым-қатынас жасау белсенділігін дамытады.

Қарым-қатынас жасау белсенділігі жеке адам қасиеттерінің (қайырымдылық, қамқорлық, т.б.) қалыптасуына мүмкіндік туғызады. Баланың даму барысында таным белсенділігі артады [5].

Оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеу ісін жетілдіру үшін олардың жас және дербес ерекшеліктерін еске алып, оқу-тәрбие жұмысының барысында сана-сезімін ояту, өз бетінше жұмыс істей білуге үйрету - мұғалімнің басты міндеті. Мұғалім оқушының білімге, өнерге қызығушылық ынтасын, спорт ойындарына құштарлығын анықтайды, өзін-өзі тәрбиелеуге жүргізілетін жұмыстардың тақырыптарын ақыл-ой, құлық, еңбек, эстетикалық тәрбиесімен ұштастырып алады.

Оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеу белсенділігін қоғамдық жұмыстарға байланысты тапсырмалар беріп, орындау арқылы дамытуға болады. Мысалы: топ старостасы, тазалық комиссиясының төрағасы болу, т.б. Осындай тапсырмаларды сапалы дер кезінде орындап отыруға балаларды үнемі жаттықтыру мен дағдыландыру мұғалімнің және тәрбиешінің төл ісі.

Оқушылардың жеке қабілеттерін ескере отырып, барлығын тапсырмалармен, яғни, түрлі қоғамдық іс-әрекеттермен қамтамасыз ету керек. Егер тапсырма оқушыға бұйрық есебінде немесе көтеріңкі дауыспен берілсе, онда ол іштей наразылық білдіріп, тапсырманы орындамай аяқсыз қалдыруы мүмкін. Сондықтан мұғалім әр уақытта өзінің ілтипатты және ұстамды болуын естен шығармай, тапсырманы тыңғылықты орындау үшін оқушыға рухани

күш беріп, сенім білдіреді. Кейбір оқушының еріктік қасиеттері тұрақсыз болады. Ол бірінші қиыншылықты сезісімен-ақ; қоғамдық тапсырманы орындаудан бас тартады. Мұндай сангвиник оқушыға көмек бере отырып, оның намысына тимей, тапсырманы орындауын табандылықпен талап ете білу керек. Сонда ғана оқушылардың ішінде жаңа қарқын туып, ол алдына қойған мақсатын орындаудың қажет екенін сезінеді.

Педагогикалық шарттар ұғымы ғылыми зерттеу жұмыстарында көп кездеседі. Негізгі мағанасында бұл сөз зерттеліп отырған педагогикалық мәселенің, қандай да бір құбылыстың өмір сүруі үшін қажетті шарттар екендігі көрсетіледі [6].

Педагогикалық шарттардан бөлек «дидактикалық шарттар» ұғымы да білім беру жүйесін жүзеге асыру мақсатында көп кездеседі. «Педагогикалық шарттар» ұғымына анықтама беру үшін, бізге «дидактикалық шарттарды» анықтауымыз қажет, ол үшін «дидактикалық шарттармен» байланысты зерттелген ғылыми жұмыстарды негізге алуымыз керек. «Дидактикалық шарттар» жайлы педагогикалық мақалаларда, диссертациялық зерттеулерде кеңінен қолданылған, алайда педагогикалық сөздіктер мен педагогика бойынша басшылыққа алатын құжаттарда «дидактикалық шарттар» ұғымына нақты анықтамалар кездеспейді.

Ал, «шаттар» термині аналогиялық ойда кейбір анықтаушы сөздерсіз пайдаланылады. Орыс тіліндегі «условия» терминінің қазақ тіліндегі аудармасы «жағдай», «ереже», «шарт» немесе кей жерлерде «талаптар» және т.б. терминдерді береді.

«Дидактикалық шарттар» ұғымының мәнін ашу кезінде, «дидактика» ұғымына көңіл бөлуіміз қажет.

Дидактика (грек тілінен аударғанда Didaktikas – зерттеу бойынша, didasko – зерттеуші) – балаларды және үлкендерді оқытудың міндеттері мен мазмұнын ашатын, білімді, іскерлікті және дағдыны меңгеру процесін суреттейтін, оқытуды ұйымдастыру ұстанымдарын, әдістерін және формаларын сипаттайтын, оқыту мен білім беру мәселелерін жасайтын педагогиканың құрамдас бөлігі.

Дидактикалық шарттар деп, оқыту жүйелерін конструкциялаушы құраушылардың мазмұндық сипаттамаларын түсіну қажет. Дидактикалық шарттар оқытудың жүйелерін ажыратады.

Педагогикалық шарттар зерттеу жұмыстарына сәйкес түрліше анықталады. Мысалы, Б.Өтешова зерттеу тақырыбына сай педагогикалық шарттарды төмендегіше анықтайды:

- Әдіснамалық – халық тағылымдары материалдарын іріктеу принциптері;
- Теориялық – халық тағылымдары материалдарының жүйеленуі;
- Дидактикалық – оқушылардың дүниетанымын халық тағылымдары материалдары арқылы дамыту моделінің жасалуы;
- Әдістемелік – оқушылардың дүниетанымын халық тағылымдары материалдары арқылы арнайы пән, таңдау курсына, сыныптан тыс тәрбие жұмыстарында дамытудың әдістері мен тәсілдері;
- Практикалық – оқушылардың дүниетанымын дамыту мазмұны мен құралдарының эксперименттік – тәжірибелік жұмыста тексерілуі арқылы қамтамасыз етілуі тиіс.

Сонымен, «Педагогикалық шарттар деп, дәстүрлі (алдыңғы) оқыту (тәрбие) жүйелері мен жаңа, жетілдірілген оқыту (тәрбие) жүйесінің арасындағы, яғни болашақта түзілетін оқыту (тәрбие) жүйесіне қызмет ететін шарттар жиынтығын түсінеміз».

Өзін-өзі тану пәнін оқытуда белсенді әдістердің бірі, интерактивті әдіске тоқталатын болсақ.

Білім берудегі интерактивті технология – мұндағы интерактивті сөзі – inter (бірлесу), act (әрекет жасау) ұғымын білдіреді, сабақ барысында оқушының топпен жұмыс жасауға қатыспауы мүмкін емес, бірін - бір толықтыратын, сабақ барысында барлық оқушылардың қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Бұл жерде интерактивті тақта – дегеніміз не? – деген сауал туындайды.

Интерактивті әдістер бұл – адами өзара қатынастар мен өзара әрекеттестіктерді тану жолдары, тәсілдері. Ол әдістер жеке дара индивид емес, сұрақтарды талдау арқылы пікір алмасатын, бір-бірін белсендіретін өзара әрекеттесуші студенттердің тобы орталық орынға ие болатын белсенді диалогқа негізделеді. Интерактивті әдістер интеллектілі және рухани белсенділікті, сондай-ақ ақиқатты іздеуде ұжымдық шығармашылықты дамытады. Аталмыш әдістерді қолдануда оқушылар эмоциялылығымен және бастамашылдығымен ерекшеленген қайсібір тақырыпты талқылау үдерісіне белсенді қатысады. Сол себепті жалпы білім беретін

мектепте мұғалім икемді, белсенді болуы тиіс, және одан шығармашылық талап етіледі, өйткені ол тұтастай топтың, әрі оның әрбір мүшесінің интерактивті үдерісте орын алған даулар мен келіспеушіліктерді орынды әлеуетін қадағалауға көмектеседі.

Интерактивті әдістерге мыналар жатады:

- проблемалық шығарма әдістері;
- презентациялар;
- пікірталастар;
- топпен жұмыс;
- миға шабуыл әдісі;
- сын тұрғысынан ойлау әдісі;
- викториналар;
- мини зерттеулер;
- іскерлік ойындар;
- рөлдік ойындар;
- имитациялық ойындар.

Жоғарыда көрсетілген әдістер оқушылардың қызығушылығы мен белсенділігін арттырып, алынған мәліметтерді шығармашылық тұрғыдан қайта өңдеу болып табылады.

Өзін-өзі тану пәнін оқытуда осы интерактивті әдісті қолдану, сабақтың тиімділігін арттырады. Оқу процесінде, оның ішінде практикалық сабақтарда интерактивті құралдарды қолдану мұғалімнің жеке тәрбиесіне, шығармашылық ізденісіне байланысты. Интерактивті құралдар оқыту формасын ұйымдастыруды түрлендіруге, дәстүрлі оқыту әдістеріне жаңа элементтер енгізуге мүмкіншіліктер жасайды.

Мұғалімдердің көрсетуінше интерактивті бағдарлама олардың жартылай жұмысын атқарады, мысалы: белгілі бір материалды интерактивтік тақтада орындау арқылы файлдағы белгілермен өзгерістерді сақтап қалуға болады, бұны сабақта болмай қалған студенттерге қайта түсіндіруге немесе келесі жолы тағы да қолдануға болады.

Оқу материалдар базасын жасау, қызметтестермен жасаған материалдарды өз сабағымда пайдалану арқылы мұғалімдер уақытын үнемдейді.

Материалдарды оқып үйрену барысында интерактивті тақтаны пайдалану білім өрісін кеңейтуге мүмкіндік береді, сондықтан мұғалімдердің дайындаған материалы оқушыларға де түсініктірек болады. Көп мұғалімдердің байқағанындай сабақтың оқушыларғақызықты және дәлелді (мағыналы) болады және оны (оқушылар) жылдам есте сақтайды. Бұл әдіспен сабақ оқыту, сабақ материалын оқушыларғажеткізе білі мұғалімнің шеберлігіне, шығармашылық қабілетіне байланысты.

Өзін-өзі тану пәнін оқытуда интерактивті әдісті қолдану оқушылардыңтанымдық көзқарасын байытып, өзіндік ойлау және өзін-өзі жетілдіруге, өмірлік ұстанымын қалыптастыруға көмектеседі. Теориялық білімді игерту мен жаңғырту және жаңа жағдайға іс жүзінде лайықтап қолдануға үйреткенде ғана оқушылардың алған білімі мен біліктілігі шынайы да нақтылы қалыптасады. Осындай жолмен қалыптасқан білім мен біліктіліктің танымдық маңызы да зор болады.

Әдебиеттер

1. Әлімсаева А. Шығармашылық белсенділікті дамыту – мұғалім міндеті // Қазақстан мектебі. – 2008. – № 10. – С. 56- 58.
2. СадановаЖ.К., МакшиеваГ.К., Сейтахметова Ж.М. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру мәселесі. Вестник КАСУ № 1, 2006. – Б. 56.
3. Амирова А.Ф. «Педагогические условия политехнической направленности изучения основ наук в общеобразовательной школе». автореферат. – М.,1993. – 24 с.
4. Өтешова Б. Әдеп және халық тәлімі (5-11 сынып оқушыларына арналған бағдарлама). – А., 2003. – 25 б.
5. Мустояпова А.С. «Қазіргі кезеңде жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары»: педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – 24 б.
6. Аяпбергенов С. «Қазіргі білім беру үрдісіндегі оқыту әдістерін қолдану ерекшеліктері»/ «Сейфуллин оқулары – 9: Жоғарғы білім және ғылым дамуындағы жаңа бағыт» атты Республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Б. 123.

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ «САМОПОЗНАНИЯ»

А.Б. Биниязова

Основные требования концепции программы «Самопознание» – формирование целостной личности школьника, способного познавать окружающий мир, мир своей личности, осваивать и развивать навыки сознательного самопознания и самоуправления, полно отражают задачи системы образования в современных условиях – создание необходимых условий для получения образования, направленных на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики.

Активные методы обучения – это такие методы обучения, при которых деятельность обучаемого носит продуктивный, творческий, поисковый характер. К активным методам обучения относят дидактические игры, анализ конкретных ситуаций, решение проблемных задач, обучение по алгоритму, мозговую атаку, внеконтекстные операции с понятиями и др. Организация образовательного процесса, использующего активные методы обучения, опирается на ряд принципов, к числу которых можно отнести принципы индивидуализации, гибкости, сотрудничества.

Ключевые слова: активные методы обучения, самопознание, личность, обучение, развитие, школа.

ACTIVE METHODS OF LEARNING DISCIPLINE «SELF-RECOGNITION»

A. Biniyazova

The main requirements of the concept of the "Self-knowledge" program are the formation of an integral personality of a student who is able to cognize the world around him, the world of his personality, to master and develop the skills of conscious self-knowledge and self-government, fully reflect the tasks of the education system in modern conditions - creating the necessary conditions for obtaining an education aimed at forming , development and professional formation of the individual on the basis of national and universal values, achievements of science and practice

Active teaching methods are such teaching methods in which the student's activity is productive, creative, and exploratory. Active teaching methods include didactic games, analysis of specific situations, problem solving, algorithm learning, brainstorming, out-of-context operations with concepts, etc. The organization of the educational process using active teaching methods is based on a number of principles, which include the principles of individualization, flexibility, cooperation.

Key words: active teaching methods, self-knowledge, personality, learning, development, school.

МРНТИ: 15.31.31

М.С. Советова, О.Г. Беленко

Университет имени Шакарима города Семей

ИЗУЧЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОЯВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация: В данной статье раскрывается понятие тревожность. Тревожность как черта, или личностная тревожность, не проявляется непосредственно в поведении. Но ее уровень можно определить исходя из того, как часто и как интенсивно у индивида возникает состояние тревоги приводится сравнительный анализ проявления тревожности у мальчиков и девочек подросткового возраста. Проблема школьной тревожности является одной из наиболее популярных проблем в детской психологии. Среди негативных переживаний тревожность занимает почетное место, она приводит к снижению работоспособности, плодотворности деятельности, к трудностям в коммуникации. По результатам исследования выявлено различие в показателях, где

юноши больше всего подвержены тревоги, нежели чем девочки. В данной статье, тревога рассматривается с позиции гендерных проявлений. Само понятие «гендер» представляется как совокупность социальных и культурных норм, которое общество предписывает выполнять. Повышенный уровень тревожности свидетельствует о недостаточной эмоциональной приспособленности ребенка к тем или иным социальным ситуациям. Следует различать тревогу как состояние и тревожность как свойство личности подростков. Повышенный уровень тревожности у подростков может свидетельствовать об их недостаточной эмоциональной приспособленности к тем или иным социальным ситуациям.

Ключевые слова: тревожность, гендер, пол, подросток, тревога, страх, психологические особенности, самооценка.

Тревожность – это личностная черта, проявляющаяся в легком и частом возникновении состояний тревоги.

Тревожность возникает при благоприятном фоне свойств нервной и эндокринной систем, но формируется прижизненно, прежде всего в силу нарушения форм внутри- и межличностного общения, например между родителями и детьми [1].

Тревога – одно из самых тягостных переживаний. Каждому знакомо чувство неизвестно откуда надвигающей опасности, когда потеют ладони, сердце замирает, а неотвязное ощущение: «Надо что-то делать и срочно!» не дает усидеть на месте. Но что именно делать, чего опасаться, от чего бежать – мы не знаем.

Тревога – страх неизвестно чего. Немецкий философ Пауль Тилих писал, что тревога – реакция на угрозу небытия. Боязнь чего-то, не имеющего ни названия, ни четкого облика, но грозящего человеку потерей себя, утратой своего «Я» [2].

В состоянии беспокойства с преобладанием тревожности отмечается двигательное возбуждение, непоследовательность в поступках, нередко чрезмерное любопытство и стремление занять себя любой, даже ненужной деятельностью.

Термин «тревога» или, точнее, «тревожность» используется также для обозначения относительно устойчивых индивидуальных различий в склонности испытывать это состояние. В этом случае тревожность означает черту личности. Тревожность как черта, или личностная тревожность, не проявляется непосредственно в поведении. Но ее уровень можно определить исходя из того, как часто и как интенсивно у индивида возникает состояние тревоги [3].

Для состояния беспокойства с преобладанием боязни типична медлительность, скованность и топтание на одном месте. Речь невыразительна, мышление инертное, на сердце «тяжесть», настроение мрачное и подавленное. В отличие от депрессии нет тоски, апатии, идеи самоуничтожения, мысли о самоубийстве, сохраняется достаточная активность в других, не затронутых страхом сфер жизнедеятельности. Состояние боязни, т.о. имеет более избирательный и динамичный характер.

Следовательно, тревожность напоминает в чем-то проявление холерического, а боязнь – флегматического темперамента.

В ряде случаев длительно действующий аффект тревоги и страха действительно способны заострить крайние типы темперамента.

При состояниях хронического беспокойства и страха человек находится в напряженном ожидании, часто пугается, редко улыбается, всегда серьезен и озабочен. Он не может полностью расслабить мышцы, излишне устает, ему свойственны приходящие головные боли и спазмы с различных участков тела. Несмотря на усталость, не удается сразу заснуть, так как мешают всякого рода навязчивые мысли, догадки, предчувствия. Сон беспокойный, часто бывает сновидение, шумное дыхание. Постоянно преследуют кошмарные сновидения, в которых человек воюет сам с собой, со своим неосознаваемым «Я». Характерны внезапные пробуждения, связанные с ясным сознанием, обдумывание беспокоящих вопросов и нередко их решение. Отсутствует чувство сна, имеется стремление как можно раньше проснуться, при этом проявляется спешка, страх не успеть, и все начинается снова.

Общение становится избирательным, эмоционально неровным и, как правило, ограничивается старым кругом привязанностей. Затрудняются контакты с незнакомыми людьми, трудно начать разговор, легко возникает замешательство и торможение при

внезапных вопросах. Особенно это заметно при разговоре по телефону, когда невозможно сразу ответить, собраться с мыслями и сказать самое главное [4].

Тревожность как черта, или личностная тревожность, не проявляется непосредственно в поведении. Но ее уровень можно определить исходя из того, как часто и как интенсивно у индивида возникает состояние тревоги.

В юношеском возрасте стрессовой ситуацией может стать все то, что является обыденной жизнью для взрослого. В практике работы психологов достаточно много случаев, когда ухудшение психического и физического здоровья первокурсника связано только с тем, что перемена образа жизни и возрастающие нагрузки говорят о том, что порог стрессогенности обстановки выше возрастной нормы. Юношеский возраст как кризисный период в развитии личности первокурсника является более сензитивным к повышению уровня тревожности.

Анализ исследований по выявлению гендерных различий в проявлениях тревоги в разных возрастах показывает, что в детстве и подростковом возрасте девочки демонстрируют более тревожные состояния, чем мальчики. Данные различия постепенно стираются. Во многом гендерные особенности проявления тревожности обуславливаются культурным воспитанием.

Важное место в современной психологии занимает изучение гендерных аспектов тревожного поведения. Особенно острой проблема тревожности является для детей подросткового возраста. В силу ряда возрастных особенностей подростничество часто называют «возрастом тревог». Подростки тревожатся по поводу своей внешности, по поводу проблем в школе, взаимоотношений с родителями, учителями, сверстниками. И непонимание со стороны взрослых только усиливает неприятные ощущения.

Проблема тревожности является одной из наиболее актуальных проблем в современной психологии. Среди негативных переживаний человека тревожность занимает особое место в подростковом возрасте, часто она приводит к снижению работоспособности, продуктивности деятельности, к трудностям в общении. В состоянии тревоги подросток переживает не одну эмоцию, а некоторую комбинацию различных эмоций, каждая из которых оказывает влияние на его социальные взаимоотношения, на соматическое состояние, на восприятие, мышление, поведение. При этом следует учитывать, что состояние тревоги у мальчиков и девочек подросткового возраста может вызываться разными эмоциями. Ключевой эмоцией в субъективном переживании тревоги является страх [5].

Следует различать тревогу как состояние и тревожность как свойство личности подростков. Тревога – реакция на грозящую опасность, реальную или воображаемую, эмоциональное состояние диффузного безобъектного страха, характеризующееся неопределённым ощущением угрозы (в отличие от страха, который представляет собой реакцию на вполне определённую опасность). Тревожность – индивидуальная психологическая особенность, состоящая в повышенной склонности испытывать беспокойство в различных жизненных ситуациях, в том числе и тех, объективные характеристики которых к этому не предрасполагают [6].

Тревожность может порождаться как реальным неблагополучием мальчиков и девочек в наиболее значимых для них областях деятельности и общения, так и существовать вопреки объективно благополучному положению, являясь следствием определенных личностных конфликтов, нарушений в развитии самооценки и т.п.

Тревожность как свойство личности во многом обуславливает поведение подростков. Определенный уровень тревожности – естественная и обязательная особенность активной деятельной личности. У каждого мальчика или девочки подросткового возраста, существует свой оптимальный или желательный уровень тревожности – это так называемая полезная тревожность. Оценка человеком своего состояния в этом отношении является для него существенным компонентом самоконтроля и самовоспитания. Однако, повышенный уровень тревожности является субъективным проявлением неблагополучия подростков.

Тревожность оказывает существенное влияние и на самооценку в подростковом возрасте. Повышенный уровень тревожности у подростков может свидетельствовать об их недостаточной эмоциональной приспособленности к тем или иным социальным ситуациям. Это порождает общую установку на неуверенность в себе [7].

Замечено, что интенсивность переживания тревоги, уровень тревожности у мальчиков и девочек различны.

Наблюдения за поведением мальчиков и девочек не привели к обнаружению половых различий, однако при опросе учителей и самих испытуемых выяснилось, что девочки более робки и тревожны.

Так, половые различия по тревожности не связаны с возрастом испытуемых: они примерно одинаковы у детей и взрослых. Однако данные по различным видам тревожности (общая и социальная тревожность) противоречивы.

Р. Фейнгольд объясняет подобные результаты методическими и методологическими проблемами. Ранее социальная тревожность понималась как общая тревожность. Наблюдается и расхождение результатов, с одной стороны, личностных шкал и, с другой стороны, наблюдения за поведением. Наконец, по мнению Р. Фейнгольда, могут различаться данные городских и сельских испытуемых и представителей разных культур [8].

В исследовании тревожности не было обнаружено «чистых» гендерных различий, но были обнаружены культурные.

Наконец, следует задуматься о том, какие последствия для общественной жизни могут иметь половые различия по параметру тревожности. Общество влияет на формирование характеристик личности у разных полов в определенном направлении. Быть может, не стоит волноваться по поводу этой тревожности? Если она позволяет добиваться успехов и не вредит здоровью, то это – характеристика хорошей адаптивности. Однако необходимо исследовать уровень этой тревожности, связанный с психической нормой. Слишком большая тревожность не дает человеку покоя, и он не может быть счастлив и благополучен. Возможно, что это отражение тех сложных социальных процессов, которые происходят в мире.

Таким образом, вопросы изучения подростковой тревожности занимают значительное место в современной психологии. Среди наиболее злободневных вопросов – выявление причин возникновения и способов коррекции тревожного поведения. Не последнее место занимает изучение гендерных различий в проявлении тревожности.

Анализ исследований проявлений тревожного ряда показывает, что тревога лежит в основе любых изменений психического состояния и поведения, обусловленных психическим стрессом. Большинство исследователей склонны к выделению двух больших групп признаков тревоги. Первая – внутренние, соматические признаки, возникающие у человека под влиянием волнения, вторая – внешние поведенческие реакции в ответ на тревожащую ситуацию.

Литература

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб., 2000.
2. Бендас Т.В. Тендерная психология лидерства: Монография. Оренбург, 2000.
3. 19. Бендас Т.В. Тендерная психология лидерства: Дисс. докт. психол. наук. – СПб., 2000.
4. Большаков В.Ю. Педагогические основы развития лидерской одаренности у старших школьников: Дисс. докт. пед. наук. – М., 2000.
5. Наш проблемный подросток: понять и договориться. / Под ред. Л.А. Регуш. – Ростов-на-Дону: РГПУ, 2006. – 192 с.
6. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2007. – 987 с.
7. Каган В.Е. Стереотипы мужественности-женственности и образ «Я» у подростков // Вопросы психологии. – 2005. – № 3. С. 20-25.
8. Абубакирова Н.И. Что такое «гендер» // Общественные науки и совместимость. – 2006. – № 6. С. 123–125.

ЖАСӨСПІРІМ КЕЗІНДЕГІ МАЗАСЫЗДЫҚТЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

М.С. Советова, О.Г. Беленко

Бұл мақалада мазасыздық ұғымы ашылады. Мазасыздық қасиет ретінде немесе жеке мазасыздық мінез-құлықта тікелей көрінбейді. Бірақ оның деңгейін жасөспірім ұлдар мен қыздарда мазасыздықтың көрінісіне салыстырмалы талдау қаншалықты жиі және қарқынды түрде жеке адамның мазасыздық жағдайына байланысты анықтауға болады. Мектептегі мазасыздық мәселесі балалар психологиясындағы ең танымал мәселелердің

бірі болып табылады. Теріс тәжірибелердің арасында алаңдаушылық құрметті орын алады, бұл өнімділіктің төмендеуіне, қызметтің жемісті болуына және қарым-қатынас қиындықтарына әкеледі. Зерттеу нәтижелері бойынша көрсеткіштердегі айырмашылық анықталды, онда ұлдар қыздарға қарағанда мазасыздыққа бейім. Бұл мақалада алаңдаушылық гендерлік көріністер тұрғысынан қарастырылады. "Гендер" ұғымы қоғам орындауға міндеттейтін Әлеуметтік және мәдени нормалардың жиынтығы ретінде ұсынылған. Мазасыздықтың жоғарылауы баланың белгілі бір әлеуметтік жағдайларға эмоционалды бейімделуінің жеткіліксіздігін көрсетеді. Мазасыздықты жағдай және мазасыздық ретінде жасөспірімдердің жеке басының қасиеті ретінде ажырату керек. Жасөспірімдердегі мазасыздықтың жоғарылауы олардың белгілі бір әлеуметтік жағдайларға эмоционалды бейімделуінің жеткіліксіздігін көрсетуі мүмкін.

Түйін сөздер: мазасыздық, жыныс, жасөспірім, мазасыздық, қорқыныш, психологиялық ерекшеліктер, өзін-өзі бағалау.

STUDY OF GENDER-SPECIFIC FEATURES OF ANXIETY IN YOUTH

M. Sovetova, O. Belenko

This article describes the concept of anxiety. Anxiety as a trait, or personal anxiety, does not manifest itself directly in behavior. But its level can be determined based on how often and how intensely an individual experiences a state of anxiety. A comparative analysis of the manifestation of anxiety in adolescent boys and girls is given. The problem of school anxiety is one of the most popular problems in child psychology. Among negative experiences, anxiety takes pride of place; it leads to a decrease in performance, productivity, and difficulties in communication. According to the results of the study, there was a difference in indicators where boys are more susceptible to anxiety than girls. In this article, anxiety is considered from the perspective of gender manifestations. The very concept of "gender" is presented as a set of social and cultural norms that society prescribes to fulfill. An increased level of anxiety indicates a lack of emotional adaptation of the child to certain social situations. It is necessary to distinguish between anxiety as a state and anxiety as a property of the personality of adolescents. An increased level of anxiety in adolescents may indicate their lack of emotional adaptability to certain social situations.

Key words: anxiety, gender, gender, adolescent, anxiety, fear, psychological characteristics, self-esteem.

МРТНИ: 15.41.39

Л.Қ. Ахметжанова, О.Г. Беленко

Университет имени Шакарима города Семей

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ, КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА

Аннотация: В статье авторами представлен анализ основных научных подходов к определению сущности и содержания понятия «профессиональная адаптация». Проведен анализ адаптации к условиям среды как фактора эффективной подготовки к профессиональной деятельности, описаны концептуальные подходы, характеризующие адаптацию, как фактор успешности профессионала. Рассматриваются профессиональный, социальный, психологический и психофизиологический аспекты адаптации. Выделены этапы адаптации к профессиональной деятельности. Охарактеризованы четыре основных условия успешности профессиональной адаптации. Структура профессиональной адаптации, включает в себя несколько видов адаптации: социально-психологическую адаптацию, общественно-организационную адаптацию, экономическую адаптацию, культурно-бытовую и психофизиологическую адаптацию. Авторами изучена структурная модель В.Т. Ащепкова, которая содержит в качестве фундамента массив адаптационных трудностей. Трудности в процессе профессиональной адаптации часто вызваны недостаточной, или наоборот излишне высокой самооценкой личности, а также неподходящий по специальности характер.

Отмечается, что для успешной адаптации необходимо создать сотруднику достаточно комфортные условия на рабочем месте, необходимо исследовать его психологические качества, уровень подготовки, уровень притязаний и соответствие уровня притязаний его потенциалу.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, профессиональная деятельность, этапы адаптации, виды адаптации, факторы адаптации, адаптационные трудности, молодые специалисты.

Специалисты-практики одной из наиболее актуальных проблем считают вопрос адаптации профессионала. В большинстве случаев, молодой специалист, начиная свою работу, сталкивается с большим количеством проблем, которые могут заключаться в нехватке информации о работе, в плохом взаимоотношении с коллегами, месторасположении рабочего места и другие. Для предотвращения возникающих проблем у молодого специалиста существуют мероприятия, которые направлены на процесс адаптации молодых специалистов, и которые помогут им выполнять свои должностные обязанности без труда.

В работах В.В. Давыдова профессиональная адаптация предполагает овладение человеком ценностными ориентациями в рамках данной профессии, осознание мотивов и целей в ней, сближение ориентиров человека и профессиональной группы, вхождение в ролевую структуру профессиональной группы. Профессиональная адаптация это умение принять для себя все компоненты профессиональной деятельности: ее задачи, предмет, способы, средства, результаты, условия в рамках данной профессии [1].

В исследованиях М.А. Дмитриевой уделяется внимание проявлению психологического феномена в профессиональной деятельности. Под психологической профессиональной адаптацией исследователь понимает процесс становления и сохранения динамического равновесия в системе «человек – профессиональная среда» [2].

Как показывает психологическая практика, социальная составляющая социально-профессиональной адаптации связана с психологической адаптацией работника к условиям организации труда, системе управления, к методам руководства, то есть ко всему сложному комплексу социальных взаимосвязей в организации [3].

Необходимо отметить, что вопросы профессиональной адаптации характеризуется, прежде всего:

- высоким уровнем мотивации человека к овладению профессиональными компетенциями;
- сформированным и устойчивым позитивным отношением к задачам, положительным традициям и перспективам организации;
- активной включенностью субъекта в систему межличностных коммуникаций в коллективе;
- заинтересованностью в саморазвитии и повышении своей квалификации, стремлением к духовному и личностному росту;
- состоянием устойчивого психологического комфорта, хорошим самочувствием [4].

Автор Голубенко, Г.М. в своих трудах выделяет этапы адаптации к социально-профессиональной среде:

- психологическая переориентация, то есть осознание необходимости действий, появление устойчивой ориентации на изменение поведения в соответствии с изменением среды;
- содержательная переориентация, то есть понимание сущности отличия новых условий от прежних, получение достаточной информации об изменениях и требованиях;
- приспособление к новым условиям и ситуациям на основе прежнего опыта;
- оценка своих достижений и поведения с точки зрения соответствия новым требованиям;
- накопление нового опыта на основе корректировки деятельности;
- закрепление и развитие положительных элементов деятельности, и устранение отрицательных сторон;
- расширение сферы применения нового опыта на другие виды деятельности или новые ситуации [5].

А.К. Маркова [6] отмечает, что профессиональная адаптация выступает в качестве одной из стадий профессионализации (процесса становления профессионала), который включает: выбор человеком профессии с учетом своих собственных возможностей и способностей; освоение правил и норм профессии; формирование и осознание себя как профессионала, обогащение опыта профессии за счет личного вклада, развитие своей личности средствами профессии и др.

Успешность профессиональной адаптации зависит от многих обстоятельств, но нам бы хотелось выделить четыре основных, которые играют ведущую роль:

1. наличие необходимого характера и внутренних качеств: соответствующий уровень подготовки, достаточный уровень адаптивности, мотивации, определение конкретных целей и потребностей в предоставленной ему работе;
2. особое внимание и снисходительность руководителя и коллег к процессу профессиональной адаптации;
3. осуществление процесса адаптации с учетом особенностей самого сотрудника;
4. специальное психологическое обеспечение процесса становления и адаптации сотрудника [7].

По мнению современных ученых профадаптация определяется как социально-экономический процесс приобщения подрастающего поколения к трудовой деятельности, в более узком смысле – как одна из узловых проблем использования трудовых ресурсов [8]. В период вступления в профессиональную жизнь осуществляется передача новому поколению накопленного опыта производственных отношений.

Пряжников, Я.С., считает, что процесс профессиональной адаптации можно разбить на четыре периода:

- а) подготовка к труду в общеобразовательной школе (старшей профильной школе);
- б) выбор профессии;
- в) профессиональная подготовка и обучение;
- г) начало трудовой деятельности [9, с. 8].

Исследователи Будякина, М.Я., Русалинова, А. А. считают, что степень адаптации зависит от ряда объективных и субъективных факторов, среди которых:

- характер первоначальной установки на работу, с которой новичок приходит на предприятие;
- степень соответствия предварительной информации о работе реальным производственным условиям, в которые попадает адаптант;
- характер и форма производственного обучения;
- содержание и условия труда;
- уровень развития коллектива и другие социально-психологические характеристики той производственной группы, в которую вступает молодой рабочий [10].

Вместе с тем, Гальперин, П.Я., Жданов, О.И. считают, что адаптация к профессиональной деятельности, являясь многомерным и интегральным процессом, существенно сказывается как на эффективности деятельности отдельных индивидов и рабочих коллективов, так и на состоянии здоровья и продолжительности активного периода жизни. В связи, с чем можно отметить, что своеобразие профессиональной адаптации специалиста связано с обстоятельствами внешнего и внутреннего характера [11].

Веснин, В.Р. выделяет структуру профессиональной адаптации, которая включает в себя несколько видов адаптации:

Социально-психологическая адаптация – в ходе такой адаптации работник постепенно получает информацию о своей трудовой организации, ее нормах, ценностях, о системе деловых и личных взаимоотношений в группе, о социально-психологической позиции отдельных членов группы в структуре взаимоотношений, о групповых лидерах.

Общественно-организационная адаптация означает освоение организационной структуры предприятия (коллектива), системы управления и обслуживания производственного процесса, режим труда и отдыха и т.д.

Экономическая адаптация позволяет работнику ознакомиться с механизмом управления организацией, системой экономических стимулов и мотивов, адаптироваться к новым условиям оплаты своего труда и различных выплат.

Культурно-бытовая адаптация – это освоение в трудовой организации особенностей быта и традиций проведения свободного времени.

Психофизиологическая адаптация – это освоение условий, необходимых во время труда: физические и психические нагрузки, уровень монотонности труда, санитарно – гигиенические нормы производственной обстановки, ритм труда, удобство рабочего места, внешние факторы воздействия (шум, освещенность, вибрация и т.п.) [12].

Нами изучена структурная модель В.Т. Ащепкова, которая содержит в качестве фундамента массив адаптационных трудностей. С его позиции, социально-профессиональная адаптация представляет собой:

– механизм, приводящий в движение адаптационный процесс, т.е. совокупность его базовых компонентов, конструктивно объединенных и находящихся в непрерывном синхронном развитии;

– траекторию адаптационного процесса, т.е. путь, проходимый молодым специалистом от его первого шага до состояния мастерства;

– адаптационные трудности – временное психологическое состояние дискомфорта, сопровождающее человека в ходе учебно-воспитательного процесса в учебном заведении и имеющее управляемую (педагогическими средствами) тенденцию к постоянному уменьшению;

– движущую силу борьбы с трудностями, постоянно возникающими из противоречий между требованиями учебного заведения и неадекватными возможностями молодого человека;

– сложный, многофакторный, многовидовой, взаимосвязанный, постоянно развивающийся поэтапный процесс восхождения в сферу профессиональной деятельности в условиях специфики учебного и воспитательного процессов.

Трудности в процессе профессиональной адаптации часто вызваны недостаточной, или наоборот излишне высокой самооценкой личности, а также неподходящий по специальности характер [13]. Например, излишне импульсивному человеку будет сложно работать в архиве, или же чертить схемы для строительства многоэтажного дома, требующие максимальной концентрации, как и наоборот, человеку спокойному, любящему тишину и предпочитающему работать одному в тихих условиях – будет сложно работать, например, учителем младших классов в школе.

Таким образом, определяя содержание понятия «профессиональная адаптация», большинство исследователей исходят из рассмотрения какого-то одного аспекта адаптации, отражающего либо научный интерес исследователя, либо необходимость и актуальность практического решения проблем адаптации. Профессиональная адаптация молодого специалиста – перманентный процесс преодоления внутренних и внешних трудностей, препятствий. Это создает те или иные стрессовые состояния, преодоление и недопущение которых требует дополнительных усилий и специальной подготовленности. К тому же успешная адаптация невозможна без постоянного самообразования и самовоспитания специалиста. Все это предполагает наличие у молодого специалиста навыков саморегулирования, достаточной волевой подготовленности.

Литература

1. Российская педагогическая энциклопедия / Гл. ред. В.В. Давыдов. – М.: БРЭ, 2000. – Т. 1.
2. Дмитриева, М.А. Психологические факторы профессиональной адаптации // Психологическое обеспечение профессиональной деятельности. – СПб, 2003.
3. Энциклопедия профессионального образования в 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.; РАО Ассоциация «Профессиональное образование», 2006.
4. Вершинина, Т.И. Производственная адаптация рабочих кадров // Социально-экономические проблемы труда на промышленном предприятии, – Новосибирск; Наука, 2009.
5. Голубенко, Г.М. Социальная адаптация учителей в последипломном образовании: дисс. ...канд. пед. наук / Г.М. Голубенко. – СПб. – 2006. – С. 17 // Интернет – ресурс: <http://diss.rsl.ru>
6. Маркова, А.К. Психология профессионализма. – М: Межд. гуманитарный фонд «Знание», 2000.
7. Романова Е.О. Психологические аспекты адаптации персонала // Сборник статей по материалам Третьей межрегиональной научно-практической конференции «Актуальные

проблемы гуманитарных, социальных и экономических наук: вопросы теории и практики». – 2018.

8. Нимченко, А. С., Шинакова, Г.И. и др. Профессиональная адаптация молодежи. – М.: Изд-во Моек, ун-та, 2019.

9. Пряжников, Я. С. Психологический смысл труда: учебное пособие к курсу «Психология труда и инженерная психология». – М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2007.

10. Будякина, М.Я., Русалинова, А.А. Некоторые вопросы адаптации новичков на производстве // Человек и общество. – Л.: Изд-во ЛГУ. 2003. – Вып. 8.

11. Гальперин, П.Я., Жданов, О.И. Технология психологической самозащиты. Стресс-дистресс - проблема XX века. – М.: ВНИЦТНМ «ЭННОМ», 2007.

12. Веснин, В.Р. Технология работы с персоналом и деловыми партнерами: учебно-практическое пособие / В.Р. Веснин. – М.: ТД Элит, 2008. – 592 с.

13. Осипян И.Ю. Трудовая адаптация работника как одно из важнейших направления работы с персоналом // Путь науки. – 2017. – Т. 1. № 5(27). – С. 93-95.

КӘСІБИ БЕЙІМДЕЛУ КӘСІБИ ЖЕТІСТІКТІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Л.Қ. Ахметжанова, О.Г. Беленко

Авторлар мақалада «кәсіби бейімделу» ұғымының мәні мен мазмұнын анықтаудағы негізгі ғылыми көзқарастардың талдауын ұсынады. Кәсіби жетістіктің факторы ретінде бейімделуді сипаттайтын концептуалды тәсілдері келтірілген, кәсіби іс-әрекетке нәтижелі дайындық факторы ретінде орта жағдайына бейімделуге талдау жасалған. Бейімделудің кәсіби, әлеуметтік, психологиялық және психофизиологиялық аспектілері қарастырылады. Кәсіби іс-әрекетке бейімделудің кезеңдері анықталды. Кәсіби бейімделудің сәттілігі негізгі төрт шартпен сипатталған. Кәсіби бейімделу құрылымы бейімделудің бірнеше түрін қамтиды: әлеуметтік-психологиялық бейімделу, әлеуметтік ұйымдастырушылық бейімделу, экономикалық бейімделу, мәдени және психофизиологиялық бейімделу. Авторлар В.Т. Ащепковтың құрылымдық моделін зерттеді, ол іргетас ретінде бейімделу қиындықтарының массивін қамтиды. Кәсіби бейімделу үрдісінде қиындықтар көбінесе жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауының жеткіліксіздігінен немесе керісінше, өз мамандығына сәйкес келмейтін сипатта болады асыра өзін-өзі бағалауды тудырады.

Сәтті бейімделу үшін қызметкерге жұмыс орнында жеткілікті қолайлы жағдай жасау керек, оның психологиялық қасиеттерін, дайындық деңгейін, талап қою деңгейін және талап қою деңгейінің оның әлеуетіне сәйкестігін зерттеу қажет. Бейімделу сәтті өту үшін жұмыс орнында қызметкерлерге ыңғайлы жағдай жасау керектігі, оның психологиялық сапасын, дайындық деңгейін, талпыну деңгей және оның потециалына талпысының сәйкестігі анықталған.

***Түйін сөздер:** кәсіби бейімделу, кәсіби іс-әрекет, бейімделу кезеңдері, бейімделу түрлері, бейімделу факторлары, бейімделу қиындықтары, жас мамандар.*

PROFESSIONAL ADAPTATION AS THE MAIN FACTOR OF PROFESSIONAL SUCCESS

L. Akhmetzhanova, O. Belenko

The article presents an analysis of the main scientific approaches to determining the essence and content of the concept of "professional adaptation". The analysis of adaptation to environmental conditions as a factor of effective preparation for professional activity is carried out, and the conceptual approaches that characterize adaptation as a factor of professional success are described. Professional, social, psychological and psychophysiological aspects of adaptation are considered. The stages of adaptation to professional activity are highlighted. Four main conditions for successful professional adaptation are described. The structure of professional adaptation includes several types of adaptation: social and psychological adaptation, social and organizational adaptation, economic adaptation, cultural and everyday and psychophysiological adaptation. The authors studied the structural model of V. T. Aschepkov, which contains an array of adaptive difficulties as a Foundation. Difficulties in the process of professional adaptation are often caused by insufficient or, on the contrary, excessively high self-esteem of the individual, as

well as an unsuitable nature in the specialty. It is noted that for successful adaptation, it is necessary to create sufficiently comfortable conditions for the employee at the workplace, it is necessary to study his psychological qualities, level of training, level of claims and compliance of the level of claims with his potential.

Key words: professional adaptation, professional activity, stages of adaptation, types of adaptation, factors of adaptation, adaptation difficulties, young specialists.

МРНТИ: 15.41.39

М.М. Нурлыбекова, О.Г. Беленко
Университет имени Шакарима города Семей

ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВУЗА

Аннотация: В представленной статье рассматриваются теоретические подходы к проблеме формирования профессионального мышления у будущих педагогов-психологов. Автором раскрывается само понятие «профессиональное мышление», его особенности и возможности формирования данного мышления у студентов вуза на основе компетентностного подхода. Под профессиональным педагогическим мышлением понимается умственная деятельность, направленная на постановку и решение профессиональных педагогических задач, обеспечивающих овладение теоретическим, логическим и творческим мышлением. В статье обосновывается возможность развития качества социально-ориентированного мышления в условиях профессиональной подготовки психологов с использованием новых технологии преподавания в Вузе. Раскрыты принципы организации профессионального образования, такие как: принцип соответствия профессионального образования современным мировым тенденциям специального образования; принцип фундаментализации профессионального образования; принцип индивидуализации профессионального образования. Выделены методы развития профессионального мышления психологов: частные и общие. Подтверждена необходимость личностно-психологической работы в рамках подготовки психологов в вузе. Изучение этой проблемы на ранних стадиях может повысить эффективность обучения и определить основные векторы дальнейшего развития профессионализма личности.

Ключевые слова: профессиональное мышление, компетентностный подход, компетенции, студенчество, принципы, методы, профессиональная позиция психолога.

Вхождение человека в профессиональную деятельность в роли специалиста предполагает прохождение им определенных этапов профессионального образования. Основу профессионального образования психологических кадров составляет систематическое обучение в учебных заведениях различного типа. Профессиональное образование рассматривается как система образовательных технологий, ориентированных на формирование у человека необходимых для данной профессии знаний, умений и качеств.

Вместе с тем в современных условиях требования к подготовленности профессионалов значительно возрастают. Наряду с компетентностью, к числу наиболее значимых показателей профессиональной деятельности относят способности специалиста. Способность выделять и эффективно решать актуальные проблемы становится сегодня важнейшим качеством специалиста. Поэтому задача развития деятельных способностей у обучаемых, и в первую очередь их профессионального мышления, в настоящее время выходит на первый план. Профессиональное мышление – преобладающее использование принятых именно в данной профессиональной области приемов решения проблемных задач, способов анализа проблемных ситуаций [1].

Мы под профессиональным педагогическим мышлением понимаем умственную деятельность, направленную на постановку и решение профессиональных педагогических задач, обеспечивающих овладение теоретическим, логическим и творческим мышлением.

Интеграция логического и творческого мышления образует основу для дальнейшего развития педагогического мышления специалиста.

Необходимость развития мышления будущих психологов обусловлена особенностями их профессиональной деятельности, которая отражает чрезвычайную сложность и многофункциональность задач, решаемых этим специалистом.

Отличительная особенность объективных требований к практическому психологу состоит в их очевидной разнородности, требующей от него универсальности знаний, умений и навыков. Он должен одновременно выступать и в роли квалифицированного управленца, владеющего разнообразными приемами и средствами воздействия на объект, и в роли аналитика – эксперта, способного выявить его наиболее существенные признаки, и в роли проектировщика, способного осуществлять перенормирование элементов профессиональной деятельности различных специалистов в целях повышения ее эффективности, сохранения психического здоровья людей и более эффективного функционирования их психики в различных условиях.

Признание множественности позиций психолога, отражающих особенности его взаимодействия с другими субъектами, а также особенности рефлексивного отношения к предметному содержанию профессиональной деятельности позволяет для более полного уяснения проблемы развития его профессионального мышления ввести в оборот термин “позиционность”. Профессиональная позиция психолога может быть раскрыта с учетом следующих аспектов:

– “ценностное” отношение специалиста к объекту деятельности, отражающее меру возможности и необходимости преобразования его исходных сущностных параметров в соответствии с полученным заказом (целью) и выявленных закономерностей саморазвития данного объекта;

– профессиональные возможности психолога по изменению данных параметров объекта и его место (функции) в профессиональной кооперации с другими специалистами [2].

Задачи формирования и развития необходимых профессиональных качеств могут быть успешно решены применением в ходе обучения таких методов и средств, которые обеспечивают:

– воспроизведение наиболее существенных моментов обрабатываемой профессиональной ситуации, облегчая тем самым перенос сформированных навыков и умений в реальные условия профессиональной деятельности;

– системную ориентировку обучаемых в усваиваемом материале за счет повышения информативной емкости всех форм подготовки, а также развития навыков системного анализа;

– активное осуществление обучаемыми мыслительных функций и организацию их коммуникации в условиях игрового моделирования профессиональной деятельности.

М.В. Буланова-Топоркова, указывала, что возрастающий интерес к проблеме профессионального интеллекта требует от педагогической психологии разработки специальных информационных моделей для организации профессионального обучения, т.е. передачи системы профессионально востребованных знаний и организации их усвоения. Проблема психологии заключается не в отборе содержания профессионального образования, что является преимущественной компетенцией педагогической науки, а в решении психологических проблем формирования и функционирования знаний. В этой связи разрабатываются психологические основы информационной основы обучения, формирования системного мышления как способности видеть предмет изучения с разных позиций и решать связанные с его усвоением задачи творчески, самостоятельно, на уровне ориентировки во всем комплексе связей и отношений [3].

Идея связи мышления с усваиваемыми знаниями, выдвинутая Л.С. Выготским, стала одной из основополагающих в деятельностной теории учения [4]. Эта связь содержательно раскрывается через организацию способа усвоения как специфической деятельности, “воспроизводящей” знание об объекте.

Знания о предмете представляются не в стихийно-описательном виде, а раскрывают структуру предмета в системном ракурсе, содержащем следующие моменты:

- раскрытие предпосылок происхождения предмета и системы в целом;
- описание ее специфических свойств как целого;

- выделение типа структуры, системообразующей связи;
- выделение уровней строения системы;
- описание своеобразия структур на каждом из уровней и многообразия форм существования системы;
- описание системы в "статике" и "динамике";
- выделение главного противоречия, лежащего в основе развития систем основных ступеней ее развития.

Каждый из названных элементов вносит свой вклад в целостное теоретическое описание предмета.

Знания при системном способе организации их усвоения имеют также следующие важные характеристики:

- осознанность, выражающуюся отношением к деятельности познания как к объективному процессу, имеющему свои закономерности;
- адекватным выражением понятийными средствами и предмета, и метода;
- возможностью использования знаний в любых ситуациях, обеспечивающих решение задач, относящихся к данной предметной области;
- знания о предмете наиболее полно выражают его как качественно определенную систему;
- системное раскрытие предмета существенно повышает мировоззренческий аспект предметных знаний. Изучаемая система выступает не сама по себе, а в совокупности существенных связей с другими системами [5].

Организация профессионального образования должна подчиняться ряду принципов:

- принцип соответствия профессионального образования современным мировым тенденциям специального образования;
- принцип фундаментализация профессионального образования требует связи его с психологическими процессами приобретения знаний, формирования образа мира, с постановкой проблемы приобретения системных знаний;
- принцип индивидуализации профессионального образования требует изучения проблемы формирования профессионально важных качеств, необходимых представителю той или иной профессии [6].

Н.Н. Кузьмин отмечает, что в вузе нельзя научить всему, с чем встретится в практике своей работы будущий специалист, но уже здесь, в процессе учения в вузе, можно и необходимо его вооружить основами соответствующей науки, сформировать достаточно высокий уровень профессионально важных качеств [5].

Осуществленный анализ методов развития профессионального мышления в современной зарубежной и отечественной психологической науке, и практике позволяет утверждать о том, что несмотря на обоснованность и активную внедряемость суггестологических методов развития профессионального мышления (техника активного сомнамбулизма с внушенным образом и др. [7], активизация профессиональной мыследеятельности специалистов должна строиться на принципе сознательности. Кроме того, методы развития профессионального мышления психологов должны быть:

- комплексными, реализуемыми как на всех этапах профессионального обучения, так и в дальнейшем профессиональном развитии специалиста;
- взаимодополняющими, модификационными; построенными по принципу контекстного подхода;
- экологическими, непсихотравмирующими, соответствующими принципу развивающей психодиагностики; обеспечивающими развитие всех форм рефлексии;
- способствующими развитию модераторов мыслительной деятельности – мотивационных и эмоциональных компонентов;
- ориентированные на специфику овладения будущими специалистами профессиональными психологическими знаниями.

Держач, А.А., отмечает, что выбранные методы развития профессионального мышления психологов дифференцированы в зависимости от своей организационной формы на:

- 1) частные – такие, которые включаются в традиционные формы аудиторных занятий (лекционных, лабораторных, практических), самостоятельной работы и практики студентов;

2) общие – такие, которые являются самостоятельными формами, требуют значительных организационных изменений образовательного процесса.

К первой группе методов были отнесены: проблемные и бинарные лекции; анализ профессиональных проблемных ситуаций, эвристические методы и методы моделирования мышления, используемые в ходе практических занятий [8].

Использование нетрадиционных видов лекций в профессиональной подготовке психологов обусловлено тем, что традиционная лекция, построенная согласно пояснительно-иллюстративного методу направлена, прежде всего, на пассивное восприятие и механическую фиксацию будущими специалистами чужих мыслей, снижает самостоятельность и активность, требует репродуктивного уровня их познавательной деятельности (А.М. Матюшкин) [9].

Она соответствует наиболее простым видам познавательной деятельности студентов: ассоциативной и простой формальной и не обеспечивает активизацию их мыслительности. Именно бинарная лекция или лекция-диалог, которая предусматривает презентацию материала в форме диалога двух преподавателей, характеризующих психологическое явление с разных научных парадигм, школ, диалога психолога-теоретика и психолога-практика, психолога и методолога и др. обеспечивает развитие критичности, системности и децентричности мышления будущих психологов. А разработанная форма для сравнительного анализа научных позиций, которую заполняет студент в процессе лекции, с фиксацией противоречивых положений и их методологических оснований, содействует развитию рефлексивности.

Проблемная лекция, которая по своему содержанию и структуре соответствует этапам мыслительного поиска, обеспечивает не только развитие субъектных характеристик мышления, но и овладение будущими специалистами ориентировочной основой их мыслительности, схемами решения проблемных ситуаций.

Поскольку мыслительная деятельность проявляется в операциях со знаками, существует только в контексте социокультурных норм – профессиональное мышление психолога должно быть нормированным, строится на законах «чистого мышления» (по Г.П. Щедровицкому), психологистики (по Х. Зигварту). Таким образом, в процессе лекционных и практических занятий, а также дипломирования особое внимание необходимо уделять работе студентов с понятиями как инструментами понимания и мышления, которые отзеркаливают культуру, ее нормы и продукты.

Кроме метода анализа проблемных ситуаций в процессе практических занятий активизации профессионального мышления студентов-психологов содействует использование метода его моделирования, который может реализовываться в форме: структурированного эссе различной тематики, построения студентами собственного мыслительного процесса в соответствии с протоколами мышления успешных ученых, когнитивистов, выдающихся психологов. Особое место среди методов моделирования мышления на практических занятиях занимает и схематизация – перекодирование проблемной ситуации, текста и др. информации в схему, символическую запись. Значительный развивающий эффект обеспечивает использование метода схемотехники (по О.С. Анисимову [10]), который предусматривает семантическую схематизацию различных текстов.

Развитие профессионального мышления будущих психологов должно быть активизировано и в процессе их практической подготовки (учебных практик) с помощью: пошагового анализа студентами профессиональной деятельности практических психологов баз практики; разработки программ психодиагностических, развивающих, профилактических и просветительских мероприятий, которая осуществляется по схемам деятельности и мыслительности; ведения разработанного дневника психолога-практиканта, который отображает деятельностный и методологический уровень профессионального мышления благодаря разноуровневой рефлексии и др. [11].

Вторая группа методов развития мышления включает метод игрового моделирования, тренинг профессионального мышления, рефлепрактикум, метафоризацию в различных его модификациях (психологический театр, анализ, интерпретация и построение психологических метафор и др.). Все перечисленные методы являются комплексными, и, с одной стороны, включают в себя индивидуальные техники активизации мыслительных процессов (эвристики, моделирования мышления, схематизации, интеррогативы или

техники постановки вопросов, анализа проблемных ситуаций), а с другой, – содержат методы развития коллективной мыследеятельности (элементы синектики, мозгового штурма, модерации и др.).

Именно комплекс частных и общих методов обеспечит активизацию мыслительной деятельности будущих специалистов, развитие всех уровней их профессионального мышления, а также таких базовых субъектных характеристик как системность, критичность, децентрированность и рефлексивность [12].

Итак, выделяем следующие пути эффективного развития педагогического мышления у студентов:

- использование проблемного обучения и интерактивных методов активизации познавательной деятельности студентов;
- оптимальное использование индивидуальных, групповых и фронтальных организационных форм обучения;
- вовлечение студентов – будущих учителей в разнообразные формы научно-исследовательской и проектной деятельности, а также их участие в научных конференциях, семинарах и т.д.;
- активное участие студентов в разнообразных конкурсах, олимпиадах, а также конкурсных грантах в различных областях естественных, технических и гуманитарных наук, проводимых Министерством образования и науки Республики Казахстан, научными сообществами и фондами.

Таким образом, изучив теоретические источники, можно отметить, что единого определения понятия «профессиональное мышление», признаваемого однозначным в научном сообществе, не существует. Профессиональное мышление рассматривается и как характеристика качества, уровня совершенства мышления, и как особенности мышления специалиста, обусловленные характером профессиональной деятельности по отношению к объекту труда, и как процесс решения профессиональных задач в той или иной области деятельности и т.д. Развитие профессионального мышления происходит в условиях вузовской подготовки, в период студенчества. Формирование профессионального мышления как одного из компонентов компетентности студентов является важной социально-педагогической задачей высшей школы на современном этапе развития общества.

Профессиональное мышление, сформированное на основе мышления теоретического типа, позволит специалисту находить новые оригинальные пути решения профессиональных задач, совершенствовать условия труда, овладевать новыми способами и орудиями труда.

Литература

1. Корнилов, Ю.К. Некоторые особенности педагогического мышления как вида мышления практического. В кн.: М.М. Кашапов, Психология профессионального педагогического мышления. М.: ИП РАН, 2003. С. 7-30.
2. Рабочая книга практического психолога. Технология эффективной профессиональной деятельности: Пособие для специалистов, работающих с персоналом / Под ред. А.А. Деркача. – М., 2006.
3. Буланова – Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие / М.В. Буланова - Топоркова. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 544 с.
4. Выготский, Л.С. Собрание сочинений / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1982–1984. Т. 1-6.
5. Кузьмин, Н.Н. Единство теории и практики как общий принцип профессиональной подготовки будущего учителя. В кн.: Профессионально-педагогические умения и пути их формирования. Воронеж: Воронеж. гос. пед. институт, 2002. С. 7-20.
6. Нужнова, С.В. Педагогические условия развития профессионального мышления студентов вуза/ С.В. Нужнова. - Челябинск, 2005.
7. Тихомиров, О.К. Управление мыслительной деятельностью // Хрестоматия по психологии: учеб. пособие для вузов / сост. В.В. Мироненко; под ред. А.В. Петровского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 2000. – С. 208-216.
8. Деркач, А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. В 5 кн. Кн. 3. Акмеологические резервы развития творческого потенциала личности / А.А. Деркач. – М.: РАГС, 2000.

9. Матюшкин, А.М. Мышление, обучение, творчество/ А.М. Матюшкин. Воронеж: МОДЭК, 2003.
10. Локалова, Н.П. Предмет психологии и специфика профессионального мышления психологов/ Н.П. Локалова// Вопросы психологии. – 2004. – № 5. – с. 93–95.
11. Methods of practical psychology: Diagnostics. Counseling. Training / Ed. Yu.M. Zhukov. – М., 2004.
12. Пряжников, Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства/ Н.С. Пряжников, Е.Ю. Пряжникова – М.: 2003.

ЖОО БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

М.М. Нурлыбекова, О.Г. Беленко

Ұсынылған мақалада болашақ педагог-психологтарда кәсіби ойлауды қалыптастыру проблемасының теориялық тәсілдері қарастырылады. Автор "кәсіби ойлау" ұғымын, оның ерекшеліктері мен құзыреттілік тәсіл негізінде университет студенттері арасында осы ойлауды қалыптастыру мүмкіндіктерін ашады. Кәсіби педагогикалық ойлау дегеніміз-теориялық, логикалық және шығармашылық ойлауды игеруді қамтамасыз ететін кәсіби педагогикалық мәселелерді шешуге және шешуге бағытталған ақыл-ой қызметі. Мақалада жоғары оқу орнында оқытудың жаңа технологияларын қолдана отырып, психологтардың кәсіби дайындығы жағдайында әлеуметтік бағдарланған ойлау қасиеттерін дамыту мүмкіндігі негізделген. Кәсіптік білім беруді ұйымдастырудың мынадай қағидаттары ашылды: кәсіптік білім берудің арнайы білім берудің қазіргі заманғы әлемдік үрдістеріне сәйкестігі қағидаты; кәсіптік білім беруді іргелі ету қағидаты; кәсіптік білім беруді дараландыру қағидаты. Психологтардың кәсіби ойлауын дамыту әдістері анықталды: жеке тәсілдер және жалпы тәсілдер. Университетте психологтарды даярлау аясында жеке психологиялық жұмыстың қажеттілігі расталды. Бұл мәселені ерте кезеңдерде зерттеу оқытудың тиімділігін арттырып, жеке тұлғаның кәсібилігін одан әрі дамытудың негізгі векторларын анықтай алады.

***Түйін сөздер:** кәсіби ойлау, құзыреттілік тәсіл, құзыреттілік, студенттер, принциптер, әдістер, психологтың кәсіби ұстанымы.*

OPPORTUNITIES FOR FORMING PROFESSIONAL THINKING AMONG FUTURE TEACHERS-PSYCHOLOGISTS IN THE EDUCATIONAL SPACE OF THE UNIVERSITY

M. Nurlubekova, O. Belenko

This article discusses theoretical approaches to the problem of forming professional thinking in future teachers-psychologists. The author reveals the very concept of "professional thinking", its features and possibilities of forming this thinking among University students based on the competence approach. Professional pedagogical thinking is understood as mental activity aimed at setting and solving professional pedagogical tasks that ensure the mastery of theoretical, logical and creative thinking. The article substantiates the possibility of developing the qualities of socially-oriented thinking in the conditions of professional training of psychologists using new technologies of teaching in higher Education. The principles of professional education organization are revealed, such as: the principle of conformity of professional education to modern world trends in special education; the principle of fundamentaliation of professional education; the principle of individualization of professional education. Methods of development of professional thinking of psychologists are highlighted: private and General. The necessity of personal and psychological work in the framework of training psychologists in higher education is confirmed. Studying this problem at an early stage can improve the effectiveness of training and determine the main vectors for further development of personal professionalism.

***Key words:** professional thinking, competence approach, competencies, students, principles, methods, professional position of the psychologist.*

А.Б. Сеитбаева, Н.К. Аманжолова, Қ.Қ. Жақсылық
Семейский Многопрофильный колледж

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: Синдром эмоционального выгорания возникает в ситуациях интенсивного профессионального общения под влиянием множества внешних и внутренних причин и проявляется как «приглушение» эмоций, исчезновение остроты чувств и переживаний, увеличение числа конфликтов с партнерами по общению, равнодушие к переживаниям другого человека, потеря ощущения ценности жизни, утрата веры в собственные силы. Предрасполагающими факторами формирования эмоционального выгорания выделяют следующие личностные особенности: консервативность как особенность интеллекта; эмоционально-волевые особенности – эмоциональная неустойчивость, низкий уровень стрессоустойчивости, повышенный самоконтроль, высокий уровень тревожности, эмоциональность; особенности отношения к делу и социальным нормам – строгое следование нормам, обязательность, ответственность, дисциплинированность, высокая совесть, социальная напряжённость; особенности отношения к людям – подозрительность, раздражительность, высокомерие, ревнивость, завистливость, прямолинейность; особенности отношения к групповым нормам – зависимость от мнения других.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание; стресс; дезадаптация; кризис; деформация.

Исследователи отмечают, что под влиянием условий труда, индивидуально-типологических особенностей работников, их возраста развиваются профессионально нежелательные качества, которые отрицательно сказываются на продуктивности профессиональной деятельности [1].

Основываясь на анализе литературы, мы можем констатировать, что профессиональное развитие – это не только совершенствование (позитивное изменение), но и разрушение, возникновение негативных тенденций и развитие профессионально нежелательных новообразований.

Итак, профессиональное развитие обязательно сопровождается возникновением профессиональных деструкций, которые отрицательно сказываются на динамике развития, искажают профиль личности, изменяют траекторию профессиональной жизни человека.

Профессиональные деформации личности детерминируются многими факторами – объективными и субъективными. К объективным можно отнести: содержание профессиональной деятельности и общения; условия выполнения профессиональных обязанностей; факторы, связанные с социальной средой (например, социально-экономические условия жизнедеятельности, повышенная юридическая регламентация труда, многосторонний социальный контроль со стороны государственных и общественных органов, частный конфликтный характер взаимодействий работника с гражданами) [2].

К объективно-субъективным факторам относятся система и организация профессиональной деятельности, качество управления, стиль управления и профессионализм руководителей.

К субъективным – онтогенетические изменения, возрастная динамика, индивидуально-психологические особенности, характер профессиональных взаимоотношений, кризисы профессионального становления личности, служебная необходимость идентифицировать себя с патологическим внутренним миром других людей для их лучшего понимания.

Уже на стадии первичной профессионализации может наступить момент, когда дальнейшее развитие профессиональной деятельности, формирование ее индивидуального стиля невозможны без коренной ломки нормативно одобряемой деятельности. Работник должен проявить сверхнормативную активность (она может выразиться в переходе на новый квалификационный либо творческий уровень выполнения профессиональных

обязанностей), но он может и смириться с тем, что приведет к невыполнению даже узкого круга своих профессиональных обязанностей.

Анализируя причины, препятствующие профессиональному развитию человека, А.К. Маркова указывает на возрастные изменения, связанные со старением, профессиональную усталость, монотонию, длительную психическую напряженность, обусловленную сложными условиями труда, а также кризисы профессионального развития [3].

Кризисы профессионального развития могут инициироваться неудовлетворенностью работника различными аспектами своего труда, снижением работоспособности, ухудшением состояния здоровья, профессиональной усталостью и многими другими факторами.

Под кризисами профессионального развития мы понимаем непродолжительные по времени периоды (до года) кардинальной перестройки профессионального сознания, деятельности и поведения личности, изменения вектора ее профессионального развития. Кризисы приводят к переориентации на новые цели, коррекции и ревизии социально-профессиональной позиции, подготавливают смену способов выполнения деятельности, ведут к изменению взаимоотношений с окружающими людьми, а в отдельных случаях – к смене профессии.

К нормативным кризисам относятся следующие кризисы:

Кризис нереализованности. Он возникает в тех случаях, когда по тем или иным причинам в субъективной картине жизненного пути слабо представлены реализованные связи событий жизни.

Кризис опустошенности. Он возникает в ситуации, когда по тем или иным причинам в субъективной картине жизненного пути слабо представлены актуальные связи, ведущие от прошлого и настоящего в будущее.

Кризис бесперспективности. Он возникает в ситуации, когда по тем или иным причинам в сознании слабо представлены потенциальные связи событий, проекты, планы, мечты о будущем.

Исследователи отмечают, что в наибольшей степени профессиональные деформации развиваются у представителей социономических профессий, постоянно взаимодействующих с людьми: врачей, педагогов, работников сферы обслуживания и правоохранительных органов, госслужащих, руководителей, предпринимателей и др. Эмоциональная насыщенность профессиональной деятельности приводит к повышенной раздражительности, перевозбуждению, тревожности, нервным срывам.

Таким образом, развитию профессиональных деформаций способствует эмоциональная напряженность профессионального труда. Часто повторяющиеся отрицательные эмоциональные состояния с ростом стажа работы снижают фрустрационную толерантность специалиста, что может привести к развитию профессиональных деструкций. Эмоциональная насыщенность профессиональной деятельности приводит к повышенной раздражительности, перевозбуждению, тревожности, нервным срывам. Такое неустойчивое состояние психики получило название синдрома «эмоционального сгорания». Этот синдром чаще всего наблюдается у педагогов, врачей, управленцев, социальных работников. Его следствием могут стать неудовлетворенность профессией, утрата перспектив профессионального роста, а также разного рода профессиональные деструкции личности.

Термин «*синдром эмоционального выгорания*» ввел Х. Фрейнденберг для характеристики здоровых людей, находящихся в интенсивном общении с клиентами в эмоционально – загруженной атмосфере организации. Первоначально под термином «выгорание» подразумевалось состояние изнеможения. Позже симптоматика всё больше расширялась, и учёные стали связывать это явление с психосоматическим состоянием. В настоящее время исследователи выделяют более 100 симптомов эмоционального выгорания.

Синдром «эмоционального сгорания» сопровождается чрезмерной тратой психической энергии, приводит к психосоматической усталости и эмоциональному истощению в результате появляются беспокойство, раздражение, гнев, пониженная самооценка на фоне учащенного сердцебиения, одышка, желудочно-кишечные расстройства, головные боли, пониженное давление, нарушение сна, как правило, возникают и семейные проблемы. Воздействие стрессогенных факторов, вызывающих явление «эмоционального сгорания» охватывает значительный круг профессий, расширяя число подверженных этому заболеванию.

Японские исследователи считают, что для определения эмоционального выгорания к трёхфакторной модели К. Маслач следует добавить четвертый фактор «Involvement» (зависимость, вовлечённость), который характеризуется головными болями, нарушением сна, раздражительностью, а также наличием химических зависимостей - алкоголизм, табакокурение [4].

Большинство специалистов признает необходимость учёта именно трёх составляющих для определения наличия и степени «выгорания». При этом вклад каждого из факторов различен.

Симптомы профессионального выгорания указывают на характерные черты длительного стресса и психической перегрузки, которые приводят или могут приводить к полной дезинтеграции различных психических сфер, и прежде всего эмоциональной.

В.В. Бойко сделал акцент на динамику процесса, разделение его по фазам, отражающим именно развитие процесса. Оба автора подчёркивают динамическую природу этого явления, дополняя друг друга [5].

Психофизиологические симптомы.

- непроходящее чувство усталости утром, вечером.
- ощущение эмоционального и физического истощения.
- снижение восприятия и реактивности изменение внешней среды: притупление любопытства, страха.
- общая слабость, снижение активности, ухудшение биохимии крови, гормональных показателей.
- частые головные боли.
- снижение или увеличение веса.
- полная или частичная бессонница. Быстрое засыпание и отсутствие сна ранним утром, или наоборот: трудно заснуть ранее 2–3 часов ночи, и трудно проснуться утром.
- постоянная заторможенность, сонливое состояние, и желание спать в течении всего дня.
- одышка, нарушение дыхания при физических нагрузках.
- заметное снижение внутренней и внешней сенсорной чувствительности: ухудшение зрения, слуха, обоняния, осязания. Потеря внутренних, телесных ощущений.

Социально – психические симптомы выгорания.

- Безразличие, скука, пассивность и депрессия. Понижение эмоций, чувство подавленности;
- повышение раздражительности на незначительные, мелкие события;
- частые нервные срывы (вспышки гнева или уход в себя – отказ от общения).
- постоянное переживание негативных эмоций: вины, обиды, стыда, подозрительности, скованности, для которых во внешней ситуации причин нет;
- чувство неосознанного беспокойства и повышенной тревоги:» что-то не так»;
- чувство гиперответственности и постоянное чувство страха, что «не получится»;
- общая негативная установка на жизнь и профессиональные перспективы.

Поведенческие симптомы.

- ощущение, что работа всё тяжелее, а выполнять её всё труднее.
- сотрудник заметно меняет свой режим. Рано приходит и поздно уходит или наоборот.
- руководитель отказывается от принятия решений, формулируя разные причины себе и другим.
- чувство бесполезности, неверие в улучшение, снижение энтузиазма по отношению к работе, безразличие к результатам.
- невыполнение важных приоритетных задач и застревание на мелких деталях. Трата большого количества времени на элементарные действия.
- дистанцированность от сотрудников и клиентов, рост неадекватной критичности, злоупотребление алкоголем, наркотиками, табаком.

Таким образом, эмоциональное выгорание представляет собой приобретенный стереотип эмоционального поведения, чаще всего профессионального поведения. «Выгорание» – отчасти функциональный стереотип, поскольку позволяет человеку дозировать и экономно расходовать энергетические ресурсы. В то же время, могут возникать его дисфункциональные следствия, когда «выгорание» отрицательно сказывается

на исполнении профессиональной деятельности, состоянии здоровья и отношениях с коллегами.

Существуют внешние и внутренние предпосылки развития эмоционального выгорания.

Внешние предпосылки это:

– Хронически напряжённая психоэмоциональная деятельность (интенсивное общение, целенаправленное восприятие партнёров, подкрепление общения эмоциями).

– Дестабилизирующая организация деятельности: нечёткая организация и планирование труда, плохо структурированная и расплывчатая информация. Всё это отрицательно сказывается на взаимодействии субъектов общения.

– Повышенная нравственная или юридическая ответственность за выполняемую работу.

– Неблагоприятная психологическая сфера профессиональной деятельности: конфликтность по вертикали (с руководством), с партнёрами.

Психологически трудный контингент. У врачей это тяжёлые и умирающие больные. У педагогов – дети с отклонениями в психике. У руководителей – подчинённые с акцентированными чертами характера. У обслуживающего персонала капризные и грубые клиенты.

Внутренние предпосылки, это, прежде всего темперамент, стиль общения, точнее его интенсивность, к которой привык человек, экстравертированность или интравертированность. Люди замкнутые, необщительные выгорают быстрее и их способность к защите ниже. Так как эмоциональные нагрузки от общения действуют на них более пагубно в силу того, что их психические функции настроены на менее бурное изменение эмоциональной энергии.

Вследствие этих причин, постепенно срабатывает механизм эмоциональной отстранённости, игнорируются какие-то конкретные люди. Однако у этого инструмента есть дисфункциональная сторона, когда эмоциональная экономия направлена не по адресу, а на всех окружающих.

Профилактика эмоционального выгорания – выделить главные жизненные цели, необходимо сосредоточить свои усилия на их достижении, даже скромные достижения на пути к поставленной цели повышают уверенность в себе и улучшают душевное самочувствие; не пренебрегать общением. Предпринять шаги к устранению источника напряжения (усилия в этом направлении позволяют ощутить уверенность в себе). Обсуждать с близкими свои проблемы; научиться слушать; необходимо найти резервы времени; отдыхать всей семьёй, особое место найти юмору и смеху. Кроме того, регулярные физические упражнения укрепляют ваше здоровье, а чем лучше у вас здоровье – тем легче бороться со стрессом.

Литература

1. Топчий Л.В. Кадровое обеспечение социальных служб: состояние и перспективы развития. – М., 1997. – 247 с.
2. Farber B.A. Tailoring treatment strategies for different types of burnout//Paper presented at the Annual Convention of the American Psychological Association, 1983. P. 1-20.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
4. Maslach C., Goldberg J. Prevention of burnout: New perspectives//applied and Preventive Psychology. 1998. V. 7. P. 63-74.
5. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. - СПб.: Питер, 1999. – 434 с.

КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТЕГІ ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚАЖУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСТЫРУУЫ

А.Б. Сеитбаева, Н.К. Аманжолова, Қ.Қ. Жақсылық

Эмоциялық қажу синдромы көптеген сыртқы және ішкі себептердің әсерінен қарқынды кәсіби қарым-қатынас жағдайында пайда болады және эмоцияларды «бәсеңдету», сезімдер мен уайымның өткірлігінің жоғалуы, қарым-қатынас бойынша

серіктестермен қақтығыстар санының артуы, басқа адамның уайымдарына немқұрайлық, өмір құндылығының сезімінің жоғалуы, өз күшіне сенімнің жоғалуы сияқты көрінеді.

Эмоциялық қажудың қалыптасуының бейім факторларына мынадай жеке ерекшеліктер бөлінеді: консервативтілік – ақыл-ойдың ерекшелігі ретінде; эмоциялық – ерік ерекшеліктері-эмоциялық тұрақсыздық, күйзеліске төзімділіктің төмен деңгейі, жоғары өзін-өзі бақылау, жоғары үрей деңгейі, эмоциялық ерекшеліктер; іске және әлеуметтік нормаларға қарым-қатынас ерекшеліктері-нормаларды қатаң ұстану, міндеттілік, жауапкершілік, тәртіптілік, жоғары ар-ождан, әлеуметтік шиеленіс; адамдарға деген қарым – қатынастың ерекшеліктері – күдіктілік, тітіркенгіштік, жоғары өлшемділік, қызғаныш, көреалмаушылық, бірбеткейлік; топтық нормаларға қарым-қатынастың ерекшеліктері-басқалардың пікіріне тәуелділік.

Түйін сөздер: эмоциялық қажу, стресс, дезадаптация, дағдарыс, деформация.

FORMATION OF EMOTIONAL BURNOUT IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

A. Seitbaeva, N. Amanzholova, K. Zhaksylyk

The burnout syndrome occurs in situations of intensive professional communication under the influence of many external and internal causes and manifests itself as a “muting” of emotions, the disappearance of the severity of feelings and feelings, an increase in the number of conflicts with communication partners, indifference to the experiences of another person, loss of a sense of life's value, loss self-confidence. The following personality traits distinguish predisposing factors for the formation of emotional burnout: conservatism as a feature of intelligence; emotional-volitional features – emotional instability, low level of stress tolerance, increased self-control, high level of anxiety, emotionality; features of attitude to business and social norms – strict adherence to standards, obligatoriness, responsibility, discipline, high conscience, social tension; features of attitude towards people – suspicion, irritability, arrogance, jealousy, envy, straightforwardness; features of attitude to group norms – dependence on the opinions of others.

Key words: burnout, stress, maladaptation, the crisis, deformation.

МРНТИ: 15.41.59

Г.А. Утепова, Е.С. Тәтібек

«ВКО ЦПЗ» УЗ ВКО «Отдел психиатрической службы по г. Семей»

К ВОПРОСУ ДИАГНОСТИКИ ДЕМЕНЦИИ В ПОЖИЛОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация: В статье рассматривается вопрос диагностики деменции в пожилом возрасте. Деменция – это синдром, обычно хронический или прогрессирующий, при котором происходит деградация когнитивной функции (т.е. способности мыслить) в большей степени, чем это ожидается при нормальном старении. Происходит деградация памяти, мышления, понимания, речи и способности ориентироваться, считать, познавать и рассуждать.

К развитию деменции приводят различные болезни и травмы, которые в первую или вторую очередь вызывают повреждение мозга, такие как болезнь Альцгеймера или инсульт. Деменция является одной из основных причин инвалидности и зависимости среди пожилых людей во всем мире. Она может оказывать глубокое воздействие не только на страдающих ею людей, но и на их семьи и тех, кто осуществляет уход. Часто ощущается недостаточная осведомленность в отношении деменции и недостаточное понимание этого состояния, что приводит к стигматизации и возникновению препятствий для диагностирования и оказания медицинской и психологической помощи. Воздействие деменции на людей, осуществляющих уход, семью и общества в целом может быть физическим, психологическим, социальным и экономическим.

Ключевые слова: афазия, возраст, деменция, здоровье, исследование, мышление, образование, память, речь, социальные навыки, узнавание.

Пожилой возраст принято определять с периода выхода на пенсию. Данный этап в жизни человека влечет за собой множество перемен, одной из которых является изменение образа жизни и стиля жизни. Это переход человека из одной социальной роли в другую.

Каждый индивидуум остается самим собой на протяжении всей жизни, вместе с тем его личностные особенности претерпевают в онтогенезе заметные изменения.

Некоторые исследователи с успехом доказывают, что интеллектуальные возможности пожилых людей определяются не столько возрастными показателями, сколько физическим состоянием здоровья, изолированностью, недостатком образования и др. Следует учитывать индивидуальные особенности людей.

И.С. Кон выделяет следующие социально-психологические типы старости. Благополучные типы старости:

1 тип – активная творческая деятельность, когда ветераны, уходя на заслуженный отдых, продолжают участвовать в общественной жизни;

2 тип – пенсионеры занимаются тем, на что раньше у них просто не было времени: самообразование, отдых, развлечения;

3 тип – находит главное приложение своих сил в семье. Им некогда хандрить, скучать. Однако удовлетворенность жизнью у этой группы ниже, чем у первых двух;

4 тип – это люди, смыслом жизни которых становится забота о собственном здоровье.

Отрицательные типы развития:

а) агрессивные старые ворчуны;

б) разочарованные в себе и собственной жизни, одинокие и грустные неудачники.

Проблема деменции в пожилом возрасте является одной из наиболее значимых медицинских, психологических и социально-экономических проблем настоящего времени. Всего в мире в 2000 г. насчитывалось около 20 млн. больных деменцией. По данным экспертов ВОЗ, в 2025 г. количество больных ею вырастет до 35 млн, что связано с «постарением» населения планеты. Риск развития деменции возрастает прогрессивно с возрастом: на каждые 10 лет после 65 лет удваивается [1].

Деменция – это приобретенные нарушения памяти и других когнитивных функций, которые оказывают клинически значимые влияния на поведение и повседневную активность пациентов. Деменция клинически проявляется нарушениями памяти, внимания, пространственной ориентации, трудностями в принятии решений, расстройствами личности, нарушениями мышления, речи, потерей социальных и профессиональных навыков, адекватной самооценки своего заболевания.

Под когнитивными функциями принято понимать наиболее сложные функции головного мозга, с помощью которых осуществляется процесс рационального познания мира. К когнитивным функциям относится память, гнозис, речь, праксис и интеллект [2].

Функция памяти связана с деятельностью всего головного мозга в целом, но особое значение для процесса запоминания текущих событий имеют структуры гиппокампового круга. Выраженные нарушения памяти на события жизни принято обозначать термином «амнезия».

Классифицируют следующие типы нарушения памяти у пожилых: снижение свободного воспроизведения; дисфункция гиппокампа – нарушение запоминания, снижение узнавания, ложные узнавания, неэффективность подсказок; лобная дисфункция – нарушение воспроизведения, сохранное узнавание, эффективность подсказок.

Восприятие – это обработка и синтез элементарных сенсорных ощущений в целостные образы. Первичные нарушения гнозиса развиваются у людей при патологии задних отделов коры головного мозга, а именно височной, теменной и затылочных долей.

Нарушения речи (афазии) чаще всего развиваются при патологии лобных или височно-теменных отделов головного мозга, что приводит к разного рода расстройствам понимания речи и способности высказывать свои мысли у больных.

Нарушения праксиса (апраксии) чаще всего развиваются при патологии лобных и теменных долей головного мозга.

Интеллектуальные способности обеспечиваются интегрированной деятельностью головного мозга в целом.

Жалобы, «маскирующие» когнитивные нарушения: головная боль, головокружение, шум в ушах, слабость утомляемость, раздражительность. Кроме того, это – нарушение сна, неустойчивость, падения.

Начальные проявления когнитивных нарушений:

- ослабление внимания/рассеянность;
- снижение памяти на текущие события;
- невозможность запомнить новые имена;
- невозможность пересказать только что прочитанное;
- трудности подбора слов при разговоре;
- затруднения при счётных операциях;
- замедленность и ослабление чувства времени;
- нарушения ориентировки в малознакомой местности.

К факторам риска относят: возраст (некорректируемый фактор); мужской пол, наследственность, расовая принадлежность – чаще на востоке (фактор Ньюкасла), артериальная гипертензия, артериальная гипотензия, сахарный диабет, гиперкальциемия, болезни сердца, метаболический синдром (сахарный диабет 2 типа, артериальная гипертензия, ожирение), курение, злоупотребление алкоголем, низкий уровень образования, проживание в одиночестве и многие другие. В таблице 1 представлены данные этиологической структуры деменции.

Таблица 1 – Этиологическая структура деменции

Заболевание	Общая	В возрасте до 65 лет
Болезнь Альцгеймера	40 %	30 %
Смешанная деменция (Болезнь Альцгеймера и цереброваскулярное заболевание)	20 %	10 %
Сосудистая деменция	15 %	20 %
Деменция с тельцами Леви	10 %	3 %
Алкогольная деменция	5 %	15 %
Лобно-височные деменции	3 %	7 %
Нормотензивная гидроцефалия	1 %	2 %
Метаболические энцефалопатии	1 %	2 %
Опухоли	1 %	1 %
Посттравматическая энцефалопатия	1 %	%

Умеренные когнитивные расстройства – это симптомокомплекс характерный для многих заболеваний: артериальная гипертензия, хроническая сердечная недостаточность, инсульта, и черепно-мозговой травмы, хронической ишемии мозга, эндокринных заболеваний, сосудистая деменция.

Важным является диагностика и лечение когнитивных нарушений: услышать жалобы, объективно подтвердить наличие когнитивных нарушений, исключить депрессию, дифференцировать умеренное когнитивное расстройство и деменцию, установить этиологию когнитивных нарушений, назначить этиопатогенетическую терапию, назначить терапию, направленную на улучшение когнитивных функций.

В практике для оценки когнитивных функций используются нейропсихологические методы исследования [3]. Они представляют собой различные тесты и пробы на запоминание и воспроизведение слов и рисунков, узнавание образов, решение интеллектуальных задач, исследование двигательных функций. Одной из распространенных является шкала краткого исследования психического статуса (MMSE), скрининговое нейропсихологическое исследование - тест «рисование» часов.

В таблице 2 представлены различия деятельности больных, страдающих деменцией и умеренным когнитивным расстройством.

Таблица 2 – Деятельность больных, страдающих деменцией и умеренным когнитивным расстройством

Умеренное когнитивное расстройство	Деменция
Повседневная активность не нарушена (ограничены лишь сложные движения)	Больные «не справляются с жизнью» из-за интеллектуального дефекта, требуют посторонней помощи
Оценка по краткой шкале психического статуса в диапазоне от 25 до 28 баллов	Оценка по краткой шкале психического статуса часто 24 балла и ниже
Течение варьируемо: наряду с прогрессирующим возможны длительная стабилизация и спонтанный регресс дефекта	Когнитивный дефект в большинстве случаев прогрессирующий, но иногда имеет стационарный или обратимый характер
Критика сохранна, нарушения больше беспокоят самого больного	Критика бывает снижена, нарушения больше беспокоят родственников

Диагноз деменции правомерен при наличии нарушений памяти и других когнитивных расстройств, которые выражены настолько, что влияют на повседневную жизнь. Условиями диагностики деменции является ясное сознание и наличие установленного органического заболевания головного мозга, которое является причиной когнитивных нарушений.

Сосудистая деменция представляет наиболее тяжелое хроническое цереброваскулярное заболевание, результат инфарктов мозга, больших и клинически явных или небольших и бессимптомных, развивается пошагово (новый инфаркт, больше проявлений).

Основные цели терапии прогрессирующей деменции: замедлить прогрессирование деменции, поддерживать бытовую независимость. Необходимо повлиять на конкретные симптомы: память, запоминание, поведение, эмоции.

В психологии существует понятие – старость психологическая – нежелание развиваться, получать новые знания, отсутствие интереса к окружающему миру, невозможность адаптироваться к изменениям собственной жизни.

Имеют место некоторые практические рекомендации психологов, которые необходимы в повседневной жизни пожилых людей: расширение круга друзей и знакомых стараться не быть подолгу в одиночестве; стараться не сидеть без дела; вспомнить хобби или придумать новое занятие; вспомнить давнюю мечту; каждый день бывать на воздухе; читать книги; кроссворды – хорошая зарядка для умов; чистый светлый и аккуратный дом – залог хорошего настроения; продолжать развиваться и учиться.

Констатируя все вышеизложенное, мы приходим к выводу, что проблема когнитивных расстройств давно вышла за рамки медицинской, потому она требует тщательного изучения, лечения, но и решения на всех социальных уровнях, в том числе и психологическом.

Литература

1. Артемьев Д.В., Захаров В.В., Левин О.С. Старение и нейродегенеративные расстройства: когнитивные и двигательные нарушения в пожилом возрасте. Методические рекомендации – М., 2005 – 48 с.
2. Захаров В.В. Возрастные когнитивные нарушения. Методические рекомендации – М., 2004 – 12 с.
3. Захаров В.В., Яхно Н.Н. Синдром умеренных когнитивных расстройств в пожилом возрасте: диагностика и лечение //Русский медицинский журнал – М., 2004 – № 10 – С. 573–576.

ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ ДЕМЕНЦИЯ ДИАГНОСТИКАСЫНЫҢ ТАЛҚЫЛАНУЫ

Г.А. Утепова, Е.С. Тәтібек

Мақалада егде жастағы деменцияны диагностикалау мәселесі қарастырылады. Деменция – қалыпты қартаю кезінде танымдық функцияның деградациясы (яғни ойлау қабілеті), бұл әдетте созылмалы немесе прогрессивті синдром. Естің, ойлаудың,

түсінудің, сөйлеу қабілетінің және бағдарлау, санау, тану және пайымдау қабілеттерінің деградациясы орын алады.

Деменцияның дамуы түрлі аурулар мен жарақаттарды тудырады, олар бірінші немесе екінші кезекте Альцгеймер немесе инсульт сияқты мидың зақымдалуына әкеп соғады. Деменция – бүкіл әлемдегі қарт адамдар арасындағы мүгедектік пен тәуелділіктің негізгі себептерінің бірі. Бұл тек зардап шеккен адамдарға ғана емес, олардың отбасыларына және қамқоршыларға да терең әсер етуі мүмкін. Көбінесе деменцияға байланысты хабардың жеткіліксіз болуы және бұл қалыпты дұрыс түсінбеуден стигматизацияға, дұрыс диагноз қоюға және медициналық, психологиялық көмек көрсетуге кедергі келтіреді. Деменцияның қамқоршыларға, отбасына және жалпы қоғамға ықпалы физикалық, психологиялық, әлеуметтік, экономикалық мазмұнда болуы мүмкін.

Түйін сөздер: афазия, жас, деменция, денсаулық, зерттеу, ойлау, білім, ес, сөйлеу, әлеуметтік дағдылар, тану.

TO THE QUESTION OF DIAGNOSTICS OF DEMENTIA IN THE ELDERLY AGE

G. Utepova A., Ye. Tatibek

The article discusses the issue of diagnosing dementia in old age. Dementia is a syndrome, usually chronic or progressive, in which there is a degradation of cognitive function (i.e., the ability to think) to a greater extent than would be expected with normal aging. There is a degradation of memory, thinking, understanding, speech and the ability to navigate, count, cognize and reason.

Various illnesses and injuries lead to the development of dementia, which primarily or secondarily cause brain damage, such as Alzheimer's disease or stroke.

Dementia is one of the leading causes of disability and addiction among older people worldwide. It can have a profound impact not only on those affected, but also on their families and caregivers. There is often a lack of awareness and understanding of dementia, resulting in stigmatization and barriers to diagnosis and medical and psychological care. The impact of dementia on careers, families and society at large can be physical, psychological, social and economic.

Key words: aphasia, age, dementia, health, research, thinking, education, memory, speech, social skills, recognition.

МРНТИ: 15.31.31

А.С. Шулятьев¹, Г.С. Турсунгожинова¹, Р.Х. Кошкимбаева²

¹Университет имени Шакарима города Семей

²Павлодарский педагогический университет

ФОРМИРОВАНИЕ ТЕЛЕСНОГО «Я-ОБРАЗА» СТУДЕНТОВ

Аннотация: В статье рассматривается вопрос о структуре «Я» тело и психика, которые взаимосвязаны, и составляют целое. Связь между телом и психикой работает в обе стороны: движения тела зависят от мыслей, установок и переживаний; в свою очередь, мысли, установки и чувства находятся под влиянием ритма и движений тела. Изменения в привычных паттернах движений приводят к изменениям внутреннего восприятия, такого как образ тела. Изменения внутреннего мира человека могут приводить к изменениям движений человека. Известно, что поведение человека во многом зависит от мыслей и чувств. Если человек меняет свое мышление, то со временем меняется и его жизнь, его поступки. Так внутренние изменения приводят к внешним изменениям.

Ключевые слова: внешность, здоровье, культура, молодежь, образ тела, «Я-образ».

Восприятие своего тела и внешности связано с общественными нормами и культурными понятиями. Сегодня на формирование телесного «Я-образа» человека влияют не только биологически обусловленные физиологические и морфологические факторы, но и социальные. Причем сегодня социальные факторы влияют на формирование телесного «Я-образа» в большей степени, чем физические (реальные параметры тела). Так, телесный «Я-образ» влияет на качество жизни человека. Примером негативного влияния телесного «Я-образа» на качество жизни могут служить нарушения образа тела при анорексии или переедании, и других пищевых расстройствах. Примером позитивного влияния телесного «Я-образа» на качество жизни человека является стремление к здоровому образу жизни и занятиям спортом современной молодежи.

Влияние социальных факторов выражается в существовании определенных представлений, стереотипов и идеалов относительно того, каким должно быть тело. Причем, идеалы и представления о телесности различаются от культуры к культуре, т.к. в каждом обществе, в каждой культуре существует свое определенное отношение к телесной привлекательности, формирующееся и обусловленное самой культурой. Поэтому некоторые исследователи используют понятие «культурное тело», подчеркивая важность культуральных факторов в формировании образа тела человека. Понятие «культурное тело» включает в себя и сам образ тела, и схему тела, и социальные компоненты внешности, такие как одежда, прическа, косметика и т.д. [1].

Общество и культура диктуют свои идеалы телесной привлекательности, превращая феномен телесного «Я-образа» из биологического в социокультурный. Сегодня общество «навязывает» достаточно жесткие требования к внешности человека. Несоответствие навязанному обществом образу приводит не только к нарушению самооценки своего тела, но и влияет на процессы самопринятия и аутосимпатии в целом. Причем, иногда случается так, что человек в стремлении к общественным идеалам красоты не способен остановиться даже тогда, когда это угрожает здоровью и жизни (например, пластические операции, привычки к курению, стремление поддерживать неестественно низкую массу тела и др.). Образ тела сегодня является социокультурным феноменом, а значимость телесной привлекательности, а также содержание идеалов красоты тела зависит от социальных особенностей культуры. В связи с наличием социокультурного аспекта в формировании телесного «Я-образа» изучением образа тела занимается не только психология, но и социология.

Помимо социальных факторов на формирование телесного «Я-образа» влияет много других факторов (индивидуальный опыт восприятия своего тела (особенно в детском и подростковом возрасте), оценка физической привлекательности окружающими людьми). В результате у человека может складываться неадекватные представления о собственном теле, что может привести к отчуждению своего тела и потере способности понимать сигналы тела, посылаемые самому человеку и окружающим.

По мнению автора С. Джуларда, правильное представление о своем теле является необходимым для становления здоровой личности. Телесный «Я-образ» является базовым компонентом Я-образа, который формируется еще в раннем детстве. В раннем детстве ребенок познает свое тело, а в дальнейшем образ-Я формируется на основе сформировавшегося образа тела. Образ тела является составляющей Я-концепции, наравне с психологическим Я и социальным Я. Образ тела отображает физическое тело (картинку и оценку своего тела) и оказывает влияние на Я-концепцию в целом.

Первоначально изучением образа тела занимались врачи-неврологи Г. Хэд, Ж. Бабински, П. Боннер. Они изучали феномен образа тела на больных с различными поражениями головного мозга и отождествляли образ тела со схемой тела. На данном этапе исследований образ тела воспринимался как продукт соматических ощущений, который помогает человеку ориентироваться и двигаться в пространстве. Стоит отметить, что даже схема тела не является простым продуктом соматических ощущений. Доказательством тому служат «фантомные ощущения» (когда человек телесно ощущает ампутированные конечности как реально существующие). Получается, что схема тела и образ тела строятся на основе не только реального восприятия физических параметров, но и на основе мышления человека о своем теле, своей внешности [2; 3].

Соловьева И. подчеркивает, что сознательное представление о своем теле у психически здорового человека более приближено к реальности и в значительной степени

совпадает с реальностью. В случае же патологии нарушается тестирование реальности и адекватность ее восприятия. Так, при таком пограничном состоянии как анорексия сознательный образ тела далек от тела реального: обладая очевидной нехваткой веса, девушка, страдающая анорексией, воспринимает свое тело как полное. В случае еще более серьезных расстройств, а тем более бредовых состояний, по поводу своего тела могут возникать любые фантазии [4].

Следует отметить, что настоящее время в психологии нет единого понимания понятия телесный «Я-образ» – исследователи по-разному трактуют телесный «Я-образ».

Как мы уже отметили, анализ психолого-педагогической литературы выявил, что для обозначения образа тела используются следующие понятия: «физическое я», «образ тела», «образ телесного я», «физический Я-образ», а также «отношение к внешности», и даже такое понятие, как: «концепция тела». Общепринятого понятия не существует, которое бы обозначало телесный «Я-образ» как психологический феномен. Исследователи предлагают разные определения понятия «телесный «Я-образ»». Некоторые авторы трактуют его как качество личности [5]. Однако, качества личности – это внутренние индивидуальные особенности, которые не изменяются со временем. На наш взгляд, в связи с тем, что телесный «Я-образ» личности меняется и находится в постоянной динамике, не стоит относить его к качествам личности.

Интересным представляется определение Л.Г. Уляевой, где телесный «Я-образ» рассматривается как психический механизм развития человека. Данное определение подчеркивает роль образа тела в психическом развитии человека, а именно, в развитии самосознания. Во второй части определения подчеркивается, что телесный «Я-образ» «осуществляет саморегуляцию, саморазвитие, самодвижение, самореализацию», а значит, является частью самосознания» [6]. Важными моментами в данном определении является то, что телесный «Я-образ» выделяется в качестве части самосознания. В нашем исследовании мы придерживаемся этой точки зрения и рассматриваем образ тела в качестве важной составляющей самосознания.

Телесный «Я-образ» формируется на основе нескольких источников: индивидуальный опыт, оценки социального окружения, культурные стереотипы и эталоны физического развития. Индивидуальный опыт приобретает человек в процессе жизнедеятельности, в результате функционирования собственного тела как физического объекта. Для формирования телесного «Я-образа» особенно важен детский опыт, ведь именно в ранние годы жизни ребенок начинает осознавать свое тело, и подростковый возраст, когда меняется самовосприятие своей внешности, своего тела ввиду изменений, происходящих в организме в период полового созревания). Однако самооценка себя, своего тела складывается не только на основе своих представлений о собственном теле, но и на основе оценок окружающих людей, которые человек воспринимает, интериоризирует и, определенным образом, встраивает в свою самооценку. В связи с этим, оценки социального окружения – еще один важный источник формирования физического-Я. Как уже было отмечено, на телесный «Я-образ» влияют также социальные стереотипы и эталоны, т.е. постоянно взаимодействуя с социумом, человек не только воспринимает оценки своего тела окружающими, но и «впитывает» стереотипы, идеалы и эталоны, существующие в его обществе относительно физической привлекательности. Стоит отметить, что телесный «Я-образ» представляет собой целостный образ, и включает все три перечисленные компоненты: функциональное физическое-Я, социальное физическое-Я, идеальное физическое-Я. Однако, данные компоненты представляют собой относительно самостоятельные структуры, т.к. компоненты могут по-разному изменяться с возрастом, соотношение их различно, и зависит от пола и возраста, каждый компоненты по-разному связан с индивидуальными особенностями личности и общения, которые значительно влияют на формирование образа физического-Я.

Многие исследователи в телесном «Я-образе» выделяют следующие компоненты: когнитивный, аффективный, поведенческий. Данные компоненты выделены на основе того, что телесный «Я-образ» является компонентом самосознания, а значит, в нем можно выделить компоненты, аналогичные компонентам самосознания. Компоненты связаны между собой и находятся под влиянием социокультурных эталонов внешности.

Р. Бернс предлагает следующую структуру физического-Я: физическое-Я как интегральная трех составляющих – когнитивной, эмоциональной, и динамической.

Когнитивный компонент - представление о своем теле (образ тела, схема тела, внешность, половая принадлежность и т.д.), эмоциональный – самооценка (внешности, телесных проявлений), динамический – поведение человека в связи с представлением о своем теле и его самооценкой. Каждый из этих компонентов может рассматриваться с точки зрения Я-реального, представляющего собой самооценку своего телесного-Я, Я-идеального, представляющего желание личности в изменении и активности своего тела и внешности и Я-зеркального, отражающего оценку другими людьми его внешности и тела, сказывающуюся на его поведении. Р. Бернс утверждает, что при совпадении Я-реального, -Я-идеального и Я-зеркального можно говорить, как о наличии гармоничного развития личности, удовлетворенности своей внешностью, так и о недостаточно развитом уровне самосознания, завышенной самооценке. Поэтому необходимо при диагностике и анализе данные компоненты анализировать в контексте жизнедеятельности человека. В теории Р. Бернса трехкомпонентная структура самосознания выглядит несколько иначе. Она включает в себя, во-первых, образ «я», то есть самопредставление человека, во-вторых, его самооценку, в-третьих, потенциальную поведенческую реакцию – действия, вызываемые особенностями образа «я» и самооценки [7].

И.С. Кон подчеркивает значение образа тела в поведении человека: формирующееся у человека представление о собственной соматической организации, осознание этического и эстетического воздействия внешности постоянно участвует в организации его поведения по отношению к другим людям, на содержание поступков и на отношение к своей личности в целом» [8].

К поведенческому компоненту телесного «Я-образа» также относится определенное поведение по отношению к своему телу (например, избегание смотреть на себя в зеркало, взвешиваться, посещать тренажерные залы).

Когнитивный и эмоциональный компоненты телесного «Я-образа» тесно связаны между собой и приводят к определенному поведению. Мы придерживаемся мнения, что физическое-Я включает не только собственную внешность, но и компетентность тела, «фитнес» и его биологическую целостность, а также параметры «здоровье/болезнь».

На основе анализа различных подходов к определению структуры телесного «Я-образа», которая включает в себя три компонента: когнитивный, эмоциональный и поведенческий. Сущностная характеристика каждого из компонентов телесного «Я-образа» студентов отражена в таблице 1.

Выделенные компоненты не противоречат теоретическим представлениям о телесном «Я-образа» в психологии, в то же время раскрывают особенности физического-Я спортсмена, связанные со спецификой спортивной деятельности.

Осознание своих физических возможностей относится к Я-реальному, которое выделяет Р. Бернс в структуре самосознания, где под Я-реальным подразумевается представление человека о самом себе, то есть своих способностях и возможностях (в т.ч. физических), социальных ролях, статусе.

Мы говорили о телесном-Я как части самосознания. Самосознание можно определить как отношение личности к себе. Это отношение к себе непосредственно связано со стремлением усовершенствовать себя. Отсюда вытекают такие функции самосознания как: познание и усовершенствование себя, поиск смысла жизни. Переноса это на телесное-Я, т.к. оно является частью самосознания, телесное-Я вызывает желание усовершенствовать себя (в случае телесного-Я речь идет об усовершенствовании физической формы своего тела). Мы предполагаем, что телесный «Я-образ» тем или иным образом может стимулировать или не стимулировать человека заниматься спортом (ведь спорт – это процесс усовершенствования своего тела, и в то же время процесс его познания).

Возможно, поэтому в настоящее время культ тела так широко распространен в обществе, особенно среди молодежи. Именно культ красивого тела часто побуждает молодых людей начать заниматься спортом. Интересны результаты исследования, показавшие, что людей с ярко выраженным стремлением изменить свое тело решающими являются не реальные физические параметры тела, а сложное единство восприятие своего тела и отношения к нему, т.е. человека мотивирует не реальные недостатки фигуры, а то, как он воспринимает свое тело: если воспринимает недостаточно привлекательным, то начинает совершенствовать его (даже если реальные параметры тела, на самом деле, могут находиться на достаточно высоких показателях).

Таблица 1 – Компоненты телесного «Я-образа» студентов

Когнитивный компонент	Эмоциональный компонент	Поведенческий компонент
схема тела концепция тела убеждения в отношении внешности Знание о своем теле (его строении, функциональных характеристиках, «сильных» и «слабых» сторонах, возможностях)	Самооценка своего тела: завышенная – спортсмен считает себя лучше всех, адекватная – спортсмен адекватно оценивает себя, заниженная – спортсмен оценивает себя ниже, чем других	Поведение спортсмена, обусловленное физическим-Я (на соревнованиях, на тренировочных занятиях, в отношениях с товарищами, соперниками, тренерами, судьями, в быту)
Представления о своем теле, которые могут выражаться в таких характеристиках как «сильное» или «слабое», «могучее» «красивое» или «некрасивое», «быстрое» или «медленное», «недостаточно быстрое», «активное», «выносливое», «привлекательное» или «непривлекательное», и т.д.	Эмоции и чувства по поводу своей внешности (положительные и отрицательные) удовлетворенность или неудовлетворенность весом, формой тела, специфическими его частями	Действия, направленные на изменение своего тела и поддержание хорошей формы и здорового образа жизни (тренировки, спортивное питание, диета, и т.д.)
Убеждения насчет тела (насчет веса, насчет силы и выносливости организма (например, «я могу»), ограничивающие убеждения («я не смогу это сделать») и т.д.)	Восприятие оценок своего тела окружающими людьми (родными, тренером, болельщиками и фанатами, соперником, товарищами, СМИ, друзьями и т.д.) и возникающие в связи этими оценками эмоции	Уверенное или неуверенное поведение на соревнованиях, (может быть агрессивное поведение), демонстрация своей силы и превосходства или равное отношение к сопернику и товарищам.
Знание своих телесных состояний, физических симптомов (умение быть внимательными к ним и различать их)	Эмоциональное принятие-неприятие своего тела, эмоциональная удовлетворенность-неудовлетворенность телом	Вклад в свой внешний вид (одежда, прическа и т.д.) – действия, направленные на уход за своим внешним видом.
Знание особенностей реакций своего тела в ситуации соревнования, в экстремальных ситуациях	Установки (желание) поддерживать хорошую физическую форму, вести здоровый образ жизни, заботиться о своем теле	Умение слышать сигналы своего тела (распознавать физические состояния и симптомы)
Представление о том, каким бы человек хотел видеть свое тело и внешность Знание своих физических возможностей	Эмоции, связанные с представлениями об идеальном физическом-Я	Умение управлять состоянием своего тела (используя различные методы: психологические методы снятия напряжения, усилием воли и т.д.)

Сегодня спорт для многих является неотъемлемой частью образа жизни: все успешные люди (даже если их профессиональная деятельность не связана с спортом) занимаются спортом, чтобы поддерживать хорошую физическую форму. Разумеется, такая тенденция стремления к активному и спортивному образу жизни положительно влияет как на здоровье народа, так и на воспитание духовно-нравственных качеств, на формирование мировоззрения общества.

Оценочный компонент образа тела отражает:

- глобальную оценку тела (удовлетворенность или неудовлетворенность весом, формой тела, его частями);
- эмоции и чувства по поводу внешности;
- когнитивный компонент (убеждения по поводу внешности, схема тела);
- поведение (например, избегание смотреть на себя в зеркало, взвешиваться, посещать тренажерные залы).

Влияние спортивной деятельности на образ физического-Я, на наш взгляд, различно в зависимости от вида спорта. В разных видах спорта акцент делается на развитие различных физических качеств, также и некоторые виды спорта требуют определенного телосложения для достижения высоких спортивных результатов. Получается, что в процессе занятий спортом развиваются определенные физические качества, в то время как развитие других качеств может отставать, т.к. ему не уделяется много внимания. Соответственно, для спортсмена субъективно более значимыми становятся те характеристики тела, которые нужны ему в спорте для достижения спортивных результатов. Именно на развитие этих необходимых характеристик ориентирован спортсмен и соответственно в процессе физического совершенствования эти самооценка развиваемых характеристик тела повышается.

Таким образом, профессиональные занятия спортом определенным образом влияют на образ тела, приводят к его изменениям в положительную или отрицательную сторону. Разные виды спорта могут по-разному влиять на изменения образа тела.

Литература

1. Зинченко В.П., Леви Т.С. Психология телесности между телом и душой. – Москва: АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. – 731 с.
2. Babinski J. (1896) Sur le reflexe cutane plantaire dans certaines affections organiques du systeme nerveine central. Societe de Biologie, 22(2): 207.
3. Bonner P. Body Image Warrior: An Insider's Fight for Change in the Modelling Industry. – Murdoch Books, 2019. – 272 p.
4. Соловьева И. Кто мы на самом деле? О бессознательном образе тела. – М.: ИКСР, 2017. – 216 с.
5. Агарева М.В. Образ телесного Я ребенка как педагогическая проблема// Теоретические и методологические проблемы современного образования: материалы VI Международной научно-практической конференции – Москва, 2011. – С. 20-22.
6. Уляева Л.Г. Значение физической культуры в формировании физического «Образа Я» в оценке студентов 1 курса техникума физической культуры. – Материалы 2-й международной научно-практической конференции. – Шуя, 1996. – С. 66.
7. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – Москва: Прогресс, 1986. – 361с.
8. Кон И. С. Открытие «Я». – М., 1978. – С. 278.

СТУДЕНТТЕРДЕ ДЕНЕ «МЕН-БЕЙНЕСІНІҢ» ҚАЛЫПТАСУЫ

А.С. Шулятьев, Г.С. Турсунгожинова, Р.Х. Кошкимбаева

Мақалада «Мен» денесі мен психикасының құрылымы туралы өзара байланысты тұтастықты құрайтын мәселе қарастырылады. Дене мен психика арасындағы байланыс екі бағытта атқарылады: дене қимылдары ойлау, уайымдау; өз кезегінде ойлау сезімдерге дененің ырғағы мен қозғалысына әсер етеді. Әдеттегідей қозғалыс қимылдарының өзгеруі дене бейнесінің ішкі қабылдауының өзгеруіне әкеледі.

Адамның ішкі әлеміндегі өзгерістер адам қозғалысының өзгеруіне әкелуі мүмкін. Адамдардың мінез-құлқы көбінесе ойлар мен сезімдерге байланысты екені белгілі. Егер адам ойлауын өзгертсе, уақыт өте келе оның өмірі мен іс-әрекеті де өзгереді. Сонымен ішкі өзгерістер сыртқы өзгерістерге алып келеді.

Түйін сөздер: сыртқы түрі, денсаулығы, мәдениеті, жастық шағы, дене бітімі, «Мен-имидж».

FORMATION OF THE BODY "I-IMAGE" OF STUDENTS

A. Shulyatyev, G. Tursungozhinova, R. Koshkimbayeva

The article examines the question of the structure of «I» body and psyche, which are interconnected and make up a whole. The connection between the body and the psyche works in both directions: body movements depend on thoughts, attitudes and experiences; in turn, thoughts, attitudes and feelings are influenced by the rhythm and movements of the body. Changes in habitual movement patterns lead to changes in internal perceptions such as body image. Changes in the inner world of a person can lead to changes in human movements. It is known that human behavior largely depends on thoughts and feelings. If a person changes his thinking, then over time his life and his actions also change. So internal changes lead to external changes.

Key words: appearance, health, culture, youth, body image, «I-image».

Ш.С. Акимбекова, А.К. Аманова, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгилдинова
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

ЖАХАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: Мақалада авторлар жаһандану жағдайында болып жатқан құбылыстарға сәйкес білім беру жүйесінің даму тенденцияларына, болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі туралы ғылыми зерттеулерге талдау жүргізу арқылы оны жаһандану жағдайында дамытудың жаңа бағыттарына, болашақ мұғалімдердің жаһандану жағдайында кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделіне сипаттама беріген. Білім беру саласындағы жаһандану үдерісінің мақсаты - бірегей әлемдік білім беру кеңістігін құру болып табылады. Бұл үдеріс адамзаттың бірігуін жаһандық ауқымды мойындау үшін жағдай жасауға бағытталған шаралар жүйесі арқылы үлкен нәтижелерге жету мүмкіндігін беретінін көрсеткен. Жаһандану жағдайында болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі өзгеріп жатқан әлемнің білім беру кеңістігінде өзара қарым-қатынастар мен іс-әрекет тәжірибесіне қажетті бойында білімділіктің, іскерліктің жиынтығы, әлем азаматын қалыптастыруға дайындығын көрсететін педагогтың кіріктірілген күрделі тұлғалық сапасы айқындалған. Болашақ мұғалімдердің аталмыш кәсіби құзыреттілігі әлемдік мәселелер, өмірдің жаңа бейнесі, ондағы мәдениеттер әртүрлілігі жайындағы білімдер, ғаламдық ортамен тиімді әрекеттесе алу біліктері, ақпараттық сауаттылық, қоғам алдындағы азаматтық борышын атқарудағы және өзіне жүктелген жауапкершілікті сезіну сияқты сапаны өзгеріп жатқан әлемнің білім беру кеңістігіндегі педагогикалық әрекетте жүзеге асыруда көрінетін мұғалімнің кәсіби даярлығының көрсеткіштері баяндалған.

Түйін сөздер: жаһандану, құзыреттілік, құндылықтар, педагог, тұлғалық, білім беру, интеллектуалды, этнос.

Жаһандану – білім беру саласын жаңғырту негізі. Болашақта бәсекеге қабілетті ХХІ ғасыр шәкіртін тәрбиелеу білім беру саласының алдында тұрған басты міндеттердің бірі. Соған сай ұстаз – ізденімпаз ғалым, нәзік психолог, тынымсыз еңбеккер, ортаның ұйтқысы, жанжақты шебер, терең қазыналы білімпаз, гуманист, белсенді патриот, ғаламдық мәселелер туралы пайымы бар, өз ісін жаһандық талаптар деңгейінде жүргізе алатын болғанда ғана қоғамның мықты да білікті, мәдениетті, жан-жақты дамыған, шығармашылығы жоғары жеке тұлғаны қалыптастырып, тәрбиелеу нәтижелі болады. Еліміздің әлеуметтік экономикалық құрылымында болып жатқан өзгерістер жоғары мектептің білімдік үдерісін ұйымдастыруға жаңа талаптар қояды. Білім саласында қазіргі кездегі жаңғырту үдерістері ең алдымен ХХІ ғасыр тұлғасы мен оларды тәрбиелейтін педагогтардың ұлттық және трансұлттық білімдік кеңістіктердегі орны мен роліне, жаһандану жағдайында халықаралық өзара әрекеттестікке дайын болу тұрғысынан жүргізілуде. Өйткені жаңа жағдайда педагог алдында жалпыадамзаттық демократиялық және гуманистік құндылықтар негізінде бір адамнан өз елінің білімді, саналы азаматын және әлем азаматын тәрбиелеу міндеті тұр. Мұндай тұлға интеллектуалды, дүниетанымы кең, жаңаша ойлау қабілеті жоғары, білімге құштар, отансүйгіштік қасиеті қалыптасқан, бәсекеге қабілетті болуымен қатар, ел экономикасын, мәдениетін алға тартатын, ұтқыр күш, әлеует ретінде қалыптасуы тиіс. Біздің тілімізде: ғаламдану, жаһандану, ғаламшарлану түрінде қолданылып жүрген «жаһандану» дегеніміз қандай да болсын үдерістің, іс-әрекет барысының немесе мәдени-әлеуметтік феноменнің, құбылыстың бір ғана ұлт, халық, мәдениет, өркениет немесе құрлық шеңберімен шектелмей, бүкіл планеталық, жұмыр жерлік, бүкіл әлемдік деңгейде көрініс тауып, маңызға ие болуын танытатын ұғым. Жаһандану – үдеріс, орын алып отырған, әлі өз мәресіне жетпеген, аяқталмаған іс. «Жаһандану» бүкіл жер жүзінде жайылу, таралу деген мағынаны да, әлемдік елдердің біртұтас адамзаттық мәдениет қалыптастыру екіпініне ілесу дегенді де білдіреді. Қазақ қоғамы қазір қарқынды түрде жүріп жатқан жаһандану үдерісінің ықпалынан, өзі қаламаса да, оқшау бола алмайтындығы белгілі. Еліміз енген Болонья жүйесі бойынша педагогтарды кәсіби дайындау үдерісі де осы мәселенің бізде таралуының көрінісі.

Бұл ретте оқытудың барлық деңгейінде білім мазмұнының қайта қаралып, технологияларының жаңғыртылуы сапаға бағытталу мен нәтижеге қол жеткізудің бірден - бір жолы. Осыған орай жоғары білімнің нәтижесі болып табылатын болашақ маман бойында жаһандық білімге қатысты құзыреттіліктер қалыптастыру өзекті мәселе қатарына жатады. Білім беру саласы алдында тұрған бұл мәселені тиімді шешудің нормативтік – құқықтық негіздерін Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы, Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы жоғарғы педагогикалық білім беру тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары, және Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың жыл сайын Қазақстан халқына ұсынатын Жолдауының стратегиялық бағдарламалары құрайды.

Көптеген зерттеушілердің көзқарасы бойынша «жаһандану» ұғымы «өзара тәуелділік», «интеграция немесе кірігушілік» деген мағына береді және халықаралық экономикада, әлеуметтік және саяси салада жүйенің жаңа даму кезеңін сипаттайды. Олар жаһандануды әр текті, бірақ әлемнің біртұтастыққа айналу логикасымен біріктіретін өзгерістердің жиынтығы деп түсіндіреді. Ғалым И.О. Радионова жаһандану – ХХ ғасырдың екінші жартысында бүкіл ғаламшарды қамтыған әлеуметтік және экономикалық дағдарыстың ғаламдануы – деп көрсетеді [2]. Автордың пікірінше, қазіргі кезде қиындап, неше түрлі түрге еніп отырған дағдарыстың себебі өркениет пен қоршаған ортаның арасындағы белгілі бір тепе-теңдікті сақтап отыруға мүмкіндік беретін тетіктердің күрт кейін кетуі, тиімділігін жоғалтуында. М.А.Чешковтың пайымдауынша, «жаһандану» термині әлемдік қоғамдастықтың әр түрлі бөліктерінің бір-біріне тәуелділік, өзара бірігу және өзара шарттасу үдерісі ретінде көрсетуге болатын үдерістер мен құрылымдардың кең жиынтығын білдіреді [3]. Басқаша айтқанда, қазіргі заманда аумақтағы жағдайлармен анықталатын біртұтас нәрсе құрылады делінген. Жаһандану – бұл күрделі әрі көпқырлы құбылыс. Оның маңызды аспектілерінің бірі – «әлдебір жалпы адами гуманитарлық: мәденитанымдық, идеологиялық, моральдық-этикалық негіздерді біртіндеп қалыптастыру, осы арқылы түрлі өркениетке, әрі түрлі тарихқа, дәстүр мен мәдениетке ие ұлттар мен халықтарды жақындата түседі». Жаһандану жағдайында атап айтқанда, оның гуманитарлық негіздерін қалыптастыруда адамзаттың барлық өркениеттік ағындарының мәдени мұрасын пайдаланылуы керек, мұның өзі әр халықты және әлемдік қауымдастықты байыта түседі [4]. Әлеуметтік-мәдени өзгерістер, адамдар тұрмысының өзгеруі, адамзаттың қоршаған ортамен қарым-қатынасының күрделенуі де жаһандануға елеулі ықпал жасап отырғаны белгілі. Осы ойымыздың дәлелі ретінде отандық зерттеуші А.А. Арыстанбекованың «жаһандану кезінде-экономика, ақпарат, экология, технология салаларында, әлеуметтік қоғамның түрлі аспектілерінде шекараның соншалықты маңызы бола қоймайды», – деген тұжырымымен келісеміз. Ғалымның пайымдауынша ақша, тауарлар, технологиялар, ақпараттар мен уланатын заттар шекара жоқ сияқты оп-оңай өтіп кетеді. Тіпті, үкімет өткізгісі келмейтін адамдар мен олардың ой-пікірлері, идеялары, заттар, мысалы, есірткілер т.б. жаңа территорияға кірудің өз жолын тауып алады. Тура осы жолмен жаһандану кез-келген қашықтықты болдырмайды. Бұл адамдардың кейде өздері түсініп болмайтын, өздері қабылдамайтын трансулттық өмір сүру дағдысын қабылдауларына тура келеді деген сөз [7]. Зерттеу барысында жаңа түсініктер мен бұл құбылыстың төменде келтірілетін негізгі сипаттамаларын анықтадық: жаһандану дегеніміз объективті, бірақ өте қарама-қайшы үдеріс, адам қызметінің барлық: экономика, саясат, білім беру, әлеуметтік-мәдени т.б. саласына жағымды не жағымсыз әсер ететін құбылыс; жаһандану көптеген елдердің қызмет салалары бойынша өзара біріккен күшін білдіреді. Бұл жерде маңызды рөл адамға тиесілі, оның дүниетанымы, құндылықтар жүйесі, ақыл-ойы, білімі, адамгершілігі, руханилығы – бәрі қазіргі кезде түбегейлі өзгерістерге ұшырауы мүмкін [5]. «Жаһандану» ұғымына берілген сипаттамаларды талдай отырып, оның ХХІ ғасырдың басындағы дүниежүзінің даму үдерістерін сипаттайтынын, халықтар мен мемлекеттер арасындағы байланыс пен өзара тәуекелділікті қиындатып, жалпы ғаламшар аумағындағы қоғамдық дамудың жаңа кезеңін көрсететінін және әлеуметтік байланыстар мен қоғамдық үдерістердің жаңа сапасын байқатады. Білім беру саласындағы жаһанданудың дамуы мен жай-күйін талдауға арналған зерттеулерде атап көрсетілгендей, жаһандану үдерісінің мақсаты – бірегей әлемдік білім беру кеңістігін құру болып табылады. Әлемдік білім беру кеңістігін әр түрлі елдердің білім беруінің ұлттық жүйелерінің жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Кейбір авторлар мұндай

кеңістіктің бірігуіне ұмтылу үшін өте маңызды екі алғышарт бар екендігін атап көрсетті: біріншісі – бірегей экономикалық кеңістікті құрудың салдары болып табылады, яғни көптеген дамыған елдерді өзіне қосып алып жатқан экономиканың жаһандануы; екіншісі – ғаламшардың болашағына қауіп төндіретін жаһандық мәселелердің бар екендігін әр адамның өз түйсігімен ұғынып-білдірумен байланысты [6]. Қорыта айтқанда, адамзаттың бірігуін жаһандық ауқымда мойындау үшін жағдай жасауға бағытталған шаралар жүйесі үлкен нәтижелерге жету мүмкіндігін береді. Тығыз желі, қоян-қолтық аралас және жаһандану дәуірінде әріптестік болған кезде білім беру жұмысы жанданып, дами түседі.

Әдебиеттер

1. Родионова И.А. Глобальные проблемы человечества. – М., 1993. – 87с.
2. Чешков М.А. Глобальное видение и новая наука. – М.: Наука, 1998. – 187 с.
3. Оразбаева К.О. Ұлттық құндылықтар – педагогтің жаһандану құзыреттілігінің негізі ретінде // С. Торайғыров атындағы «Мәшһүр Жүсіп – әлемдік Ғаламат»: халықаралық ғылыми-практикалық конф. матер. – Павлодар, 2013. – Б. 229-231.
4. Оразбаева К.О. Жаһандану – педагогика ғылымының даму факторы ретінде // Абай атындағы ҚазҰПУ «Хабаршысы». – Алматы, 2013. – №3(39) – Б. 191-195.
5. Зарецкая С.Л. Международная составляющая современного высшего Образования.Глобализация и образование. – М.: ИНИОН, 2001. – 38 с.
6. Щевелева Г.М. Образовательное пространство. Современный взгляд подходы к формированию. – Воронеж, 2001. – 104 с.
7. Арыстанбекова А.Х. Глобализация. – Алматы: Дайк. – Пресс, 2007. – 304 с.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Ш.С. Акимбекова, А.К. Аманова, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгилдинова

В статье авторы описывают тенденции развития системы образования в соответствии с явлениями глобализации, новые направления ее развития в условиях глобализации на основе анализа исследований профессиональной компетентности будущих учителей, структурно-содержательной модели профессиональной компетентности будущих учителей. Целью процесса глобализации в образовании является создание уникального глобального образовательного пространства. Этот процесс показал, что больших результатов можно достичь с помощью системы мер, направленных на создание условий для глобального признания единства человечества. В условиях глобализации профессиональная компетентность будущих учителей определяется целостной личностью учителя, которая отражает комплекс знаний, умений, готовности сформировать гражданина мира, необходимых для взаимодействия и практики в меняющемся образовательном пространстве. Эта профессиональная компетентность будущих учителей находит отражение в педагогической деятельности в меняющемся образовательном пространстве мира, такой как знание мировых проблем, новый образ жизни, культурное разнообразие, умение эффективно взаимодействовать с глобальной средой, информационная грамотность, гражданский долг и чувство ответственности. Описаны показатели профессиональной подготовки учителей.

Ключевые слова: глобализация, компетентность, ценности, учитель, личность, образование, интеллект, этнос.

SOME PROBLEMS OF FORMATION OF TEACHER'S COMPETENCIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Sh. Akimbekova, A. Amanova, G. Jumazhanova, Sh. Zhilgildinovs

In the article, the authors describe the tendencies in the development of the education system in accordance with the phenomena of globalization, new directions of its development in the context of globalization based on the analysis of research on the professional competence of future teachers, the structural and meaningful model of the professional competence of future teachers. The goal of the globalization process in education is to create a unique global educational space. This process has shown that great results can be achieved through a system

of measures aimed at creating conditions for global recognition of the unity of mankind. In the context of globalization, the professional competence of future teachers is determined by the integral personality of the teacher, which reflects the complex of knowledge, skills, readiness to form a citizen of the world, necessary for interaction and practice in a changing educational space. This professional competence of future teachers is reflected in pedagogical activities in the changing educational space of the world, such as knowledge of world problems, a new lifestyle, cultural diversity, the ability to effectively interact with the global environment, information literacy, civic duty and a sense of responsibility. Indicators of professional training of teachers are described.

Key words: globalization, competence, values, teacher, personality, education, intellectual, ethnos.

FTAXP: 14.15.15

А.С. Аукенова, Г.К. Джумажанова, М.А. Нурбекова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІК – МАМАН ДАЯРЛАУДЫҢ БАСТЫ САПАСЫ

Аңдатпа: Мақалада болашақ мамандарды даярлаудағы жоғары оқу орындарының ролі, студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудағы теориялық және әдістемелік жолдары қарастырылды. Қазіргі заман талабына сай жаңа форматты мамандарды даярлаудың қажеттілігі ашылды. Авторлар кәсіби құзыреттілікті бір нәрсе жайлы беделді ой, кесімді пікір білдіруге мүмкіндік беретін білімділердің сипаттамасы ретінде қарастырған. Қоғамның қазіргі мұғалімге қоятын талаптарының жоғары екенін көрсете отырып, болашақ маман маңызды жеке қасиеттерді, олардың ішінде: тәуелсіздік, жауапкершілік, өзін-өзі ұйымдастыра білу, өзін-өзі басқару қабілеті, жетілдіру, кәсіби қызметтің әр түрлерінде шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру және т.б. қалыптастыру керек екенін айтқан. Құзырлылық тәсіл, білім сапасын арттыруды дәстүрлі тәсіл мен білім мазмұнын ұлғайту арқылы шешудің арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған дағдарыстан шығудың бір жолы деп қарастырылған.

Түйін сөздер: құзыреттілік, маман, кәсіби даярлау, кәсіби құзыреттілік, компонент.

Бүгінгі таңда білім беруді жаңғырту – заманның талабы. Жеке тұлғаға бағытталған көзқарас парадигмасы негізінде білім беретін мекемелердің оқу үрдісінің құрылымы педагогикалық қарым-қатынас сипатының өзгеруіне алып келді, оның негізі педагог және студенттің қарым-қатынаста және студентке білім беру процесінің субъектісі ретіндегі қатынасы, өзіндік ішкі әлемін, субъективтілігін мойындауы болды. Болашақ мамандарды даярлауда олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы қазіргі таңда тек жаңа технологиялармен оқыту ғана емес, студенттерің өзіндік сананың дамуына да көңіл бөлу керек. Ол үшін студенттердің кәсіби құзыреттілігін теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жетілдіру қажет және білім беру үрдісінде өзіндік сананы дамытатын шараларды жүргізу, интерактивті білім беру, түрлі технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру, білім беруді жаңғырту сынды мысалдарды айтуға болады.

Жоғары оқу орындарында мамандарды кәсіби даярлаудың әдіснамалық-теориялық негіздерін анықтауда: Арынғазин, Ш.А. Абдраман, Б. Әбдікәрімұлы, А.Е. Әбілқасымова, Б.А. Әлмұхамбетов, Е.И. Бурдина, С.А. Дружилов, Е.Ө. Жұматаева, С.Т. Каргин, Б.Т. Кенжебеков, Қ.М. Кертаева, С.З. Қоқанбаев, В.В. Колосова, А.К. Маркова, М.С. Мәлібекова, Ш.М. Мұхтарова, Н.Ә. Мыңжанов, А.Қ. Нұрғалиева, Т.С. Сабыров, А.П. Сейтешев, В.А. Слостенин, Н.Д. Хмель, Ә.Ә. Усманов, А.И. Щербаков, Р.К. Төлеубекова, Г.О. Тәжіғұлова, В.Д. Шадриков, Л.А. Шкутина т.б. ғалымдардың зерттеулерінде жан-жақты қарастырылған [3], [4].

Құзыреттілік – берілген жұмыстың белгілі бір түрін орындау қабілеті, кез-келген мәселе бойынша негізделген пайымдаулар жасау үшін жеткілікті білім қорының болуы. Құзыреттілік – құзыреттілікке ие болу; бір нәрсеге баға беру үшін білімге ие болу. Осылайша, біз «құзыреттілік» ұғымында бастысы «сұрақтар шеңбері», ал «құзыреттілік» ұғымында

қабілеттілік екенін көреміз. Отандық педагогикада «құзіреттілік» ұғымдарына әртүрлі көзқарастар бар.

70-90 жылдары құзіреттілік білім берудің жаңа мақсаты, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеті мен педагогикалық процесті басқаруды анықтайтын маңызды компонент ретінде қарастырыла бастады (Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова және басқалар). Қазіргі уақытта құзіреттіліктер «кәсібиліктің жеке құрамдас бөлігі» ретінде түсіндіріледі (Базаров Т.Ю.); Нәтижесінде және маман даярлаудың сапалық өлшемі (А.Г. Бермус, И.А. Зимняя); білім мазмұнын модернизациялаудың практикалық көрінісі ретінде (В.В. Краевский); мұғалімнің педагогикалық мәдениетінің негізгі компоненттері ретінде (Исаева Т.Е.), білім беру стандарттарының құрылысына жаңа көзқарас ретінде (А.В. Хуторской) [5]. Қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларының қарқынды дамуы, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу, білім беру ұйымдарының инновациялық қызметіне қатысуға қабілетті мамандарға деген қажеттілік кәсіби және педагогикалық білім мазмұнын жаңартуға белсенді әсер етеді.

Құзіреттілікті қалыптастыру – білім беру саласының өзекті мәселесі. Күн сайын адамға көптеген ақпарат тасқыны келеді. Ал оқу мазмұны мен оқыту әдістері ескі сарында қалып қояды. Сондықтан білім берудегі әлеуметтік қажеттілік пен ол қажеттілікті қанағаттандырудың арасындағы қарама-қайшылық білім беру саласының дағдарысына әкеліп соғуда. Сол себепті мектеп мұғалімдерінің әдістемелік шығармашылығын дамытуды педагог-мамандардың біліктілігін жетілдіру жүйесінде ұйымдастыруды олардың кәсіби құзіреттілігі кезінде жүзеге асыру қажеттігі туындайды.

Құзіреттілік тәсіл идеясы – «қоғамға қандай, жеке тұлғаға қандай білім қажет және ол қоғамның қандай қажетін өтей алады» деген сұраққа жауап береді. Мұғалімнің құзіреттілігін қалыптастыру – бүгінгі білім беру саласының өзекті мәселелерінің бірі. Құзырлылық тәсіл, білім сапасын арттыруды дәстүрлі тәсіл мен білім мазмұнын ұлғайту арқылы шешудің арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған дағдарыстан шығудың бір жолы деп қарастыруға болады. Бұл тәсіл білім берудің нәтижесіне басты орын береді. Оның сапасы алған білімнің көптігінен емес, сол білімді қолдана білумен маңызды. Мұғалімнің басты рөлі – тұлғаның жеке дамуына негізделген, жан-жақты зерттелетін, сараланған білім беру үлгісінің басым бағыттарын айқындау, нәтижесінде еліміздің әлемдік өркениетке негізделген білім саясатының стратегиялық мақсаттарын жүзеге асыру. Осыған орай, нәтижеге бағытталған жалпы орта білім берудің жаңа жүйесіне ауысу білім беруді басқару жүйесіндегілерден мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруда жаңаша көзқарасты, ал мұғалімдерден негізгі кәсіби құзырлылықтарын дамытуды талап етеді. Білім беру саласын ізгілендірудің басты бағыттарының бірі – белсенді оқыту түрлері мен әдістерін жетілдіру. Ескі мазмұнды ығыстыра отырып, елімізде білім берудің ұлттық үлгісі қалыптасуда.

Әлемнің оқыту технологиялары жоғары дамыған елдерінің (Жапония, Германия, Голландия) тәжірибесіне назар аударсақ, түпкі мақсаты-баланы жеке тұлға ретінде қалыптастыру, яғни, бірінші орында баланың білім, білігі мен дағдысы емес, жеке тұлғаның білім алу арқылы дамуын қояды. Осы мақсатқа орай, бүгінгі педагогика ғылымында жаңа оқыту технологиялары: дидактикалық біліктерді шоғырландыру, ізгілікті-тұлғалық бағдарламалар, дамыта оқыту, мәселелік, тірек сигналдары арқылы, деңгейлеп саралап оқыту, өздігінен ізденіп даму, оқытудың компьютерлік, модульдік технологияларды ғылыми тұрғыда дәлелдеп, баламен бірге жұмыс жүргізіп жүзеге асырушы мұғалім. Осыған байланысты ұстаздардың кәсіби дайындығының мақсаты да өзгереді. Кәсіби құзыреттіліктің қалыптасу процесі кәсіби білімнің, біліктің, іс-әрекеттің қалыптасуын қамтиды, ұстаздың жалпымәдени дамуын, өзінің көзқарасының және тұлғалық кәсіби құнды қасиеттердің қалыптасуын қамтиды.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі күнделікті педагогикалық қызметте әр түрлі танылады және әр түрлі іске асады. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі деп, біз өзара байланысты үш компоненттен тұратын тұлғаның қасиеттерін түсінеміз:

- Педагогикалық қыметте жүзеге асатын кәсіби білім;
- Кәсіби біліктілік;
- Мұғалімнің кәсіби құнды қасиеттері;

Бұл үш компонент мұғалімнің тұлғасын дамыту мақсатымен біріктірілген, сонымен қатар әр компонент педагогикалық қымет үрдісінде бірде алғышарт, бірде құралы, бірде нәтижесі болып қызмет атқарады. Кәсіби құзіреттілікті қалыптастыру үрдісі кәсіби білім, білік,

дағдыны қалыптастыру, педагогтің жалпы мәдени дамуын, оның тұлғалық көзқарасын және кәсібимаңызды сапаларын қалыптастыруды білдіреді.

Ғалымдар жоғары оқу орнын бітірушілердің құзыреттіліктерінің құрылысын жалпы кәсіби құзыреттілік, арнайы кәсіби құзыреттілік деп бөліп саралайды. Жалпы кәсіби құзыреттілік студенттің жалпы кәсіптік білімі, дағдысы, қабілеті мен мамандығының дайындығы арқылы анықталады. Сонымен бірге құзыреттіліктің бұл түріне студенттің ғылыми-зерттеушілік, басқарушы-ұйымдастырушылық қабілеттері мен кәсіби және педагогикалық қызметі жатады. Арнайы кәсіби құзыреттілік бітірушінің белгілі бір мамандық бойынша кәсіби қызметті атқарудағы дайындығы мен оған ұмтылуы арқылы айқындалады. Олардың мазмұны мемлекеттік классификациялармен анықталады. Е.А.Климов мамандық бойынша байланысты былайша жіктейді: адам – адам; адам – белгілер жүйесі; адам – көркем бейне; адам – техника; адам – табиғат. Ал кәсіби құзыреттілікті коммуникативтік, ақпараттық, регулятивтік және интеллектуалды-педагогикалық құзыреттілік ретінде қарастырады. Педагогтың коммуникативтік құзыреттілігі – кәсіби интегративтік қасиет, оның негізгі бөліктеріне эмоционалдық тұрақтылық (ікемділікпен байланысты); экстраверсия (тағайындалған деңгейі мен эффективті жетекшілікті көрсетеді); тікелей және қайтарымды байланысты ұштастыру мүмкіншілігі; тілдік білімі; тыңдай білу қабілеті; марапаттай білуі; сыпайылылық; жалпы қабілеті жатады. Коммуникативтік құзыреттілік – біріншіден, жеке тұлғаның дамуы мен өзіндік дамуы процесіндегі мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеті; екіншіден, ұстаздың педагогикалық қарым-қатынастық мақсаты, түйіні, құрылымы, құралы, ерекшелігі туралы хабардарлығының көрсеткіші; қажетті технологиялық деңгейін меңгеруі; маманның жеке психологиялық сапасы; коммуникативтік іс-әрекетін әрдайым жетілдіріп тұруға тырысуы; негізгі құндылық ретінде жеке адамның тұлғасына бейімделе білу, “бағдар ету”, сонымен қатар педагогикалық қарым-қатынас кезінде туындайтын міндеттерге шығармашылық, қапысыз шешім таба білу қабілеті. Ақпараттық құзыреттілік өзі туралы оқушылар мен олардың ата-аналарының, басқа ұстаздардың жұмыс тәжірибесі жөнінде ақпаратты білу мөлшерін қамтиды. Регулятивтік құзыреттілік оқытушының өз іс-әрекетін басқара білу мүмкіншілігін білдіреді. Оған мақсаттылық, жоспарлау, тұрақты белсенділік пен өзін көрсете білуі, рефлексия, іс-әрекетінің бағасы енеді. Іс-әрекеттің негізгі факторы – ізгілік, құндылық болып табылады. Интеллектуалды-педагогикалық құзыреттілікті талдау, синтез, салыстыру, қорытындылау, нақтылау сияқты қарастыра білудің кешені, аналогия, қиял, ойлау қабілетінің ікемділігі мен сындылығы ретіндегі зерденің қасиеті түрінде қарастыруға болады.

Әдебиеттер

1. Жүсіпова Ж.А. Педагогикалық шеберлік. Алматы, 2011
2. Байжуманова Н. С. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі // Білім әлемінде. – 2008. – № 5. – С. 33-36.
3. Нұрғазиева Н.М. Шығармашылық әрекеттегі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің аспектілері // Бастауыш мектеп. – 2010. – № 11. – С. 58-60
4. Устемиров К. Шаметов Н.Р. Васильев И.Б. Профессиональная педагогика. Алматы 2005. – 432 с.
5. Зимняя И.А. Педагогикалық психология: / Орыс тілінен аударған М.А. Құсаинова. – М.: Логос; Алматы: TST-company, 2005. – 368 б.
6. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал. – М., 1994
7. Ғ.М.Кертаева. «Рахат» мектебі: жаңағасырға – жаңамектеп. Павлодар, 2015. – 297 б.
8. Білікті маман даярлау – басты мақсат // Бастауыш мектеп. – 2016. – № 7. – Б.11-13
9. Педагогика пәнінен білім беру мазмұнын жаңарту мәселелері // Оралдың ғылым жаршысы. – 2007. – № 4(5). – Б.35-41.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ – ГЛАВНОЕ КАЧЕСТВО ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТА

А.С. Ауқенова, Г.К. Джумажанова, М.А. Нурбекова

В статье рассматривается роль вузов в подготовке будущих специалистов, теоретико-методологические подходы к формированию профессиональных компетенций студентов. Необходима подготовка специалистов в новом формате в соответствии с

современными требованиями. Авторы рассматривали профессиональную компетентность как характеристику образованного человека, позволяющую ему выразить авторитетное мнение о чем-либо. Демонстрируя высокие требования общества к действующему учителю, будущий специалист приобретает важные личностные качества, среди которых: самостоятельность, ответственность, самоорганизация, самоуправление, совершенство, творческая самореализация в различной профессиональной деятельности и др. Компетентный подход рассматривается как выход из кризиса, вызванного противоречием между повышением качества образования и традиционным подходом и увеличением содержания образования.

Ключевые слова: компетентность, специалист, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, компонент.

PROFESSIONAL COMPETENCE IS A KEY QUALITY OF TRAINING PROFESSIONAL COMPETENCE IS THE MAIN QUALITY OF SPECIALIST TRAINING

A. Aukenova, G. Jumazhanova, M. Nurbekova

The article examines the role of universities in the training of future specialists, theoretical and methodological approaches to the formation of professional competencies of students. It is necessary to train specialists in a new format in accordance with modern requirements. The authors considered professional competence as a characteristic of an educated person that allows him to express an authoritative opinion about something. Demonstrating the high demands of society on the acting teacher, the future specialist acquires important personal qualities, including: independence, responsibility, self-organization, self-government, perfection, creative self-realization in various professional activities, etc. education and the traditional approach and increasing the content of education.

Key words: competence, specialist, professional training, professional competence, component.

FTAXP: 15.31.31

Н.Б. Бауыржанова, А.К. Аманова, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫ БОЛАШАҚ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Мақалада авторлар жастарды өмірге бейімдеуге жаңа сипатта қарау басты міндеттердің бірі екенін айта отырып, қоғамда болып жатқан түбегейлі бетбұрыстар, ғылым мен техниканың жетістігі тұлға психикасына әсері күшті болып отырғанын баяндаған. Осындай, өмір ағысына қарай тез бейімделіп кететін жастардың психологиялық тепе-теңдігін сақтау үшін отбасылық қарым-қатынастың, қоғамдық күштің, оның ішінде этностық құндылықтардың рөлі ерекше екенін көрсетеді. Осы орайда, әлеуметтік кешенді құбылыс ретінде отбасының аса күрделі үрдістерін талдап, оның қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдағы рөлін айқындап және жастарды отбасылық өмірге психологиялық-педагогикалық дайындау мәселелерін баяндаған. Сонымен қатар мақалада қазақтардың халық педагогикасында болашақ отбасын дайындауда бай тәжірибе жинақталған. Оны қазіргі заман талабына сәйкес күнделікті тыныс-тіршілікте пайдалану қазақ халқының рухани-адамгершілік потенциалын байыта түсуге өлшеусіз үлес қосқаны туралы қарастырылған.

Түйін сөздер: отбасы, неке, эволюция, мәдени құндылықтар, студент, даярлау.

Білім беру жүйесі қызметінің бір саласы ретінде жастарды отбасы-некелік өмірге даярлауды зерттеу үшін отбасы проблемаларын, оның пайда болуын, эволюциясын білу қажет. Отбасының не екенін, отбасының қандай түрлері барлығын, отбасының қандай әлеуметтік қызмет атқаратынын, ол қызмет тарихи үрдісте қалай өзгеріп отыратынын және

отбасы мәселелерінің даму болашағы қандай екенін білмей, болашақ отбасы иесін даярлауға тиімді ықпал етуге болмайды.

Қоғамның отбасына және некеге деген ықыласы бұрынғыдан да маңызды болып отыр. Бұл ықылас отбасының адами тіршілік әрекетінің барлық аясымен байланысқан. Қоғамның орнықтылығы және оның ішкі байланыстарының басымдылығы отбасы институтының жағдайына тәуелді.

Отбасы қазір қандай болса, бұрын да сондай маңызды болған және әр уақыттағы әлеуметтік қоғамда субъект те, объекте болып, өзінің табиғатын үнемі өзгертіп, адамзат тарихында әрқашан қандай да әлеуметтік міндеттерді шешудің алдында жүрді.

Жастарды отбасы өміріне дайындаудың психологиялық аспектісіне келмес бұрын «Отбасы дегеніміз не?» деген сұраққа жауап берейік. Аристотельдің айтуы бойынша, отбасы – адамдар қарым-қатынасының алғашқы түрі, ол мемлекеттің алғашқы ұяшығы. Сондықтан да, мемлекетте отбасының орны ерекше және оны елге терең түсіндіру қажет. Отбасының өмірлік іс-әрекетінің сферасы, оның мүшелерінің арнайы қажеттіліктерін қанағаттандырумен тікелей байланысты. Жалпы, отбасы түсінігінің мән-мағынасы өте кең болып келеді. Отбасы дегеніміз не? деген сұрақ қойылғанда, бөрімізге ата-ана мен бала-шаға туралы ойлар келеді. Яғни, отбасы тек осы мүшелермен ассоциацияланады.

Қазіргі кезде отбасын құру және өмірлік жарды таңдау қиынға соғады. Өйткені қазіргі жастарда отбасы, неке туралы түсінік азын-аулақ болғаннан қазіргі таңда ажырасу көбейіп келеді. Сонымен қатар, Батыстың азаматтық некесі де осыған әсер етеді. Осы себептен жастарды отбасы өміріне дайындаудың психологиялық маңызы өте зор.

Жастарды отбасы өміріне дайындаудың психологиялық аспектісіне келетін болсақ, біз мына шарттарды ұсынар едік:

1. Отбасы туралы балаға ата-ана, кішкентай күнінен бастап дұрыс түсінік беру керек.
2. Мектепте, жоғарғы оқу орындарында отбасына қатысты түрлі тренинг-жаттығулар өткізілуі тиіс.
3. Жастарға отбасы және неке туралы көптеген ақпараттар берілуі керек.
4. Отбасында болатын түрлі конфликттер мен мәселелерді шешу жолдарын үйрету керек, сонымен қатар психологиялық кеңес беру қажет.
5. Отбасын құру екі жастың қалауымен болуы керек.
6. Отбасын құрудағы басты мәселе - жастар бір-бірін жақсы түсіне білуі керек [1].

Қазақ отбасында ер мен әйел – шаңырақтың негізгі іргетасы. Бұл іргетас үйленумен қаланып, нығаяды. Адам баласы жан-дүниесі аңсаған рахат пен татулық, бейбіт өмірді, ең шынайы сүйіспеншілік пен мейірімділік ыстық сезімдерді ана құшағы мен әке шаңырағынан табады, өзінің адамгершілік қасиетін, абыройын, намысын үйленіп, үй болу арқылы айрықша жарқырата көрсетіп, айрықша қамқорлықпен қорғай алады.

Қазақтардың халық педагогикасында болашақ отбасын дайындауда бай тәжірибе жинақталған. Оны қазіргі заман талабына сәйкес күнделікті тыныс-тіршілікте пайдалану қазақ халқының рухани-адамгершілік потенциалын байыта түсуге өлшеусіз үлес қосары сөзсіз [1].

Отбасылық өмірге дайындаудың нәтижесі түрлі компоненттерден құралған отбасын құруға дайындықтан тұрады:

- ізгіліктілік (Н.С. Верещагина, В.Т. Лисовский, Ю.П. Шапиро және басқалар);
- шаруашылық-тұрмыстық, азаматтық (В.А. Балцевич, С.К. Бузова, А.К. Воднева, О. Қауғабаев және басқалар);
- әлеуметтік (М.С. Мацковский, А.Г. Харчев және басқалар);
- физиологиялық (Л.М. Зюбин, С.Д. Лаптенко, В.А. Сысенко және басқалар).[2].

Біздің пікірімізше, қазіргі арнайы әдебиетте отбасылық өмірге дайындықтың әлеуметтік ізгіліктік аспектісіне басты көңіл аударылады, ал бұрын бұл ұғым көбіне физиологиялық тұрғыдан ашылған еді: жыныстық тәрбие мәселелері, ұлдар мен қыздардың гигиенасы және т.б.

Сонымен, біз аталмыш дайындықтың басты компоненттері (құрамдас бөлшектері) келесідей деп есептейміз:

- ізгілікті-психологиялық компонент (отбасы өмірінің психологиясын білу, отбасында жайлы психологиялық климат жасай білу, өзіне, отбасы мүшелеріне моральдық-ізгіліктілік талаптар қою, басқа адамдармен достық қарым-қатынас жасау);
- әлеуметтік компонент (отбасылық қарым-қатынасты құру және оны сақтау қажеттігінің мәнін білу, жұбайының ұлтық тілін, оның халқының салттары мен дәстүрлерін

қадірлеу, қазіргі отбасының қоғамдық талаптарын отбасының әрбір мүшесінің мүддесімен үйлестіре білу);

– шаруашылық-тұрмыстық компонент (бірлескен өмірдің мәдениетін білу, шаруашылықты жүргізе білу, үйдегі міндеттерді бөлісе білу, отбасының барлық мүшелері үшін жайлы жағдай тудыру жөнінде өзіне талап қою);

– физиологиялық компонент (жұбайының сексуалдық-эротикалық қажеттерін білу, бір-бірінің сексуалдық мәдениетін тәрбиелей білу, жұбайлар өмірінде махаббаттың, бір-бірін қадірлеудің, адалдықтың маңыздылығын түсіну);

– педагогикалық компонент (педагогикалық мәдениетті меңгеру, балаларды тәрбиелей білу, барлық жастағы отбасы мүшелерімен араласа білу, қазіргі педагогикалық көзқарастарды білу, отбасылық тәрбиенің әдістерін, тәсілдерін білу, балаларға отбасы педагогикалық үрдісінің субъектілері ретінде қарай білу);

– сауықтыру-бос уақыт өткізу компоненті (отбасы мүшелерінің мәдени өмір салтын ұстану қажеттігін тәрбиелеу, отбасының бос уақытын өткізуді ұйымдастыра білу, өткізе білу, қазіргі сауықтыру бағдарламаларын білу, отбасы мүшелерін дамыту мақсатымен олардың бос уақытын өткізгенде қажаттері мен мүдделерін үйлестіре білу);

– экономикалық компонент (отбасының экономикалық жағдайын білу, экономикалық қарапайым білімін білу, отбасылық бюджетте қаражатты бөле білу, отбасылық бухгалтерияны жүргізе білу, отбасы мүшелерінің материалдық қажеттерін білу және тәрбиелеу, өзінде тұтынушы мәдениетін тәрбиелей білу) [3].

Қазіргі күні отбасылық өмірге дайындауды ұйымдастырудың түрлі нысандары бар: оқушыларға арналған «Әдеп» курсы, отбасы университеттері, жас жұбайлар клубы, дәріс циклдері, факультативтер, таныстыру қызметі және т.б., олар неке-отбасы қатынастарының қазіргі практикасына бағытталмаған. Себебі жастардың көпшілігі жоғары оқу орындарында білім алатындықтан, отбасын құруға дайындық кәсіби білімнің құрамдас бөлігіне айналуы керек. Отбасын құру жөніндегі студенттермен жүргізілетін жұмыс әлеуметтік педагог пен әлеуметтік жұмыскердің қызмет саласы болып табылады, ол жоғары оқу орнының біртұтас педагогикалық үрдісі жағдайында студенттермен қолайлы нысандар мен әдістерді таба білуі керек.

Қазір отбасына деген қатынас қандай? «Сәбидің дүниеге келуінің төмендеуімен, ажырасу санының көбеюімен және осыған байланысты баланың панасыздығының, қараусыздығының өсуімен қатар, жалпы айтқанда, отбасына әлеуметтік құлдырау қаупі барынша төнуде. Некеге тұру мерзімі 28-30 жасқа дейін созылды. 18 жасқа дейінгі балалардың тек төрттен бір бөлігін ғана сау деп есептеуге болады. Ата-аналардың көбісінің, басқасын айтпағанда, балалардың жатсынуынан, дарашылдық пиғылдың етек алуынан, бетімен кетудің өсуінен байқалған дағдарыстан шығудың жолы туралы түсінігі жоқ. Одан басқа, ақыл-ой және мүше дамуының кемшілігі бар балалар саны көбейді [4].

Отбасы тәрбиесіне елеулі үлес қосқан педагог-ғалым Қ.Бөлеев өз еңбегінде жастардың жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін отбасындағы тәрбиенің маңызын ерекше атап көрсетеді. «Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау» атты еңбегінде: «Қазіргі қоғамдағы қайғылы қасіреттер: тастанды жетім балалар, отбасын құрмағандар және ажырасқан жастар, қарттар үйлеріндегі көздерінен қанды жас ағып отырған әжелер мен аталар, ішкілік пен нашақорлыққа салынған жастар, қаулаған қылмыс, сыбайлас жемқорлық, мектептердегі оқу-тәрбие жұмысының нашарлауы, көргенсіз ұлдар мен қыздар, ата-ананы құрметтемеу, ата-ананың бала тәрбиесімен айналыспауы, өз тілін, тарихын, әдебиетін, мәдениетін, салт-дәстүрлерін білмейтін жастар, тұрмыс-тіршіліктің нашарлауы, экономиканың құлдырауы, жұмыссыздық, табиғат жағдайларының нашарлауы, т.б. [5].

Бұл жағдайдың негізгі себебі – елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдай. Алайда, отбасына тек қоғамәсерін тигізбейді, отбасы да қоғамғатигізеді. Сондықтан, жоғары оқу орындарындағы жастарға отбасы-некелік өмірге дайындаудағы басты педагогикалық іс-әрекеті, олардың отбасы-некелік өмір туралы көзқарастарын қалыптастыру, отбасы некелік өмір туралы толық білім беру және отбасы-некелік өмірдегі үлгілі іс-әрекеттерге тәрбиелеу болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Табылдыев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: «Санат», 2001
2. Шелер М. Особое метафизическое положение человека // Топос: философско-культурологический журнал. – 2004. – № 1(8). – С. 43-57.
3. Қоңырбаева С. Отбасы: бала мен ата-ана. – Алматы, 2006. – 199 б.
4. Оспанова Д.Б. Қазіргі Қазақстандағы гендерлік психологиялық зерттеулердің дамуы. Жоғары білім берудің қазіргі мәселелері: жетістіктері мен болашағы. – А., 2010. – Б. 105-108
5. Жүнісова-Елшібаева Қ.Ф. Қазақ отбасы мәселелерінің психологиялық аспектілері. – А., 2010. – 131 б.
6. Гордон Т. Повышение родительской эффективности // Популярная педагогика. – Екатеринбург, 1997. – 45 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ К БУДУЩЕЙ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Н.Б. Бауыржанова, А.К. Аманова, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова

Авторы статьи говорят, что одна из основных задач – новый подход к адаптации молодежи к жизни, и что радикальные изменения, происходящие в обществе, достижения науки и техники оказывают сильное влияние на психику. Это показывает особую роль семейных отношений, социальных сил, в том числе этнических ценностей, в поддержании психологического баланса молодых людей, которые быстро адаптируются к течению жизни. В связи с этим он проанализировал сложнейшие процессы в семье как сложном социальном явлении, определил его роль в современной социокультурной ситуации и охарактеризовал вопросы психолого-педагогической подготовки молодежи к семейной жизни. В статье также содержится богатый опыт казахской народной педагогики в подготовке будущей семьи. Считается, что его использование в повседневной жизни в соответствии с современными требованиями внесло неизмеримый вклад в обогащение духовно-нравственного потенциала казахского народа.

Ключевые слова: семья, брак, эволюция, культурные ценности, студент, обучение.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PREPARING STUDENT YOUTH FOR THE FUTURE FAMILY LIFE

N. Bauyrzhanova, A. Amanova, G. Gumazhanova, Sh. Zhilgildinova

The authors of the article say that one of the main tasks is a new approach to adapting young people to life, and that radical changes taking place in society, advances in science and technology have a strong impact on the psyche. This shows the special role of family relations, social forces, including ethnic values, in maintaining the psychological balance of young people, who quickly adapt to the course of life. In this regard, he analyzed the most complex processes in the family as a complex social phenomenon, defined its role in the modern socio-cultural situation and characterized the issues of psychological and pedagogical preparation of young people for family life. The article also contains the rich experience of Kazakh folk pedagogy in preparing the future family. It is believed that its use in everyday life in accordance with modern requirements has made an immeasurable contribution to the enrichment of the spiritual and moral potential of the Kazakh people.

Key words: family, marriage, evolution, cultural values, student, education.

Е.А. Ғайса, А.К. Аманова, А.Е. Молдағалиева
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті КеАҚ

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ЭСТЕТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа: Мақалада авторлар салауатты өмір салтын эстетикалық құндылықтар арқылы қалыптастыру мәселесі – қазіргі қоғам талабы тұрғысында өзінің маңыздылығымен, көкейкестілігімен құнды екенін айқындай отырып, салауатты өмір салтын эстетикалық құндылықтар негізінде қалыптастыру компоненттерін, өлшемдерін, көрсеткіштері мен деңгейлерін баяндаған. Авторлар мақалада өмір сүруге ұмтылыс жасау, алдына қойған мақсатқа жету жолдарынан тұратынын атап көрсеткен. Олар А.Н.Леонтьев зерттеуін негіздей отырып «салауатты өмір сүру» категорияларын бөліп көрсеткен: салауатты өмір сүру қалпы, салауатты өмір сүру мәні, салауатты өмір сүру деңгейі, салауатты өмір сүру стилі, салауатты өмір сүру дағдысы, «салауатты өмір сүру үшін өмір сүрудің мәнін, деңгейін, қалпын, стилін жеке ұғынып, күнделікті іс-әрекеті мен әрекетінде қолданылса, дағдыға айналары сөзсіз» – деп қарастырылған. Салауатты өмір салтында эстетикалық құндылықтар ерекшеліктеріне түсініктемелер берілген.

Түйін сөздер: эстетикалық сезім, эстетикалық ләззат, эстетикалық мұрат, эстетикалық талғам, эстетикалық қабылдау, эстетикалық қатынас, эстетикалық пікір, эстетикалық баға, әсемдік элементтері.

Дені сау адам – табиғаттың ең қымбат жемісі. Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғаннан бастап осы ұстанымды басшылыққа алып келеді. Қоғамның денсаулығы бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіру міндетін жүзеге асыру жолындағы басты тірек. Салауатты өмір салтын жастардың бойында қалыптастыру мемлекетіміздің «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің негізі ретінде көрсетілген. Онда ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамдарды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау жолдары белгіленген.

Салауатты өмір салтының аса қажеттілігі басқа да мемлекеттік ресми құжаттардан көрініс табады. Атап айтқанда: Қазақстан Республикасында азаматтардың денсаулығын сақтау туралы Қазақстан Республикасының Заңы (1997), Қазақстан республикасының мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы (1999) және т.б. [1].

Денсаулық – тән, рухани және әлеуметтік игіліктің жиынтығы. Қазақстанның болашағы – ертеңгі ұрпағында болғандықтан жастардың денсаулығы халықтың өсімі мен санасын анықтайды. Денені үнемі шынықтыру, сананың сапа деңгейін көтеру, интеллект өрісін биіктету, рухты шыңдау - бәрі де денсаулыққа қызмет ететін әрекеттер. Ал мұны жүзеге асыру, жас ұрпақтың салауаттылығын қамтамасыз ету ең алдымен отбасы мен оқу орындарына жүктеледі. Сондықтан, бүгінгі күні Қазақстанның білім беру мекемелерінде жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын мұрат тұтатын жеке тұлғаларды тәрбиелеу басты талап етіп қойылған.

Өйткені қазақ халқында бұл идеяны жүзеге асырудың негізі болатындай Қазақ хандығы тұсында өмір сүрген белгілі ойшыл Өтейбойдақ Тілеуқабылұлының «Шипагерлік баяны», Құртқа Сұлтанқожаұлының тәлімдік мұрасы, ұлттың генетикалық тазалығын сақтау үшін жеті атаға дейін қыз алыспауға тиым салған «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы» заңдары және Тәуке ханның «Жеті жарғысын» айтуға болады [2].

Ұлттық идеяға айналатындай салауатты өмір салты бүгінгі күні жан-жақты қарастыруда.

Адам өмірінің өзегі – эстетикалық құндылықтар, ал басқа мақсаттар оған жеткізетін баспалдақтар ғана. Осы қағидаға сүйенсек, қоғамның жаңару кезіндегі жаңаша көзқарастардың бірі – эстетикалық құндылықтар.

Қазақстан Республикасы тәлім-тәрбие тұжырымдамасында: «ұлттық мәдениет пен өнер негізінде жан-жақты эстетикалық тәрбие беру; сұлулыққа, тазалыққа үйрету» міндеті ерекше аталады. Жастардың бойында салауатты өмір салтының қалыптасуына эстетикалық

құндылықтардың әсер ететіні сөзсіз. Өйткені, салауатты өмір салты адам табиғатына аса қажетті әсемдікті, сұлулықты, тазалықты талап етеді. Сондықтан эстетикалық құндылықтар арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру – ерекше мәселе болып, арнайы зерттеуді қажет етеді. Эстетиканың негізін құрайтын сезім, ләззат, мұрат, талғам құндылықтары жастардың дамуына ерекше ықпалын тигізеді. Адам өмірінің өзегі – эстетикалық құндылықтар, ал басқа мақсаттар оған жеткізетін баспалдақтар ғана. Сұлулыққа жеткізетін қасиеттер эстетикалық сезім, эстетикалық ләззат, эстетикалық мұрат, эстетикалық талғам, эстетикалық қабылдау, эстетикалық қатынас, эстетикалық пікір, эстетикалық баға және т.б. әсемдік элементтері жатады. Сондықтан, педагогикалық сөздікте: «құндылық» – адамның ішкі талғамы, сезімі, адамдармен қарым-қатынасы, іс-әрекет кезіндегі көрсетілетін этикалық және эстетикалық тәрбиесі» – делінген себебі, "құндылық" тәрбие арқылы жүзеге асады.

Адамның дүниеге эстетикалық қарым-қатынасы – құндылықтың бір түрі болып табылады. Философтар, әлеуметтанушылардың зерттеу объектісі – адам болғандықтан, олар осы мәселені зерттеумен айналысуға үлкен мән беруде. Мәселен, философ Қ.Әбішев "адам – жоғары құндылық, ол өздігінен-ақ дербес өзіндік құндылық бола алады, өйткені, адам құндылығы өзінде ғана ұсталады. Бұл мүмкіндік тек қана адамда бар. Адам осы мүмкіндікті іс-әрекет арқылы жүзеге асырады"-дейді. Әлеуметтанушы Б. Ерасов – "құндылықтардың пайда болуы, адамның қажеттілігін қанағаттандыратын іс-әрекет, бұл белгілі бір мақсатта жүреді – дейді [2].

Адамзат тарихында үлкен маңызды орын алған адами мәнді қасиеттері бар құбылыс – эстетикалық құндылық болып табылады. Өйткені, адам болмысының басты рухани нысанасы – дүниенің әсемдігін, сұлулығын түсіну және жан сұлулығына ұмтылу болып табылады.

Философиялық сөздікте: «эстетика (гр. Aisthetikos-сезіну, сезімдік) – адамның дүниені эстетикалық тұрғыдан ұғынып-түсіну заңдылықтары туралы, әсемдік заңдарын арқау еткен шығармашылықтың мәнісі мен формалары туралы ғылым» – деп қарастырады. Ал, педагогика және психология сөздігінде: «эстетикалық тәрбие – болмыстағы және өнердегі сұлулық пен әсемдікті дұрыс қабылдау үшін, адамның эстетикалық түсінігін, сезімін, талғамын қалыптастыру үшін берілетін тәрбие» - деп түсіндіріледі. Бұл көзқарастан, адамның салауатты өмір салтында әсемдікті, сұлулықты сезініп, оны дамытып отыру қажеттілігін көрсетеді. Тұңғыш рет «салауаттылық» деген ұғымды психолог И.И. Брехман енгізді. Психолог И.И. Брехман «Салауатты өмір салты – мінез-құлық пен дағдыны ретке келтіріп, өзін-өзі түсіне білу» – дейді [3].

Сонымен, жоғарыда келтірілген анықтамалардан, эстетикалық құндылықтардың мәні салауатты өмір сүруі үшін ерекше маңызға ие екендігі анық көрінеді. Біздің зерттеуімізге негіз болған ұғым – салауатты өмір салты. Әлеуметтанушы Т.Ж. Нақыпбеков «Өмір салты субъектінің әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесу тәсілі. Өмір салты арқылы қоғамның экономикалық жағдайын, қоғамдық қатынасын, материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейлері көрінеді», – деп атап көрсетеді. Ал, ғалым И.Т. Левкина «салауатты өмір сүру әркімнің өз мамандығы деңгейінде дұрыс игере біліп, өнімді еңбек етіп, тұрмыс жағдайын түзете отырып, қоршаған ортаға қарым-қатынас жасай білуінде екенін негіздей отырып сипаттайды. Ол: «адамның салауатты өмір сүруі – адам мәдениетінің бөлігі, өмір сүру құндылығына байланысты» – деп атап көрсетеді [4].

А.Н. Леонтьев «салауатты өмір сүру» – өмірдегі өз орнын білу, өмір сүруге ұмтылыс жасау, алдына қойған мақсатқа жету жолдарынан тұратынын атап көрсетті. Ол өзінің зерттеуін негіздей отырып «салауатты өмір сүру» категорияларын бөліп көрсетеді: салауатты өмір сүру қалпы, салауатты өмір сүру мәні, салауатты өмір сүру деңгейі, салауатты өмір сүру стилі, салауатты өмір сүру дағдысы. Ғалым: «салауатты өмір сүру үшін өмір сүрудің мәнін, деңгейін, қалпын, стилін жеке ұғынып, күнделікті іс-әрекеті мен әрекетінде қолданылса, дағдыға айналары сөзсіз» – деп қарастырады. Салауатты өмір салтында эстетикалық құндылықтар ерекшеліктеріне төмендегідей түсініктемелер берілген:

- Эстетикалық ләззат – табиғат, қоғам өмірі және өнер сұлулығын қабылдау нәтижесінде немесе іс-әрекет үстінде адамның рухани дүниесінің тебіреніп, жан рахатына батуы. Эстетикалық ләззат – қоғамдық пайдалы іс-әрекетте және жолдастарымен қарым-қатынас барысында және т.б әлеуметтік қатынастарда көрініс береді.

- Эстетикалық қажеттілік – организмнің рухани әсемдік дүниесін жақсартатын бір мұқтаждық күйі. Ол адамның өзінің эстетикалық мәдениетін арттыру қажеттілігі (кино, театрға бару).

- Эстетикалық мұрат (идеал) – эстетикалық кемелдіктің (өмірдегі, өнердегі) биік деңгейі туралы және оған жету жолы туралы нақты сезімді түсінік. Эстетикалық мұрат – жеткіншектер өздері пір тұтатын адамдарға еліктей отырып, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі ұқсатуға тырысады.

- Эстетикалық сезім – объективтік шындықты бейнелегенде оның сұлулығын, әдемілігін, сәнділігін қабылдауда туатын көңіл күйі. Эстетикалық сезім – өздері қызыққан нәрселерінен, спорттан, өнерден, қарым-қатынастан әдемілікті, сұлулықты сезінеді.

- Эстетикалық көзқарас – жан-жақты және үйлесімді дамытудың жалпы жүйесінде ең алдымен өзіне тән қызмет атқарады. Эстетикалық көзқарас – ол өзі айналысатын қоғамдық пайдалы іс-әрекетінен, спорт және өнер түрлерінен әсемдік, әдемілік нышандарын анықтап, одан ары қарай ол оны әсемдіктің құралына айналдырады.

- Эстетикалық пікір, эстетикалық баға – эстетикалық мұрат пен көркемдік талғамға негізделген табиғат, өнер, қоғамдық құбылыстарға идеялық сезімдік баға беруі. Эстетикалық пікір, баға – жолдастарымен, отбасымен қарым-қатынасындағы құндылық ретінде ізгілік пен әсемдік жайында өзіндік шешім қабылдайды, эстетикалық баға беруді жолдастарынан күтеді.

- Эстетикалық қабылдау – ақиқат құбылыс пен өнер үрдісіндегі эстетикалық сезім күйін тудыратын қасиеттерді айқындай алу қабілеті. Эстетикалық қабылдау – эстетикалық қабылдаудың объектісі ретінде – табиғат, өнер, спорт түрлеріндегі сұлулықты ғана тануға, қабылдауға тырысады.

- Эстетикалық талғам – әртүрлі эстетикалық қасиеттерді көңіл-күй сезімімен бағалау, ең алдымен сұлулықты, әсемдікті ұсқынсыздықтан ажырата білу жөнінде қоғамдық практика қалыптастыратын адам қабілеті.

- Эстетикалық мәдениет – өз халқымыздың жақсы дәстүрлері мен тағылымдарын оқып-үйрену, бүкіл адамзаттың тарихында жасалған материалдық және рухани байлықтар негізінде жас ұрпақты әсемдікке, ізгілікке баулу күйі. Эстетикалық мәдениет – эстетикалық мәдениеті қарым-қатынас барысында алғыр ойымен, айшықты сөздерімен, өнегелі тәрбиесімен, өзін-өзі салмақты ұстауымен, сыртқы мүсіні мен келбетіндегі сұлулығымен ерекшеленеді [5].

Бүгінде студент жастардың физикалық дайындық деңгейі мен денсаулығының жай-күйі қоғамның қазіргі әлеуметтік және кәсіби іс-әрекетке қоятын талаптарына сай келмейді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының деректері бойынша, денсаулыққа әсер ететін факторлардың 50-60 пайызы өмір тіршілігіне, 20 пайызы тұқым қулаушылыққа, 20 пайызы сыртқы ортаның жағдайына, 8-10 пайызы дәрігерлік көмектің деңгейіне байланысты. Бұл деректер денсаулық үшін күрестің негізгі бағыты – салауатты өмір салтын қалыптастыру, оны насихаттауға бағытталған шараларды ұйымдастыру екендігін дәлелдейді [6, 7].

Әдебиеттер

1. Шалғынбаева Қ.Қ., Албытова Н.П., Сламбекова Т.С. Педагогика. – Астана, 2017
2. Қожахметова Қ.Ж. Этнопедагогика. – Алматы: «Қазақ университеті», 2013
1. Алексеев А.М. Дене тәрбиесінің экономикалық тиімділігін бағалау әдістері (Дене тәрбиесінің теориясы мен практикасы. – А., 1988
2. Братоновский С.Н. Спорттық кооперативтерді ұйымдастыру мен оның қызметінің құқықтың негіздері (Дене тәрбиесінің теориясы мен практикасы. – А., 1991
3. Гриненко М., Саноян Г. Еңбек, денсаулық, дене шынықтыру. – М., 1974
4. Жолдақ В.И. Дене шынықтыру және еңбек. – М., 1982
5. Дене шынықтыру мен спорттың экономикасы. Оқу құралы. – М., 1983.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ НА ОСНОВЕ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Е.А. Гайса, А.К. Аманова, А.Е. Молдағалиева

В статье авторы описывают компоненты, критерии, показатели и уровни формирования здорового образа жизни на основе эстетических ценностей, определяя его

важность и актуальность в контексте современного общества – проблемы формирования здорового образа жизни через эстетические ценности. Авторы статьи подчеркивают, что стремление к жизни складывается из способов достижения поставленных целей. На основе исследования А.Н. Леонтьева они определили категории «здорового образа жизни»: здоровый образ жизни, значение здорового образа жизни, уровень здорового образа жизни, здоровый образ жизни, навыки здорового образа жизни, «ведение здорового образа жизни». Они неизбежно приобретут навыки, если поймут суть, уровень, положение, стиль и будут применять его в своих повседневных действиях и деятельности. Даются объяснения особенностей эстетических ценностей в здоровом образе жизни.

Ключевые слова: эстетическое чувство, эстетическое удовольствие, эстетический идеал, эстетический вкус, эстетическое восприятие, эстетическая установка, эстетическое мнение, эстетическая ценность, элементы красоты.

FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE BASED ON AESTHETIC VALUES

E. Gaisa, A. Amanova, A. Moldagalieva

In the article, the authors describe the components, criteria, indicators and levels of the formation of a healthy lifestyle based on aesthetic values, defining its importance and relevance in the context of modern society – the problem of forming a healthy lifestyle through aesthetic values. The authors of the article emphasize that the desire for life is formed from the ways to achieve the set goals. Based on the research of A.N. Leontiev, they identified the categories of "healthy lifestyle": healthy lifestyle, the value of a healthy lifestyle, the level of a healthy lifestyle, a healthy lifestyle, healthy lifestyle skills, "maintaining a healthy lifestyle." They will inevitably acquire skills if they understand the essence, level, position, style and apply it in their daily actions and activities. Explanations of the peculiarities of aesthetic values in a healthy lifestyle are given.

Key words: aesthetic feeling, aesthetic pleasure, aesthetic ideal, aesthetic taste, aesthetic perception, aesthetic attitude, aesthetic opinion, aesthetic value, elements of beauty.

FTAXP: 15.41.49

М.Б. Кәпіл, А.И. Булшекбаева, Г.К. Джумажанова, Қ.А. Карменова
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ – ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ

Аңдатпа: Мақалада авторлар жастардың білім алуының, әлеуметтенуінің және мамандануының табыстылығына қажетті жағдай болғандығынан, психологиялық денсаулық мәселесі әсіресе білім беру саласында ерекше өзекті болып отырғанын айта отырып, психикалық және психологиялық денсаулықтың бұзылуына тәуекел факторы болып саналатын, студенттік шаққа күрделі жасерекшелік және тұлғалық күйзелістер тиесілі екенін айқындаған. Студенттердің психологиялық денсаулық ерекшеліктерін зерттей отырып, оны дамыту факторлары мен психологиялық жағдайларын анықтаған. Дамудың мазмұндық құрылымы мен динамикасы тұрғысынан студенттердің психологиялық денсаулығының ерекшеліктері ашық көрсеткен. Мақалада адамдардың психологиялық сырқаттарының белгілері көбеюінің себебін өздерінің өмірлік сұраныстарын қанағаттандыра алмаушылық және құбылмалы әлемде өмір сүру барысында әлеуметтік-құзыретті тұлға болып қала алмау, дезадаптациялық мінез-құлық және қоршаған ортадағы адамдармен тиісті қарым-қатынас сақтауға мүмкіндіктің жоқтығы деп қарастырған.

Түйін сөздер: студент, психологиялық денсаулық, күйзелістер, психикалық денсаулық, денсаулық психология.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында, кеңес дәуірінен кейінгі барлық кеңістіктердегідей, жүйке-психикалық аурулардың (невротизация, жарақаттан кейінгі стрестік, психосоматикалық бұзылулар), әр түрлі тәуелділіктердің, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени

факторлардың салдарынан болатын ауыртпалықты күйініштердің (бұқаралық ақпарат құралдарының әсерінен пайда болған беймазалық қорқыныштар, ноогендік, мазасыз қынжылулардың және т.б.) өсуі байқалады. Осының барлығы жаһандық әлеуметтік-экономикалық және саяси дағдарысты оқиғалармен күрделене түседі. Адамдардың психологиялық сырқаттарының белгілері көбеюде: өзінің өмірлік сұраныстарын қанағаттандыра алмаушылық және құбылмалы әлемде өмір сүру барысында әлеуметтік-құзыретті тұлға болып қала алмау, дезадаптациялық мінез-құлық және қоршаған ортадағы адамдармен тиісті қарым-қатынас сақтауға мүмкіндіктің жоқтығы [1]. Осыған байланысты қазіргі қоғамның ғылымға жүктейтін өзекті сұранысы, тұлғаның және жалпы қоғамның психологиялық денсаулық мәселесі болып саналады. Ерекше адами көріністерге назар қоюдың сыры осында.

Психологиялық-педагогикалық теория мен практикада «психологиялық денсаулық» термині бертін ғана енгізілген. «Психологиялық денсаулық» терминін жақын, бірақ тең келмейтін «психикалық денсаулық», «денсаулық психологиясы» сияқты категориялармен саралаудың маңызды өлшемі болып, клиникалық психология және валеология салаларына қарағанда, қарастырылатын ұғымның тұлға психологиясы аясына, оның рухани жағына, өздігінен даму және өзіндік маңыздану жағына жататындығы саналады.

Психологиялық денсаулық мәселесінің түсініктері мен мәселелері Б.С. Братусь, И.В. Дубровина, Г.С. Никифоров, В.И. Слободчиков, А.Б. Холмогорова, О.В. Хухлаева және т.б. еңбектерінде көрініс тапқан [2]. Ал студенттердің денсаулығын сақтаудың кейбір аспектілері С.М. Жақыпов, Ж.Ы. Намазбаева, Х.Т. Шерьяданова, А.Р. Ерментаева, Р.Б. Каримова, А.Т. Акажанова, Қ.Н. Нығыметова, Н.Д. Унарбекова еңбектерінде қарастырылған [3].

Студенттердің психикалық денсаулығы жөніндегі зерттеулердің жағдайын қарастырудың нәтижесінде, ХХІ ғасырдың бірінші онжылдығында студенттердің психологиялық денсаулығының түрлі аспектілерін ашатын зерттеулердің пайда болып жатқандығы көрсетілген.

Қазіргі кезде жоғарғы білім беру жүйесі көптеген өзгерістер кезеңін бастан кешуде. Соның негізінде білім берудің болондық жүйесіне көшу және студенттер тұлғасын тереңінен зерттеуді болжайтын, оның денсаулығына қамқорлықпен қарап және білім беруге жеке көзқарас білдіретін оқу-тәрбие үрдісінің мағлұмдалған ізгілендірілуі жатыр. Бүгінгі күні көптеген психологтар психологиялық денсаулықты қазіргі білім берудің стратегиялық мақсаты болып табылады деген шешімге келген; студенттердің психологиялық денсаулығын сақтау және қолдау тұлғаның танымдық және құндылық-бағдарлық іс-әрекетке қатысуының нәтижесінде, сонымен қатар салауатты өмір салтымен байланысты мәселелерде тұлғаның өзіндік адамгершілік еркінің байқалған кезінде пайда болады

Сонымен қатар, оқу барысында студенттің психикалық денсаулығының даму мүмкіндігіне кедергі келтіретін фактілер де бар: денсаулықты сақтауға және қадағалауға мүмкіндік беретін психология-педагогикалық жағдайлардың жоқтығы, студенттердің өздерінде күнделікті өмірде денсаулық сақтаушы іс-әрекеттерді жүзеге асыруға арналған интеллектуалдық, құндылық және практикалық тәжірибенің әлсіздігі.

Мектептегі білімнен ЖОО-да білім алуға көшу күрделі бейімдік үрдіс болып табылады, оның ағымы маңызды түрде студенттің психикалық денсаулығына және оның кәсіби дайындығының сапасына әсер етеді.

Барабаш Е.Ю., Мамедовалар Р.К. (2011) студенттердің психологиялық денсаулығы көрсеткіштерінің байқалу деңгейіне зерттеу жүргізген [4].

Сыналушыларға психологиялық денсаулықтың 24 көрсеткішінің байқалу деңгейіне шкалалау әдісімен өзіндік талдау жасау үшін бланк ұсынылған. Олардың 15 көрсеткіші *психологиялық денсаулық* өлшеміне жатады (оптимизм, байсалдылық, өз-өзіне сенімділік, әзіл-оспақты түсіне білу, креативтілік, қоршаған ортаны барабар қабылдау, интеллектуалдық әлеует, психологиялық жайлылық сезімі, тиісті өзіндік баға, барабар психологиялық бейне, өзін-өзі тиісті қабылдау, қоршаған ортадағыларға қызығушылық, стресске қарсы тұрақтылық, өзіндік дамуға бағдарлану және шығармашылыққа қабілеттілік) және 9 сұрақ – *психологиялық сырқат* өлшемдеріне жатады (жоғары иланушылық, себепсіз ашу, өшпенділік, пассивтік өмірлік ұстаным, зиянды әдеттердің болуы, қатыгездік және бейбауырмалдық). Анықталғаны, психолог-студенттердің психологиялық *сырқатының* аса байқалатын көрсеткіші жоғары иланушылық (31.2%), психологиялық сырқатының аса байқалатын екінші көрсеткіші – артық мазасыздық (26.2%). Психологиялық *денсаулық*

көрсеткіштерінің ішінде *стресске қарсы тұрақтылық* барынша аз көрсетілген (49.2%), бұл студенттердің оқуүрдісіндегі қиындықтарының сипатын түсіндіреді. Психолог-студенттердің психологиялық денсаулықтарының барынша айқын байқалатын оң көрсеткіші болып, психологиялық жайлылықты сезіну (84%), өзіне және өз мүмкіндіктеріне сену (80%), қоршаған ортадағыларға деген қызығушылық (80%) саналады.

Психолог–студенттер мен заңгер-студенттердің көрсеткіштерін салыстырғанда, заңгерлер көбірек иланғыш келетіндігі, үлкен өшпенділікті көрсете алатындығы, пассивтік өмірлік ұстаным оларда барынша жоғары деңгейде болатындығы, мазасыздық, шиеленістік, қатыгездік, тіпті бейбауырмалдық та аса жоғары. Оларда психолог-студенттерінен төменірек дәрежеде психологиялық жайлылық сезімі, психологиялық бейненің барабарлығы, салмақтылық көрсетілген, бірақ стресске қарсы тұрақтылық пен өзіл-оспақты түсіне білу заңгерлерде жоғары дәрежеде байқалады. Авторлар студенттердің психологиялық денсаулығын сақтау және нығайту үшін алдын алу іс-шараларының қажеттілігі туралы шешімге келген

Мерзімді ғылыми-психологиялық әдебиеттердің ішінде студенттердің психологиялық денсаулығын зерттеуге арналған тақырыптық мақалалар өте көп. Клиникалық психологтармен немесе дәрігерлермен жүргізілген көбінесе кері бейімделу, аффективтік бұзылулар және жүйке-психикалық сырқаттардың психогениясы, депрессиялар, өзіне-өзі қол жұмсау және шизофрения туралы зерттеулер кең таралған. Тәуелділіктердің қалыптасу жағдайлары мен олардың гендерлік ерекшеліктері, стресске қарсы тұрақтылығы, стресс-төзімділік пен өмірге төзімділігі; өмірлік мақсаттары мен құндылықтары, сәйкестіліктер мен студент жастар өмірінің мағыналылығы зерттелуде. Студенттік ортада жүйке-психикалық мәселелердің таралуының жиілігі – 50% құрайды.

Психологиялық тұрғыда дені сау студент тұлғасын сақтауға және қадағалауға мүмкіндік беретін психология-педагогикалық жағдайлар негізінен келесі факторлардың болуымен анықталады: а) психологиялық қызметті ұйымдастыру арқылы студенттерді психологиялық тұрғыда сүйемелдеу; б) ЖОО білім беру ортасын психологиялық тұрғыда сүйемелдеу; в) салауатты өмір салты бойынша түрлі бағдарламалар мен тренингтерді енгізу.

Н.В. Жигинас студенттердің психикалық денсаулықтарының зерттеуін жүргізген [5]. Психологиялық денсаулықты тұрақтандыру аясында студенттерде кәсіби сәйкестіктің қалыптасу үрдісіндегі дағдарысты күйлердің мәселелері көрсетілген. Зерттеу барысында студент тұлғасының қалыптасуына жағымсыз әсер беретін, соның ішінде оларда невроз тудыратын факторларды шартты түрде үш топқа бөлуге болатындығы анықталды:

1. Әлеуметтік факторлар, ХХғ. екінші жартысында біздің елде ғана емес, сонымен қатар басқа елдердегі тұрғындарда невроздардың таралуының жалпы беталысын көрсетеді, 35 % жағдайларда кездеседі.

2. Психологиялық факторлар, әр түрлі шағын топтардағы адамдардың өзара қатынастарымен байланысты, 25% жағдайларда кездеседі. Оған төмендегілерді жатқызуға болады: жанұядағы қарым-қатынас (соның ішінде ерлі-зайыптылардың арасындағы қарым-қатынас), жатақханада тұратын топ мүшелерінің арасындағы психологиялық үйлесімсіздік, оқу тобындағы өзара қатынас.

3. Жанұядағы қатынастармен байланысты күйзелісті факторлар.

Осы айтылғандарды ескере отырып студенттердің психологиялық денсаулығын дамытудың негізгі шарттарын айқындадық, олар:

- білім беру үрдісін психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету;
- студент тұлғасының дамуында әлеуметтік-мәдени жағдайды ескеру: мекен жайын – қала-ауыл, оқу барысында тұратын жерін – отбасы-жатақхана, этникалық және тілдік ортасы;
- моноэтникалық-полиэтникалық орта және т.б.;

Ұсынылған көзқарастардың талдауы психологиялық денсаулықты төмендегідей көрсетуге негіз болды: оның динамикалық сипатын көрсететін, оған құндылыққа, әлеуетке, құралға, жайлылық пен өзін-өзі реттеу жағдайына сияқты қараудың мәнін ашатын күрделі, көпқырлы феномен ретінде; психологиялық денсаулық қолдан келерлік жағдай және оны дамытудың кешендік үрдісін ұйымдастыру негізінде психологиялық-акмеологиялық детерминанттардың ықпалымен оны дамытуға болады.

Әдебиеттер

- 1 Шувалов А.В. Психологическое здоровье человека // Вестник ПСТГУ: Педагогика. Психология, 2009. – вып.4 (10) – 87 с.
- 2 Никифоров Г.С. Психология здоровья. – СПб.: Речь, 2002. – 256 с.
- 3 Ерментаева А.Р. Студенттерді психологиялық дайындаудың негіздері. – Өскемен, 2007. – 37 б.
- 4 Жигинас Н.В. Кризис идентичности студентов в свете проблемы психического здоровья. // Вестник ТГПУ, 2009. – № 4. – С. 61-64.
- 5 Пархоменко И.А. К вопросу формирования психологического здоровья у студентов высших учебных заведений как будущих специалистов. «Педагогические и психологические науки: современные тенденции»: материалы международной заочной научно-практической конференции. (27 августа 2012 г.)

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ СТУДЕНТОВ - АКТУАЛЬНЫЙ ВОПРОС

М.Б. Капіл, А.И. Булшекбаева, Г.К. Джумажанова, К.А. Карменова

Авторы отмечают, что проблема психологического здоровья особенно актуальна в сфере образования, так как это необходимое условие успешности обучения, социализации и специализации молодежи. Путем изучения особенностей психологического здоровья студентов определены факторы и психологические условия его развития. С точки зрения структуры содержания и динамики развития наглядно проявляются особенности психологического здоровья студентов. В статье рассматривается, что причинами усиления симптомов психических расстройств являются неспособность удовлетворить свои потребности и оставаться социально компетентными в меняющемся мире, неадаптивное поведение и неспособность поддерживать правильные отношения с другими.

Ключевые слова: студент, психологическое здоровье, стресс, психическое здоровье, психология здоровья.

PSYCHOLOGICAL HEALTH OF STUDENTS IS A TOPICAL ISSUE

M. Kapil, A. Bulshekbayeva, G. Jumazhanova, K. Karmenova

The authors note that the problem of psychological health is especially relevant in the field of education, since it is a necessary condition for the success of education, socialization and specialization of youth. Factors and psychological conditions of its development were determined by studying the characteristics of students' psychological health. From the point of view of the structure of the content and dynamics of development, the peculiarities of the psychological health of students are clearly manifested. The article discusses that the reasons for the increase in the symptoms of mental disorders are the inability to meet their needs and remain socially competent in a changing world, maladaptive behavior and the inability to maintain correct relationships with others.

Key words: student, psychological health, stress, mental health, health psychology.

ҒТАХР: 15.41.39

І. Сайраубек, Г.К. Джумажанова, М.А. Нурбекова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа: Мақалада авторлар болашақ педагогтардың заманауи білім беруді жаңғырту жағдайында басқарушылық-педагогикалық міндеттерді тиімді шеше алуы, басқарудың қажетті деңгейіне ие болуы, мектептегі білім беру және әр баланың даму үдерісін ұтымды жоспарлауды, ұйымдастыруды, бақылауды жүргізе білуі тиіс екенін айта отырып, нәтижелі басқару үшін болашақ мұғалімде басқарушылық мәдениет қалыптастырылуы керек екенін дәлелдеген. Оның үстіне қоғамдағы түбегейлі өзгерістер мектептің психологиялық-педагогикалық және басқарушылық іс-әрекетінің мазмұнына

сәйкескелетін гуманистік құндылықтарға әлемдік көзқарасты қайта құруды ұсынады. Мұндай жағдайда мұғалімнің басқарушылық рөлі өзгеріп отырады, ол өз қызметін басқару теориясы мен ынтымақтастық идеялары бірлесуінің негізгі шарттарына негізделе отырып жүзеге асыратынын нақтылаған.

Мақалада болашақ педагогтың басқарушылық мәдениетіне мағыналы түрде қосыла алатын бірқатар нақты түрлері кіретінін атап өтілген, олар келесілерді қамтиды: педагогтардың рефлексия, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау дағдыларын меңгеру; студенттерді әлеуметтендіру және кәсіби өзін-өзі анықтау үдерістерін педагогикалық қолдауды жүзеге асыру қабілеті; студенттердің өзара іс-қимылын ұйымдастыру, белсенділігі мен бастамашылығын қолдау, шығармашылық қабілеттерін дамыту және қарым қатынас мәдениеті, ізгілік т.б.

Түйін сөздер: педагог, мәдениет, заманауи білім, гуманистік құндылықтар, басқарушылық, лидерлік.

Болашақ педагогтардың басқарушылық мәдениетінің құрылымы мен мазмұнын анықтау үшін алдымен басқару бағытына, стиліне, функцияларына, құрамына, сапаларымен түрлеріне талдау жасаудың қажеттілігі туындады.

Басқару психологиясында басқару және лидерлік мәселесі негізгі мәселелердің бірі болып табылып, басқару басшылық және лидерлік деп бөлінеді. Басшылық билікпен байланысты арнайы қарым-қатынас феноменінен туындаса; ал *лидерлік* арнайы емес қарым-қатынас жүйесінен пайда болған.

Басшылық пен лидерліктің айырмашылықтарына қарамастан Р.Л.Кричевский олардың 3 түрлі ұқсастықтарын көрсетеді:

– басшы және лидер әлеуметтік топтар мүшелерін ұйымдастырушы рөлін атқарады;

– басшы және лидер ұжымда әлеуметтік құбылысты жүзеге асырады, бірақ әртүрлі тәсілмен;

– басшы да, лидер де субординациялық қарым-қатынасты ұстанады [1].

Шетел практикасында лидер деп тәуекелге бел буған, басқаруда жаңа тәсілдер қолданатын, ұйымдастырушылық және ғылыми-техникалық жаңалықтар енгізетін кәсіпкерлерді айтады. Батыс зерттеушілерінің пікірлерінің негізінде лидер мен менеджерлер арасындағы айырмашылық белгілер төмендегідей көрсетілген:

Лидерлер – қоғамға, ұйымға немесе топқа ықпал етуге қабілетті тұлға. Белгілі бір әлеуметтік топтың мақсат-мүддесін толық сезініп, қорғай білетін, бойына саяси қайраткерге лайықты қасиеттерді жия білген адам лидер ретінде танылады. Е.Кричевскийдің құндылықтар алмасу теориясы бойынша, топтың құндылықтарын толық іске асыраалатын адамдар ғана лидер бола алатындығын айтады [2]. Б.Д.Парыгин «лидер» және «басшы» ұғымдары мазмұнының айырмашылықтарын айқын көрсеткен. Лидер жеке адамдар арасындағы қатынастарды реттесе, ал басшы әлеуметтік ұйымдардағы топтардың ресми қатынастарын реттейді. Лидерлік – микроортаның, ал жетекші макроортаның элементі. Лидерлік құбылыстың тұрақтылығы төмен, себебі оның тұрақтылығы топтың көңіл-күйіне байланысты, ал жетекшілік – едәуір тұрақты құбылыс. Осы ойлар отандық педагогика ғылымы саласындағы зерттеулерде де көрініс тапқан. Соның ішінде ғалым Ұ.М. Әбдіғапбарова, Б.Б. Баймұханбетов, А.Б. Байкуловалардың еңбектерінде лидерлік пен басшылық арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар салыстырылып көрсетілген. Олар басшының билік тұрғысынан, әкімшілік тарапынан тағайындалғанымен, оның бойында лидерлік сапалардың болуы қажеттігін көрсетеді [3].

Болашақ педагогтың басқарушылық стилінанықтауда ғылымда дәлелденген басқару стилі теориясына жүгінеміз. Белгілі неміс-американ психологі К.Левин тұлғаның дамуы теориясын жасауда басқару стилі тұжырымдамасының негізінқалады. Ол эксперименттік зерттеу нәтижесінде басқарудың 3 негізгі стилін анықтады: авторитарлық (өктемдік); демократиялық; либералдық, немқұрайлық (бетімен жіберушілік) [4].

Авторитарлық стиль – іскерлік, қысқа бұйрықтар.

Демократиялық стиль ұсыныстар сөйлемдер ретінде болады.

Немқұрайлық стиль – конвенционалды. Басқару стилін талдау және басшы мен лидер арасындағы ұқсастық, айырмашылықты зерттеу нәтижесі педагогтың *басқару стилі*

демократиялық болуы тиістігін көрсетті. Ғылымда аталған теорияның бастауы, яғни гуманистік, ізгілікті басқару туралы ойлар ежелгі философтардың (Сократ, Аристотель, Платон және т.б.) мен түркі ғұлама ойшылдарының (Әл-Фараби, Ж. Баласағұни, А. Иассауи, А. Иүгінеки және т.б.) еңбектерінде көрініс тапқан.

XIX ғасырдың бас кезеңінде мектепті басқарудағы ізгілікті бағыт теориясы классик педагогтар В. Сухомлинский, М. Макаренко, К. Ушинский, Н. Крупская және т.б. еңбектерінде тереңдетіліп, күні бүгінге дейін психолог, педагог ғалымдар зерттеулерінен түспей келеді. Отаңдық ғалымдар А.А. Бейсенбаева, С.Қ. Қалиев, Л.К. Керімов, Н.Д. Хмель және т.б. еңбектерінде білім беру саласындағы гуманизм, адамгершілік тәрбие беру мәселелері жетілдірілген болса, А. Жайтапова, Ә. Көшербаева, Ұ. Әбдіғалпбарова, З. Садуақасова және т.б. ғалымдар зерттеулерінде білім беру саласындағы гуманды басқару, лидерлік харизма, басқарудағы адамгершілік қарым-қатынас мәселесі терең талданған. Әлеуметтік-психологиялық білім негізінен көшбасшылық мәртебесімен қамтамасыз етіледі. М.И. Марьяннің пікірінше, мұғалімнің әлеуметтік-психологиялық құзыреттілігінің мәні басқарушылық қызметтің объективті міндеттері мен оның жеке басының субъективті мүмкіндіктері арасындағы байланыстың шартымен анықталады [5]. Мұғалімнің әлеуметтік-психологиялық құзыреттілігі оның кәсіби маңызды қасиеттері шоғырланған сипаты болып табылады. Ол адамның жағдайын: оның бағыттылығын, гуманитарлық даярлығының дәрежесін, кәсіби білімінің деңгейін, бастапқы қабілетіне негізделген білімінің, білігінің, дағдысының деңгейін көрсетеді. Нәтижесінде әлеуметтік-психологиялық сипаттама мұғалімнің саналы түрде, әртүрлі басқарушылық тапсырмаларды уақтылы және шығармашылық түрде шешуге дайын екендігін білдіреді.

Педагогтың басқарушылық іс-әрекетінде оқушылар ұжымын және ата-аналардың педагогикалық білімінің дамуын басқару міндеттері де жүзеге асырылады. Мұғалімнің міндеті – оқушының дамуының мәнін, оны қалыптастырудың көздері мен механизмдерін, даму үдерісін басқарушылық қабілеттілігін зерттеу. Болашақ педагогтың жұмыс тәжірибесіне жүргізілген зерттеулер, яғни оның басқарушылық құзыреттілікті қалыптастыру (атап айтқанда, оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін, олардың дамуын, т.б. басқарушылық) болашақ педагогті басқарушылық қызметке арнайы дайындаудың маңыздылығын растауға мүмкіндік береді. Бұдан шығатын қорытынды болашақ педагогтың басқару іс-әрекетінің нысаны оқушының тұлғасын дамыту, сынып, сабақ үдерісі болыптабылады. Ұстаным өмірдің мағынасын іздеу ретіндегі субъектінің бағыты, оның мінез-құлқымен және қызметімен байналыстырылады.

Болашақ педагогтың басқарушылық мәдениетіне мағыналы түрде қосыла алатын бірқатар нақты түрлері кіреді. Олар мыналарды қамтиды: педагогтардың рефлексия, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау дағдыларын меңгеру; студенттерді әлеуметтендіру және кәсіби өзін-өзі анықтау үдерістерін педагогикалық қолдауды жүзеге асыру қабілеті; студенттердің өзара іс-қимылын ұйымдастыру, белсенділігі мен бастамашылығын қолдау, шығармашылық қабілеттерін дамыту және қарым қатынас мәдениеті, ізгілік т.б.

Осы талдау жүргізілген еңбектердегі тұжырымды ойларға сүйене отырып, болашақ педагогтың басқарушылық мәдениетінің құрамы *тұлғалық* сапалардан, *педагогикалық* және *менеджерлік* білім, білік, дағдылардан тұрады деп тұжырымдаймыз. Болашақ мұғалімнің басқарушылық мәдениеті іс-әрекетін жүзеге асыруға қажетті тұлғалық сапалардың негізгілерінің бірі – *адамның ізгілік қасиеті*. Ізгілік (лат. Humanitas – адам табиғаты) – адамның еркін ойлауының әртүрлі көріністерімен байланысты; оған сәйкес еркіндікті, адамның индивидуалды дамуын уағыздайды [6]. *Эмпатия* (лат. *empathia*) – өзге адамдардың жан дүниесін түсіну мен жай-күйін ұғыну қабілеттілігі. Эмпатия адам бойында кездесетін, өзіндік мән-мағынасы бар ерекше сезім. Оның айқын көрінісі – өзге адамдардың қайғы-қасіреті мен қиыншылықтарына ортақтасуы, оларға жанашырлық білдіруі, өзгенің ауыр психикалық жай-күйін өз басынан кешіргендей халге түсуі. Басқарушылық іс-әрекеттегі эмпатия – бұл ішкі әлемнің басшысы мен басқарылатын жүйенің әрбір субъектісінің мінез-құлқы оның ішкі ұстанымы, оның көзқарасы бойынша, басқалардың жағдайын сезіну және соның бәрін оның мінез-құлқы мен әрекеттерінде ескеру қабілеті.

Толеранттылық – төзімділік (латын тілінен шыдамдылық), шетел сөздерінің сөздігінде басқа адамдардың пікіріне және нанымдарына шыдамдылық ретінде қарауды білдіреді. Түрлі тілдер (ағылшын, француз, қытай, араб, испан, орыс тілдері) негізінде және тарихи-мәдени дәстүрлерге негізделген «Толеранттылық» ұғымының семантикасын

қарастыру (Дж. Локк, Дж.С. Милль, М. Уолцер, Питер П. Николсон, А.В. Перцов, П. Степанов, В. Лекторский, А.Г. Асмолов) ерекше мәнге ие екендігін көрсетті және эволюциялық-биологиялық, саяси, этикалық, психологиялық және педагогикалық контексте қарастырылуы мүмкін. Осы айтылғандар негізінде біз болашақ мұғалімнің басқарушылық мәдениетінің негізіне *ізгілік* қасиеттерді, *эмпатиялық* қабілетті, *толеранттық* ұстанымдық көзқарасты жатқызамыз. Олардан басқа, болашақ мұғалім оқушының жеке тұлғасын дамытуды, сынып ұжымын, оқу-тәрбие үдерісін басқарудағы іс-әрекеттерді тиімді атқару үшін міндетті түрде кәсіби саладан білім, іскерлік, дағдыларының толықтығы қажет етіледі. Біз зерттеуімізде оларды *педагогикалық* деп топтастырып, соның ішінде басқарушылық іс-әрекет үшін маңызды *танымдық* білімдерді, *зияткерлік* біліктерді, коммуникативтік дағдыларды қарастырамыз. Болашақ педагогтың басқарушылық мәдениетінің құрамында *менеджерлік* (көшбасшылық, ұйымдастырушылық, шеберлік) білім, білік, дағдылардың болуы міндетті.

Ал, *ұйымдастырушылық* – басқарушылықтың негізгі құрамдас бөлігі. Өйткені жалпы түсінікте «ұйымдастырушылық қызмет – адамдарды басқару, олардың ортақ әрекетін келістіру мен басқаруға қатысты практикалық қызмет.

Шеберлік – кәсіби немесе әуесқойлық білімдердің қандайда болсын түрінде істі терең танушылықпен, дамыған іскерлікпен үйлестіріп тиімді әрекеттерді жүзеге асырушылық. Педагогикалық шеберлікте мұғалімнің рөлі актермен теңестіріледі. Ал, қазіргі уақытта педагогика өнер тұрғысынан басқару педагогикасына ауысты.

Әдебиеттер

1. Кричевский Р.Л. Социально-психологические аспекты руководства классным коллективом // Вопросы психологии. – 1979. – № 2. – С.150-156.
2. Кричевский Р.Л. О функции и механизме идентификации во внутригрупповом межличностном общении // Психология межличностного познания. – М., 1981. – С.96-99.
3. Әбдіғапбарова Ұ.М., Баймұханбетов Б.Б., Байкулова А.Б. Оқушылардың лидерлікке даярлығын тәрбиелеудегі әдістемелік, диагностикалық құралдар: оқу-әдістемелік құралы. – Тараз, 2017. – 50 б.
4. Левин К. Разрешение социальных конфликтов /пер.санг. – СПб.: Речь, 2000. – 408 с.
5. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Ғылым, 1998. – 320с.
6. Жайтапова А.А., Садвакасова З.М., Кабдолданова Б.А. Менеджмент качества в организации образования. – Алматы, 2010. – 279 с.

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

І. Сайраубек, Г.К. Джумажанова, М.А. Нурбекова

Авторы статьи утверждают, что будущие учителя должны уметь эффективно решать управленческие и педагогические задачи в модернизации современного образования, иметь необходимый уровень управления, планировать, организовывать и контролировать развитие школьного образования и каждого ребенка. Более того, радикальные изменения в обществе предполагают перестройку мировоззрения гуманистических ценностей, что соответствует содержанию психолого-педагогической и управленческой деятельности школы. При этом меняется управленческая роль учителя, он уточняет, что осуществляет свою деятельность, исходя из базовых условий сочетания теории управления и идей сотрудничества.

В статье отмечается, что существует ряд специфических типов, которые могут быть содержательно интегрированы в управленческую культуру будущего учителя, к которым относятся: овладение педагогами навыков рефлексии, самооценки, самоконтроля; способность педагогического сопровождения процесса социализации студентов и профессионального самоопределения; организация взаимодействия студентов, поддержка активности и инициативы, развитие творческих способностей и культуры общения, доброты и др.

Ключевые слова: учитель, культура, современное образование, гуманистические ценности, менеджмент, лидерство.

STRUCTURE AND CONTENT OF THE MANAGEMENT CULTURE OF FUTURE TEACHERS

I. Sairaubek, G. Jumazhanova, M. Nurbekova

The authors of the article argue that future teachers should be able to effectively solve managerial and pedagogical tasks in the modernization of modern education, have the necessary level of management, plan, organize and control the development of school education and each child. Moreover, radical changes in society imply a restructuring of the worldview of humanistic values, which corresponds to the content of the psychological, pedagogical and administrative activities of the school. At the same time, the managerial role of the teacher changes, he clarifies that he carries out his activities based on the basic conditions for combining management theory and ideas of cooperation.

The article notes that there are a number of specific types that can be meaningfully integrated into the managerial culture of the future teacher, which include: mastering the skills of reflection, self-assessment, self-control by teachers; ability of pedagogical support of the process of students' socialization and professional self-determination; organization of student interaction, support of activity and initiative, development of creativity and culture of communication, kindness, etc.

Key words: teacher, culture, modern education, humanistic values, management, leadership.

FTAXP: 15.41.30

А.М. Сексенбаева, Г.К. Джумажанова, Қ.А. Карменова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ТӘЖІРИБЕ – КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа: Мақалада авторлар жоғары оқу орындарындағы педагогикалық іс-тәжірибені ұйымдастырудың әдістерін, жолдарын және мазмұнын әр қырынан қарастыра отырып, студенттердің педагогикалық іс-тәжірибеде кәсіби бағыттылығын қалыптастырудың жолдарын айқындаған. Педагогикалық іс-тәжірибе студенттердің кәсіби бағыттылығын қалыптастырудың теориялық негізі мен әдістемесіне сын көзбен қарамайынша, кәсіби білім, біліктілік пеп дағдыларды меңгерген мамандар тәрбиелеудің негізгі бағыттарын анықтау мүмкін емес екенін атап өткен. Сондықтан авторлар студенттердің педагогикалық іс-тәжірибе барысында кәсіби бағыттылығын қалыптастырудың айқын жүйесі мен сара бағытын нақтылып, нақты үлгісін жобалап көрсеткен. Сондай-ақ мақалада педагогикалық іс-тәжірибеден өту кезінде студент-практикант қаншалықты мамандықты дұрыс таңдағанын, өзінің тұлғалық қабілеттерінің болашақ мамандығымен үйлесімділік деңгейін анықтайтыны, студенттің кәсіби әрекеті мазмұнды материалдардың негізінде, практика барысында жетіні туралы аталған.

Түйін сөздер: педагогикалық іс-тәжірибе, құзіреттілік, кәсіби білім, біліктілік, маман, іс-тәжірибе.

Болашақ мамандардың кәсіби мәдениетінің мәнді бөлігі, оның кәсіптік қызметті жүзеге асыруға қабілеттілігі және даярлығының бейнесі болып табылатын кәсіптік құзіреттіліктің негізі жоғары оқу орнында қаланады. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырудағы негізгі бағдар – адамды қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен шығармашылық әлеуетінің, танымдық біліктілігі мен мәдени құндылықтарының жоғары деңгейде дамуына, жеке тұлғасының қалыптасуына жағдай жасау. Бұл міндеттерді жүзеге асыру еліміздегі мектептерде оқыту процесінің мазмұндық болмысын жаңа әдіснамалық тұрғыдан негіздеуді талап етеді. Мұндай жаңа әдіснамалық жүйе дәстүрлі оқыту процесін түбегейлі өзгертудің қажеттігін көрсетіп, оқытудың шығармашылық қызметін дамытып, білім мазмұнының ұлттық

негізде берілуін жаңа өркениеттік бағдар тұрғысынан жетілдіруді қарастырады. Осы тұрғыдан алғанда мектепте өтетін педагогикалық іс-тәжірибелердің маңызы өте зор. Шындығында, студенттер іс-тәжірибе кезінде өмірден байқағанын тікелей пайымдау, мақсатты түрде бақылау, талдау, жинақтау, дерексіздендіру және тағы басқа педагогикалық жағдайларды бастан кешіруге мүмкіндік алады [1].

Академик И.Т. Фролов «іс-тәжірибе» қоршаған ортаға адамдық қатынастың бірі десе, адам практикалық қызметте өзіне қажет нәтижеге материяның өзі сияқты, материяның заңдарына сәйкес әрекет нәтижесінде жетеді.

Философтар Д. Кішібеков, Ә. Нысанбаев, Ү. Сыдықовтың еңбектерінде іс-тәжірибе танымның негізі, адамдардың дүниені және өзін үнемі қайта жасап, өзгертіп, әрі дамытып отыратын практикалық қызметі екендігі көрсетілді.[2] Ғалым Қ.Ж. Рахметов іс-тәжірибе адамның санасы, мақсатты қызметі, сонымен қатар ол жануарлар қызметінен ажыратылады. Сол сияқты адамның физиологиялық әрекеті де практикадан бөлектенеді. Барлық білім практикадан шығады, танымның негізі, білімнің себебі, мақсаты деп тұжырымдаған. Қ. Әбішев өзінің еңбектерінде «практика, іс-әрекеттер адамдардың дүниені игеріп, сол арқылы өзін, өз болымысын өзгерту, жарату, жасау қызметі. Адамдар рухани нәтижелерді, яғни, сезімдерді, ұғындырады, түсініктерді, жадты дүниенің оған қажет сан алуан бейнелерін тікелей практика түрінде жасайды», – деп практиканың адам өміріндегі маңызын жоғары бағалаған. Методологиялық білімнің абстрактілік негізі жанама немесе тікелей практикаға бағытталаатынын атап өту керек. Студент оқытушының оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізу процесін талдай отырып, бастапқы кезде, өзі әлі оқу-тәрбие іс-шараларын жүргізбей тұрып, алған теориялық білімін салыстырады, оны іс жүзінде қолданудың жолын үйренеді. Сөйтіп, білімін практикада қолдана білу мүмкіндігін тексереді.

Адамның жан дүниесінің сан қырлы сырларын зерттейтін психология ғылымының жаңалықтары педагогикалық іс-тәжірибе мазмұнын, әдіс-тәсілдерін айқындауда маңызды роль атқарады. Жоғарыда айтылған практика танымның негізі деген тұжырымнан кейін, қалай танудың өзіндік психологиялық негіздері болмақ. Психолог С.Л. Рубинштейн педагогикалық іс-тәжірибенің қызметін: педагогикалық дағдыларды меңгеруі, педагогикалық диагностикалау жолы, практика білім беру құралы, жалпы және теорияны шығармашылықпен қайта өңдеу жолы, терең білім беру құралы деп анықтама берген.

Е.И. Хмелюктің зерттеу нәтижесінде, педагогикалық әрекетке қызығу, осы аймақта еңбектену тілегі, қарапайым білімі, дағдысы, біліктілігінің болуы практика барысында шыңдалады деп түйіндейді [3]. Жоғарыда талданған психологиялық ой тұжырымдарды түйіндей келе, педагогикалық іс-тәжірибе барысында болашақ мамандарды психологиялық тұрғыда кәсібіне дайындау және практика таным көзі деп топшылаймыз. Педагогикалық іс-тәжірибе – жалпы ғылыми, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және арнайы пәндер бойынша білімді тереңдету және бекітуге, сонымен қатар олардың негізінде теориялық білімді, педагогикалық дағдыларды, қабілеттерді және құзіреттерді қалыптастыруға бағытталған кәсіби практиканың түрі.

Болашақ педагог мамандардың педагогикалық қызметті меңгеруі тек теориялық оқу мен практикалық тәжірибе өзара байланыста болған жағдайда ғана жүзеге асады. Кәсіби компоненттердің іскерлігі мен дағдыларын дәрісханада ғана отырып қалыптастыру мүмкін емес.

Педагогикалық іс-тәжірибеден өту кезінде студент-практикант қаншалықты мамандықты дұрыс таңдағанын, өзінің тұлғалық қабілеттерінің болашақ мамандығымен үйлесімділік деңгейін анықтайды. Тек ұзақ мерзімді практикада студенттердің бұрын меңгерген білімі мен қажетті білім қоры арасындағы қайшылықтары айқындалып, үздіксіз білім алу факторы туындайды. Студенттің кәсіби әрекеті мазмұнды материалдардың негізінде, практика барысында жетіледі. Бұл кезеңде студенттердің іскерлігі мен дағдылары қалыптасады және өзіне деген сенімі артады. Шығармашылық деңгейде жұмыс істеу барысында олар өз білімдерін дәлелдейді. Студент-практикант өз іс-әрекетін талдай отыра, жұмыс барысында туындаған қиыншылықтарды іскерлікпен шешеді.

Студенттердің практикасы жоғары оқу орындарында теориялық оқу барысында алған білімін нығайтуға және алдыңғы қатарлы тәжірибелерді меңгеруге бағытталады.

Болашақ маманға университет қабырғасында білімділік және кәсіптік бәсекелестікке төтеп бере алатын өз мамандығына ыңғайлы, қабілетті, ерекше педагогикалық қасиеттерді қалыптастыру қажет. Мұғалімге аса қажеттілігі: педагогикалық мамандыққа бейімділік,

балалармен жұмыс істеуге айқын берілгендік, бейімділіктің көрінетін басты нәрсесі және мұғалім мамандығын тандай алудағы айқындаушы нәрсе балаларға деген сүйіспеншілік, т.б. қасиеттер.

Студенттерге деген сүйіспеншілік және олармен жұмыс істеуге ынта-ықылас болмайынша нағыз мұғалім болу мүмкін емес және ол өзінің педагогикалық шеберлігін де шыңдай алмайды. Оның негізгі бастамасы болашақ мұғалімді дайындау, қалыптастыру кезеңінде басталады. Бұл орайда педагогикалық практиканың алатын орны ерекше, өйткені қазіргі студент – болашақ ұстаз өзінің бейімділігін, шеберлігін, ыңғайлылығын, алған теориялық білімдерін мектеп өмірімен байланыстырып отырғанда ғана жүзеге асырады. Тек сонда ғана мұғалімге тән педагогикалық шеберлікке, іскерлікке жетуге жол ашылады [4].

Болашақ мамандардың тұлға ретінде қалыптасуында педагогикалық практиканың мәнін көтерудің бірнеше себебі бар: біріншіден, жоғары оқу орны қабырғасында өткізілген теориялық дайындықтар нәтижесі педагогикалық практика кезінде қолданылады да, оның жетістігі мен кемшілігі айқын көзге түседі. Екіншіден, педагогикалық практика кезінде студенттер оқушылармен тікелей қарым-қатынасқа түсу арқылы оның жеке дара ерекшеліктері мен қабілеттерін айқындайды, олардың мінез-құлықтарындағы кейбір кемшіліктерді түзетуге ұмтылады. Үшіншіден, педагогикалық практика кезінде студенттердің өзіндік «менінің» мәні арта түседі. «Мен білемін», «үйренемін», «үйретемін», «тәрбиелеймін», «қарым-қатынас жасай аламын» деген сияқты сенімі нығаяды [5]. Оқушыларды тәрбиелеуге көңіл бөле отырып студент өзін-өзі тәрбиелеумен айналысады, қиындықты жеңуге, сол сәтте кездескен проблемалардың шешімін табуға үйренеді, педагогикалық ойлауы дамиды.

Студенттердің педагогикалық практикасын өткізу кезеңінде оқушыларды тәрбиелеу жұмыстарын кешенді жүргізуге, оқу мен тәрбие жұмыстарының бірлігін іске асыруға, сонымен қатар оқушыларды адамгершілікке, имандылыққа, еңбек сүйгіштікке баулуға, оларға эстетикалық, экологиялық және дене тәрбиесін беруге бірден бір ерекше көңіл бөлінеді. Педагогикалық практиканың негізгі міндеті студенттердің жалпы теориялық, арнайы, психологиялық-педагогикалық әдістемелік жағынан дайындығы болып табылады. Республикамызда ғалым педагогтар Құнантаева Қ.Қ., Сабыров Т.С., Бекбаева З.Н. зерттеулері мен әдістемелік құралдарында педагогикалық практиканың барысында болашақ мамандардың педагогикалық біліктерін, кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастырудың маңызы туралы атап өткен [6]. Қазіргі қоғам сұранысының талаптарына сай болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі еліміздің әлемдік білім беру кеңістігіне енуге, соған сәйкес білім беру парадигмасының өзгеруі, білім беру мекемелерінің жаңа бағдарын анықтап, мамандардың құзыреттілігін көтеруді талап етіп отыр. Болашақ мамандардың жоғары білім беру негізінде кәсіби құзыреттілігі – әлеуметтік сұранысқа сай заңды құбылыс, өйткені тұтынушылар жоғары деңгейде сапалы білім беру мектептерін таңдауға мүмкіндік алады, маманның кәсіби біліктілігі – сол мектептің бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіші. Ендеше, болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы әдіснамалық, теориялық, әдістемелік және технологиялық компоненттердің бірлігінде және дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық іс-тәжірибеге байланысты.

Әдебиеттер

1. Сыздықбаева Г.У. Формирование профессионально-личностной компетенции студентов педагогических вузов. – Алматы, 2006.
2. Семенова М.В. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих педагогов в ВУЗ-е. – Караганда, 2005.
3. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся. – Москва: Знание, 1983.
4. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. – Алматы, 2005. – 174-б.
5. Хмель Н.Д. Теория и процесс реализации целостного педагогического процесса. – Алматы: АГУ им.Абая, 2004.
6. Шаметов Н.Р. Формирование профессиональной компетенции будущих педагогов профессионального обучения непрерывного образования «Колледж-ВУЗ». – Астана, 2006.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА – КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

А.М. Сексенбаева, Г.К. Джумажанова, К.А. Карменова

Аннотация: В статье авторы выявляют пути формирования профессиональной ориентации студентов в педагогической практике, рассматривая различные методы, способы и содержание организации педагогической практики в высшей школе. Педагогическая практика отмечает, что без критического подхода к теоретическим основам и методам формирования профессиональной ориентации студентов невозможно определить основные направления подготовки специалистов, обладающих профессиональными знаниями и умениями. Таким образом, авторы обозначили четкую систему и четкую модель формирования профессиональной ориентации студентов в педагогической практике. В статье также рассказывается о том, в какой степени студент-практикант выбрал правильную профессию во время педагогической практики, определяется степень совместимости его личных способностей с будущей профессией, профессиональной деятельностью студента на основе информационных материалов во время прохождения практики.

Ключевые слова: педагогическая практика, компетентность, профессиональное образование, квалификация, специалист, практика.

PEDAGOGICAL PRACTICE AS A TOOL FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE

A. Seksenbayeva, G. Jumazhanova, K. Karmenova

In the article, the authors identify the ways of forming the professional orientation of students in teaching practice, considering various methods, methods and content of organizing teaching practice in higher education. Pedagogical practice notes that without a critical approach to the theoretical foundations and methods of forming vocational guidance of students, it is impossible to determine the main directions of training specialists with professional knowledge and skills. Thus, the authors have identified a clear system and a clear model of the formation of professional orientation of students in teaching practice. The article also tells about the extent to which the student-trainee has chosen the right profession during teaching practice, the degree of compatibility of his personal abilities with the future profession, the student's professional activity is determined on the basis of information materials during the practice.

Key words: teaching practice, competence, professional education, qualifications, specialist, practice.

FTAXP: 15.41.43

А.С. Серикова, Г.К. Джумажанова, А.И. Булшекбаева, А.К. Алимгазинова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

ОТБАСЫ ПСИХОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ФУНКЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа: Мақалада авторлар қазіргі таңдағы жастарды өмірге бейімдеуге жаңа сипатта қарау басты міндеттердің бірі екенін айта отырып, қоғамда болып жатқан түбегейлі бетбұрыстар, ғылым мен техниканың жетістігі тұлға психикасына әсері күшті болып отырғанын және өмір ағысына қарай тез бейімделіп кететін жастардың психологиялық тепе-теңдігін сақтау үшін отбасылық қарым-қатынастың, қоғамдық күштің, оның ішінде этностық құндылықтардың ролі ерекше екенін баяндаған. Психологиялық тұрғыда ұлттық құндылықтар арқылы студент-жастардың отбасылық өмірге деген жағымды көзқарасын қалыптастыруға, сонымен қатар, демографиялық, этнопсихологиялық, әлеуметтік, мәдени және өзге де факторларды мұқият ескере отырып, отбасы тәрбиесін дамытудың жаңа бағытын анықтап көрсеткен.

Мақалада қазіргі таңда өсіп келе жатқан ұрпақты мектепте педагогтар және отбасында ата-аналары болашақтағы отбасылық өмірге психологиялық тұрғыда дайындауы, яғни, болашақта отбасын құрған кезде ата-ананың міндеттері қандай?

Баланы қалай тәрбиелеу керек? сияқты сұрақтар тәңірегінде әрдайым ой қозғап, ол туралы сауатты мәлімет беру басты міндеттердің бірі болуы тиіс екеніндігін қарастырған.

Түйін сөздер: отбасы, демография, ұлттық құндылықтар, этнопсихология, ата-ана, психология.

Адамзат баласының отбасындағы тәрбиесі қай ғасырдың болсын өзекті мәселелерінің бірі болды. Ежелгі антикалық дәуірден бастап ойшылдар отбасылық тәрбие мен отбасылық өмірге дайындық жасау мәселесіне ерекше мән берген. Соның бір дәлелін грек ойшылы Платонның көзқарастарынан табамыз. Оның пікірінше, адамдар отбасын құру үшін болашақ өмірдегі серігінің қандай отбасынан шыққанын, оның әке-шешесі мен ата-бабаларын жақсы білуі қажет деген тұжырым жасайды. Ал, белгілі ойшыл Аристотель болса, «отбасы – адамдардың қарым-қатынастарының ең бірінші түрі және ол мемлекеттің бірінші кішігірім бөлігі» деп санаған.

Отбасы мәселесін көптеген шетел философ – ойшылдары жан-жақты қарастыруға тырысты. Солардың бірі классикалық неміс философиясының өкілі Кант отбасындағы адамдардың құқықтық мәселелеріне көп көңіл бөлген. Ал, Фихте отбасының негізі-махаббат десе, Гегель бірінші болып отбасы мен некенің тарихи формаларын көрсеткен.

XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап отбасы мәселесіне деген тарихи көзқарастар мен зерттеулер толықтырыла түсті. Мәселен, Л. Морганның 1877 жылы шыққан «Ежелгі қоғам» атты кітабында отбасының тарихы, оның некелі қарым-қатынасы, экономикалық, әлеуметтік дамуы және қызметі қарастырылған [1]. Әлеуметтік және отбасылық тәрбиенің өзара байланысын дәлелдейтін зерттеулер де бар (А.Н. Ганичева [2]). Бұл еңбектерде отбасын тарихи категория ретінде қарастырып, оның формаларының байланысын және даму жолдары көрсетілді.

Француз ағартушысы Ж.Ж. Руссо, швейцарлық И.Г. Песталоцци, орыс педагогтары К.Д. Ушинский, Н.К. Крупская [1], А.С. Макаренко [3] т.б. еңбектерінде өздері өмір сүрген замандарына сәйкес отбасы тәрбиесін қарастырған.

Философиялық тұрғыда отбасы ұғымын қарастырсақ, қоғамның ажырамас құрамдас бөлігі, өмірде зор мәні бар кішігірім ұйым деп есептесе, әлеуметтану ғылымында отбасы - некеде және қандас туыстар негізінде құрылған кішігірім топ ретінде көрсетілген. Отбасының мүшелері бір-бірімен тұрмыстық және құлықтық жауапкершілікте бола отырып, өзара жәрдем көрсету қарым-қатынас сипатына ие, сонымен қатар, әлеуметтік құрылым ретінде қоғамның экономикалық базисінің дамуына байланысты өзгеріп, жекелей дербестікке ие болады деп көрсетеді.

Педагогикалық – психологиялық тұрғыда отбасы ұғымына сипаттама берсек, ата-ана мен балалар арасындағы, ерлі-зайыптылардың және басқа да оның мүшелерінің қарым-қатынасының тарихи нақты жүйесі болып табылады.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде отбасына – неке мен қандас туысқа негізделген шағын топ деп анықтама берілген. Отбасының ерекшелігі мынада: тұрмыстық жағдайдың ортақтығы, өзара көмек пен қолдау және өзара рухани жауапкершілік арқылы байланысқан. Кез-келген отбасының өмір жағдайы материалдық және рухани құрылымдармен, тіпті құндылықтармен сипатталады. Оның табиғи-биологиялық және шаруашылық тұтыну қатынастары материалдық жағын білдірсе, ал, руханилықты құқықтық, адамгершілік және психологиялық қатынастар құрайды.

Отбасы мәселелері бұрынғы Кеңес ғалымдары В.И. Зацепин, В.Д. Цимбалюк, Ю.Е. Алешина, Г.К. Матвеев, Ю.И. Семенов, М. Земская, А.Г. Хрипкова., Р. Зидер, ал Қазақстанда С. Қалиев, Қ.Б. Жарықбаев, Ж.Б. Қоянбаев, С. Қоңырбаева, Д.Б. Оспанова, Қ.Ф. Жүнісова-Елшібаева [4] секілді ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Жоғарыда аталған ғалымдардың отбасы туралы тұжырымдаларын қорытатын болсақ, ол қарсы жынысты адамдардың, яғни некелік негізде қосылған еркек пен әйелдің, олардың туған немесе тумаған балаларының, кей кезде басқа да бірге тұратын жақын адамдарының қарым-қатынастық және бірлестік формасы деген анықтама жасауға болады. Аталмыш авторлардың пікірінше бұл анықтама барлық отбасының кез-келген даму кезеңдерінің мәні мен сипаттарын білдіреді. Дүниежүзіндегі әрбір халықтың салт-дәстүріне негізделген отбасылық өмір тарихы бар болатыны сөзсіз. Осы сияқты, қазақ отбасы да өзіне тән ерекшеліктермен сипатталады. Қазақтың отбасы мәселесіне орай бұрын-соңды жазылып, өз

кезегінде баспа бетінде жарық көрмеген үлкенді-кішілі еңбектер, әдеттік құқық туралы жинақтар мен қазақтың ауыз әдебиеті мен фольклорындағы деректер де көптептің қасы.

Отбасы бір жағынан адамдардың өзінің ішкі өмірін, құпияларын, сырларын, қарсы тұрған сыртқы әсерлерден қызғанышпен қорғайтын тұйықталған бірлестік. Егер отбасының ішкі өмірін әлеуметтік ортаға ашық етсе, онда ол бірден ыдырап, дағдарысқа ұшырауы мүмкін, ал екінші жағынан, отбасы адамдардың бірлескен өмірінде қоршаған ортаға, қоғамға ашық және айқын бірлестігі болып табылады. Мұндай отбасының ішкі жағдайлары қоғам мәселелерімен қатар қарастырылса, онда оның шешімін ыдыратпайды. Бұл жағдай керісінше, отбасының дамуына қауіпсіздік және сақтану сезімдерін қамтамасыз ететін мүмкіндік туғызады.

Кез-келген отбасы қанша жерден тұйықталған, жабық және кейбір өмір сүру жағдайлары жеке, тіпті жасырын сипатта болғанымен ол қоғамсыз өмір сүре алмайды. Себебі, оның кез-келген мүшесі жан-жақты әлеуметтік топтарға, яғни өндірістік, оқу ұжымдарына, балалар және қоғамдық ұйымдарға, сонымен қатар сауда және денсаулық орындарына қатысты қарастырыла отырып, ондағы адамдармен өзара тығыз және кері байланыста болады.

Әлеуметтік маңызды институттардың бірі ретінде отбасы қоғамдық қарым-қатынасқа түседі және оның барлық өмір ағымына ықпалын тигізе алады. Отбасында адамдар тек қажеттіліктерін қанағаттандырып ғана қоймай, бірқатар әлеуметтік функциялар орындайды. Сондай-ақ, қоғамның әлеуметтік құрылымы мен оның бір бөлшегі болып табылады. Бүгінгі күні отбасы құрамын анықтау мәселесінде отбасыға психологиялық көмекті ұйымдастыру теориясы мен тәжірибесі біршама күрделі сипатта болып отыр. Отбасы туралы танымал американдық отбасылық психотерапевт С. Минухин оның мүшелерінің дара биопсиходинамикасына қарағанда неғұрлым кең дүние деп есептеген [5]. Аталмыш ғалымның пікірінше отбасы мүшелерінің өзара әрекеті олардың трансакцияларын басқаратын нақты бір заңдылықтарға тәуелді болып табылады. Сонымен қатар, осы заңдылықтар отбасы құрылымын құрайды деп тұжырымдаған.

Белгілі ғалым Л.Б. Шнейдер бойынша, отбасылық топтың маңызды интегралдық сипаттамасы оның қызметі, құрлымы және динамикасы болып табылады [6]. Дегенмен, отбасылық өмірге психологиялық дайындық барлық құбылыстардың жиынтығын біріктіретін интегралды категория:

- тұлғаның отбасылық өмірдегі жұбайы мен болашақ балаларына, жаңа жүйедегі қарым-қатынасқа дайындығы адамгершілік қасиеттерін қалыптастырумен байланысты. Біздің пікірімізше бұл құбылыстар ерлі-зайыптылардың отбасындағы рөлдерімен жүзеге асырылады;

- ерлі-зайыптылардың отбасылық өмірлері дұрыс қалыптасу үшін, олар өзара түсінушілік пен тұлғааралық қарым-қатынасқа психологиялық тұрғыда дайын болуы қажет;

- отбасылық өмірде бір-біріне деген эмпатиялық қабілеттері болу керек. Және де өз сезімдеріне сай жақсы көретін адамына әрекет етулері маңызды рөл атқарады;

- эмпатиялық құбылыс адамның ішкі жан дүниесі мен рухани қасиеттерімен байланысты. Бұл құбылыстың ерекшелігі отбасылық өмір тұлғаның нәзіктік күшін күшейтіп, ерлі-зайыптылардың эмоциялық қабілетін дамытады;

- отбасылық өмірде тұлғаның мінез-құлқында жоғары мәдени эстетикалық сезімдері болады;

- отбасылық өмірде кездесетін тұлғалық шиеленістерді конструктивті іскерлік арқылы шешу;

- ерлі-зайыптылардың тұлғааралық қарым-қатынастарын дамыту үшін жастар бұл шешу процесін қолдануға болады.

Балалар өмір сүру барысында отбасы мен некеге деген қатынас нормаларын айналысындағы ересек адамдардан үйренеді. Оларда адами қадір-қасиет, достық, жолдастық және шынайылық қасиеттері балалық шақтан бастап дамиды. Бұл қасиеттер адамдағы ең жоғары сезімдердің бірі махаббатты елестетуге және неке мен отбасылық қарым-қатынасты қалыптастыруға жол көрсетеді. Дегенмен, өмір талабының өзгеруіне байланысты бұл өте бағалы механизм білім беруде жеткіліксіз болып табылады. Әрдайым даму процесінде болады. Сондықтан да қазіргі таңда өсіп келе жатқан ұрпақты мектепте

педагогтар және отбасында ата-аналары болашақтағы отбасылық өмірге психологиялық тұрғыда дайындауы қажет. Яғни, болашақта отбасын құрған кезде ата-ананың міндеттері қандай? Баланы қалай тәрбиелеу керек? Осы сұрақтар төңірегінде әрдайым ой қозғап, ол туралы сауатты мәлімет беру басты міндеттердің бірі болуы тиіс.

Ал, ғалым И.В. Гребенниковтың пікірінше, өсіп келе жатқан ұрпақты отбасылық өмірге дайындауда келесі негізгі ерекшеліктерді жүзеге асыруға болады [7]:

Біріншіден, әлеуметтік ерекшеліктер – отбасында ата-аналар мен ерлі-зайыптылардың рөлдерін, бағалауларын, белгілерін неке мен отбасындағы қарым-қатынастың қоғамдық маңызын ашады;

Екіншіден, адамгершілік–эстетикалық ерекшеліктер – жауапкершілік, шынайылық, ұстамдылық, мейірімділік, инабаттылық қасиеттерді бойға сіңіре отырып, кіші және үлкенді, ана мен әкені сыйлауға, адамдармен достық қарым-қатынаста болуға тәрбиелейді;

Үшіншіден, заңды ерекшеліктер – заңды түрде неке мен отбасының негізгі заңдылықтарына сүйенеді. Отбасының жалпы заңына сай ерлі–зайыптылар қоғам мен балаларына, бір-біріне деген міндеттерді білуі керек;

Төртіншіден, психологиялық ерекшеліктер – неке мен отбасылық өмірдің психологиялық негізі. Ерлі-зайыптылар отбасылық өмірде бір-бірінің психологиясын түсінумен қатар, сезімдерін дамытып, қарым-қатынас дағдыларын игеру қажет;

Бесіншіден, физиологиялық ерекшеліктер – ерлі-зайыптылардың жыныстық өмірімен ерекшеленеді;

Алтыншыдан, педагогикалық ерекшеліктер – отбасында баланы тәрбиелеуде маңызы зор. Ата-ананың педагогикалық сауаттылығы мен мәдениетінің жоғарлауы отбасылық тәрбиелеуді қалыптастырумен байланысты;

Жетіншіден, шаруашылық-экономикалық ерекшеліктер – ерлі-зайыптыларды үй-шаруашылығын, мәдени тұрмысты және отбасы қаржысын жұмсауға үйретеді.

Әдебиеттер

1. Ганичева А.Н. Взаимосвязь семейного и общественного воспитания. – М., 2002. – С. 130.
2. Педагогика Учебное пособие/ Под.ред. В.А. Сластенина. – М., 2004. – С. 189.
3. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. Изд-во: Правда. – М., 1976. – С. 124.
4. Жүнісова-Елшібаева Қ.Ф. Қазақ отбасы мәселелерінің психологиялық аспектілері. – А., 2010. – Б. 131.
5. Шибутани Т. Социальная психология. – Ростов-на Дону, 1998. – С. 538.
6. Жақыпов С.М. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения. – Алматы, 2002. – С. 117.
7. Гребенников И.В. Основы семейной жизни: учебное пособие для ст-тов пед. Инст-ов. – М.: Просвещение, 1991. – С. 158.

СЕМЕЙНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ЕЕ ФУНКЦИИ

А.С. Серикова, Г.К. Джумажанова, А.И. Булшекбаева, А.К. Алимгазина

Авторы статьи заявляют, что одна из главных задач – по-новому взглянуть на адаптацию современной молодежи. Особенна роль отношений, социальных сил, в том числе этнических ценностей. Психологически, через формирование у школьников позитивного отношения к семейной жизни через национальные ценности, а также внимательный учет демографических, этнопсихологических, социальных, культурных и других факторов, определили новое направление в развитии семейного воспитания.

В статье имеются ответы на вопросы: психологические обязанности учителей и родителей в семье по подготовке нынешнего поколения к будущей семейной жизни, то есть каковы обязанности родителей при создании семьи в будущем? Как воспитать ребенка? Одна из главных задач – постоянно думать о таких проблемах и предоставлять о них компетентную информацию.

Ключевые слова: семья, демография, национальные ценности, этнопсихология, родители, психология.

FAMILY PSYCHOLOGY AND ITS FUNCTIONS

A. Serikova, G. Jumazhanova, A. Bulshekbayeva, A. Alimgazinova

The authors of the article declare that one of the main tasks is to take a fresh look at the adaptation of modern youth. The role of relations, social forces, including ethnic values, is special. Psychologically, through the formation of a positive attitude towards family life in schoolchildren through national values, as well as careful consideration of demographic, ethnopsychological, social, cultural and other factors, determined a new direction in the development of family education.

The article contains answers to the following questions: the psychological responsibilities of teachers and parents in the family to prepare the current generation for the future family life, that is, what are the responsibilities of parents when creating a family in the future? How to raise a child? One of the main tasks is to constantly think about such problems and provide competent information about them.

Key words: family, demography, national values, ethnopsychology, parents, psychology.

FTAXP: 15.41.25

С.Қ. Совет, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова, А.К. Амантаева
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КӨПМӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа: Мақалада авторлар көпмәдениеттіліктің қалыптасуы мен дамуына қатысты тұжырымдар мен ой-пікірлер Шығыс және Батыс елдерінің педагогика - психология ғылымында өте ертеден бастау алғанын айта отырып, көпмәдениетті тұлғаны кәсіби білім беру жағдайында қалыптастырудың әдіснамалық негіздерін айқындап, зерттеуге қатысты тұғырлар мен басты қағидаларды жүйелеген. Студенттердің көпмәдениетті тұлғасын қалыптастыруға қатысты философия, педагогика, психология салаларындағы еңбектерге талдау жасалынып, кәсіби білім беру жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру жолдары көрсетілген.

Мақалада көпмәдениеттіліктің дамуының педагогикалық-психологиялық сипатын көрсетуде оның кешегісі – бүгінгі жағдайы – болашағы сабақтастықта қарастырылған. Авторлар ғылыми-әдіснаманың ерекшеліктері мен даму тенденцияларын ескере отырып, көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуы мен дамуын зерттеуде бүгінгі күнде елімізде және әлемдік ғылым тәжірибесінде қолданылып жүрген бірқатар әдіснамалық-теориялық білімдерге, тұғырлар мен қағидаларға және әдістер жүйесіне сүйенуді қажет деп ойлайды

Түйін сөздер: көпмәдениеттілік, кәсіби білім беру, тұлға, жаһандық білім кеңістігі, қалыптасу.

Еліміздің қоғамдық-саяси және экономикалық өміріндегі жаһандық өзгерістер білім беру жүйесіне, жекелей алғанда, жоғары білім беруде жаңа әлеуметтік маңызды бағдарларды туындатты. Бүгінгі таңда білімдік қызмет көрсету нарығына көп ұлтты және көпмәдени ортада белсенді және тиімді әрекеттесуге қабілетті, бейбіт өмір мен келісімде өмір сүре алатын, басқа мәдениеттерді сыйлайтын, түсіну қабілеті дамыған жоғары сапалы мамандар қажет болуда. Жаһандық үдерістер мен интеграция Қазақстанда көпмәдениетті тұлға қалыптастыру мақсатындағы қоғамның отандық білім беру жүйесіндегі әлеуметтік сұранысын айқындады. Аталған сұраныс бойынша көпмәдениетті тұлға ашық, демократиялық қоғам құндылықтары мен маңызын қабылдай отырып, көпмәдени жаңаша кеңістікке бейімделу қабілетін иеленеді екен. Осы орайда қазақстандық философ ғалымдар Е. Нысанбаев, Н. Кішібеков, Қ.Н. Нұрғалиев [1], психология саласында Қ. Жарықбаев, Ж. Намазбаева [2], әлеуметтанушы ғалымдар Б. Аяғанов, С. Тәжин [3], педагог ғалымдар К. Құнантаева, А. Бейсенбаева, С. Қалиев, С. Ұзақбаева, К. Қожахметова, Ш. Таубаева және т.б. ғалымдар еңбектері мен көзқарастарына сүйене отырып, әдіснамалық әдістерді қолдануға деген көзқарастарын басшылыққа алдық [4]. Бүгінгі ғылымның дамуы мен болашақ мамандар даярлау мәселесі қоғамның дамуындағы сұраныстар мен адам

капиталының мүмкіндігімен тікелей байланысты. Бұл бүгінде мемлекеттік деңгейде көтеріліп, қоғамға қажетті көпмәдениетті тұлғаның болмысын айқындаумен түсіндірілуде.

Елбасы, Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында былай деген еді: «Біз мәдениеттер мен діндердің қатар өмір сүру жағдайында өмір сүріп үйренуіміз керек. Біз мәдениеттер мен өркениеттер диалогына бейімді болуға тиіспіз. Тек басқа ұлттармен жарастықта ғана біздің еліміз болашақта табыс пен ықпалға қол жеткізе алады. ХХІ ғасырда Қазақстан өзінің өңірлік көшбасшылық ұстанымын нығайтып, Шығыс пен Батыстың үндестігі мен өзара іс-қимылы үшін көпір болуға тиіс» [5]. Бұл айтылған міндеттен болашақ мамандар даярлау жүйесінде ең алдымен олардың жоғары мәдениеттілігін қамтамасыз ету қажеттілігі туындайды. Қойылған міндетті шешуде көпмәдениетті тұлғаның дамуы мен жетілуі өмірдің әлеуметтік жағдайының сапалы түрде өзгеруіне, қоғамның әлауқатына ықпал ететін жаңа мәдениеттің қалыптасуына әкелуі мүмкін.

Кәсіби білім беру жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың мәні мен ерекшеліктеріне бүгінгі жаһандық білім кеңістігіндегі тұлға болмысына деген сұраныс тұрғысында талдау жасап көрейік. Педагогикалық үрдістер мен көпмәдениетті тұлға қалыптастыру механизмдерін бір мезгілде қарастыру олардың уақыт кеңістігін сабақтастығын айқындауға көңіл бөлеміз. Сондықтан, көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың кәсіби білім беру жағдайындағы заңдылықтарын және оның университеттік оқу-тәрбие үрдісінде іске асырылу механизмдерін бақылау оның даму динамикасын көруге мүмкіндік жасайды. Осылайша кәсіби білім беру мекемесіндегі педагогикалық процесс пен көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын бір-бірімен бөлек қарастырмай, керісінше, оларды сабақтастықта, бірлікте, тұтастықта қарастыру қажет. Сонымен қатар, отандық ғалымдар Храпченков Г.М., Храпченков В.Г. ғылыми әдіснаманың мынадай функцияларын атап көрсетеді: теориялық танымдық; әлеуметтік және аксеологиялық; дәлелділік және прогностикалық; тәрбиелік [6]. Мұндай функциялардың орындалуы педагогика ғылымының бүгінгі күн талабы мен тұтас педагогикалық-психологиялық үрдістегі бірлігімен және оның уақыт компонентері тұрғысынан тұтастықты құрайтын ішкі бірліктері арқылы айқындалады. Сол себепті көпмәдениеттіліктің дамуының педагогикалық-психологиялық сипатын көрсетуде оның кешегісі – бүгінгі жағдайы – болашағы сабақтастықта қарастырылуы қажет. Ғылыми-әдіснаманың ерекшеліктері мен даму тенденцияларын ескере отырып, көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуы мен дамуын зерттеуде бүгінгі күнде елімізде және әлемдік ғылым тәжірибесінде қолданылып жүрген бірқатар әдіснамалық-теориялық білімдерге, тұғырлар мен қағидаларға және әдістер жүйесіне сүйенуді қажет деп ойлаймыз. Ол үшін ең бастысы көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың бүгінгі күн үшін құндылықтарын көрсетуде жалпығылымдық әдіс ретінде диалектикалық әдісті пайдалану орынды. Ол тарихи-педагогикалық шындықты яғни көпмәдениетті тұлғаның шығуы мен дамуын, оған алғышарт ретінде ықпал еткен факторлары мен педагогикалық мүмкіндіктерін, әдістемелік механизмдерін, әдіс-тәсілдерін зерттеудің нәтижелерінің дәлелділігі мен объективтілігін қамтамасыз ететін тәсілдерін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, диалектикалық әдіс зерттеу барысында көптеген басқа да әдістер тобын пайдалануға мүмкіндік жасайды. Атап айтқанда мұнда тек педагогикалық әдістер ғана емес, психологиялық, социологиялық, тарих ғылымы саласындағы әдістерді пайдалану мүмкін болады. Соның нәтижесінде, әлеуметтік-тарихи кезеңнің тарихи-педагогикалық үрдісіндегі не құбылыстағы көпмәдениетті тұлғаның қалыптасу мен дамуының заңдылықтарын, ерекшеліктерін, көпмәдениеттіліктің өткені мен бүгінгі жағдайы арасындағы байланысты, оның даму динамикасын бақылауға алуды талап етеді. Өйткені, қоғамның бүгінгі дамуы көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыруда мемлекетте қабылданған құжаттар мазмұнында айтылған ұсыныстар мен талаптарға сай келеді.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасында халықтар арасындағы ынтымақтастыққа, көпмәдениеттілікке жеткілікті көңіл бөлінуде. Соның ішінде кәсіби білім беру мекемелерінде болашақ мамандарды көпмәдениетті тұлға етіп қалыптастыру қажеттілігі айқын көрініс табады. Соның айғағы ретінде 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Білім туралы Қазақстан Республикасының Заңының 11 бабында Білім беру жүйесінің міндеттері көрсетілген. Олар төмендегідей [7]:

1) ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау;

2) белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық-саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру;

3) отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу; қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу, мемлекеттік тілді, орыс, шетел тілдерін меңгерту;

4) оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану;

5) білім алушылардың кәсіптік ұмтылысын қамтамасыз ету сынды нақтылы міндеттер тұлғаның көпмәдениеттілік сапасын қажет еткендігін дәлелдейді.

Осы тұжырымдамада Білім берудің тағы бір талабы – өзге мәдениетті түсіну және қабылдай білу деп көрсетіледі. Мәдениеттердің өзара байланысы, бір-біріне ықпалдастығы жағдайында ғана әрбір жекелеген мәдениеттің принциптері мен ерекшеліктері айқын танылады. Келесі, Қазақстан Республикасының конституциясының 19-бабында көрсетілгендей бірінші әркім өзінің қай ұлтқа, қай партияға және қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы, ал екіншіден әркімнің ана тілі мен төл мәдениетін пайдалануға, қарым-қатынас, тәрбие, оқу және шығармашылық тілін еркін таңдап алуға құқығы бар делінген. Яғни, бұл бапта көрсетілгендей адамдар арасындағы қарым-қатынас толерантты түрде жүзеге асуын қамтамасыз ететіндігі айтылады. Ресей ғалымы А.Н. Джуринскийдің көпмәдениетті білім беру мәселесіне байланысты ойын В. Ершов қолдай отырып көпмәдениетті білім берудің мақсатын «қазіргі көпмәдениетті және көп ұлтты ортада өзінің әлеуметтік-мәдени ұқсастығын сақтай отырып, басқа мәдениетті түсінуге ұмтылған, өзге мәдени-этникалық құндылықтарды сыйлайтын, түрлі ұлт, нәсіл, дін өкілдерімен бейбіт, ортақ тіл табысып, өмір сүре алатын, белсенді саналы әрекет жүргізуге дайын адам қалыптастыру», - деп ойын түйіндейді. Шындығында да көпмәдениетті білім беру үшін әрбір адамды басқа мәдени тұлғалармен өзара әрекетке түсіретін, осы үдеріс барысында өзін жасайтын мәдениеттің бірегей әлемі ретінде қарастыру қажет деп шештік.

Әдебиеттер

1. Кактаева Г., Джуншеев Н. Философия негіздері. – Фолиант, 2018
2. Жұмасова К. Психология. - Астана: Фолиант, 2010
3. Әбсаттаров Р.Б. Әлеуметтану. – Алматы: Қарасай, 2007
4. Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика: әдіснама, теория, тәжірибе. – Алматы «Қазақ университеті», 2013
5. Қазақстан Республикасының президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсан
6. Храпченков Г.М. Становление и развитие русско-национальных школ Средней Азии и Казахстана в конце XIX – начале XX веков: диссертация доктора педагогических наук : 13.00.01 / АПН СССР. НИИ общ. педагогики. – Алма-Ата, 1988. – 373 с.
7. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі, №319-III Заңы (21.07.2015 ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_.

ФОРМИРОВАНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

С.К. Совет, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова, А.К. Амантаева

В статье авторы систематизируют принципы и основные принципы исследования, определяя методологические основы формирования мультикультурной личности в контексте профессионального образования, отмечая, что выводы и взгляды на формирование и развитие мультикультурализма имеют давнюю историю в

педагогической и психологической науке. Анализируются работы в области философии, педагогики, психологии, связанные с формированием мультикультурной личности студентов, и показаны пути формирования мультикультурной личности в контексте профессионального образования.

В статье раскрывается педагогическая и психологическая сущность развития мультикультурализма, его прошлое – настоящее и будущее. Авторы считают, что исследование формирования и развития поликультурной личности с учетом специфики и тенденций научной методологии должно базироваться на ряде методологических и теоретических знаний, принципов и принципов и систем методов, используемых сегодня в стране и мировой науке.

Ключевые слова: мультикультурализм, профессиональное образование, личность, глобальное образовательное пространство, формирование.

FORMATION OF A MULTICULTURAL PERSONALITY IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL EDUCATION

S. Sovet, G. Jumazhanova, Sh. Zhilgildinova, A. Amantaeva

In the article, the authors systematize the principles and basic principles of the research, defining the methodological foundations of the formation of a multicultural personality in the context of professional education, noting that the conclusions and views on the formation and development of multiculturalism have a long history in pedagogical and psychological science. The article analyzes works in the field of philosophy, pedagogy, psychology, related to the formation of a multicultural personality of students, and shows the ways of forming a multicultural personality in the context of professional education.

The article reveals the pedagogical and psychological essence of the development of multiculturalism, its past – present and future. The authors believe that the study of the formation and development of a multicultural personality, taking into account the specifics and trends of scientific methodology, should be based on a number of methodological and theoretical knowledge, principles and principles and systems of methods used today in the country and world science.

Key words: multiculturalism, professional education, personality, global educational space, formation.

FTAXP: 15.41.39

Ш.Ж. Төленді, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ТҰЛҒА ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ КРЕАТИВТІЛІК

Аңдатпа: Мақалада авторлар креативтілікті шығармашылыққа, жаңаны ашуға, қалыптан тыс ойлауға, тапқыр шешімдерді туғызуға қабілеттілігін анықтайтын, тұлғаның тұрақты кіріктірілген сапасы тұрғысынан қарастыра отырып, оның тұлғадағы басқа адамдарда жоқ немесе өте аз мөлшердегі даралықтарды дамытатындығына назар аударған. Сонымен қатар шығармашыл тұлға ұғымымен шығармашылық әрекет ұғымының байланысын анықтаған.

Мақалада креативті әрекет түрінде қарастыру адам дамуының мүмкіндігінің шексіздігін көрсетеді. Креативтілік әрекет тұлғаның шығармашылық міндеттерді өз бетінше бағыттайды. Әр индивидтің бойында болатын креативтіліктің бастауларының болатындығы жайлы мәселе адамның жан қуаттарының барлық қызметтерінің қатысуы нәтижесінде болатын оның жаңа сапалық деңгейі болғандықтан, психологиялық және педагогикалық еңбектерде кең қарастырылған. Өзі-өзі шығармашылықпен дамыту бұл тұлғаның өзіндік қасиетін тереңрек, жаңа қырынан көрсете білуді талап етеді. Шығармашылықтың әлеуметтік жағын қарастыра отырып, сонымен бірге, жеке бастың қасиеттері мен дарындылығы, рухани-психологиялық ахуалы, оның біліктілігі ескерілген.

Түйін сөздер: тұлға, креативтілік, шығармашалақ, даралық, шығармашыл тұлға.

Тұлға – қоғамда өз орны мен рөлін жеткілікті мойындайтын, саналы әрекетпен айналысатын, даралық қасиеттерге ие жеке адам. Бостандық, ақыл-парасат, қозғалысты өмір салты, индивидуализм және кәсіпкерлік рухтың қалыптасқан болуы тұлғаның басты көрсеткіштері.

Б.Г. Ананьев адамның тұлғалық қасиеттерін былайша суреттейді: «Тұлғаның құрылымдық-динамикалық қасиеттерінің бастапқы сәті – осы тұлғаның тұрақтанған және қалыптасқан қоғамдағы мәртебесі [1].

Тұлға – қоғамдық-тарихи жағдайлар барысында қарым-қатынас пен танымның, еңбектің субъектісі, қоғам дамуының индивиді. Адам тұлға болып тумайды, тұлға болып жетіледі және оның тұлғалық жетілуі әлеуметтік мәселе болып табылады.

Белгілі психолог Қ.Б. Жарықбаев шығармашыл тұлғаға сипаттама бергенде оны «басқалардан көмек күтпей, мәселені шешуде басқа біреудің әдісін қайталамай, қалайда өзі шешуге тырысатын адам – шығармашыл ойдың иесі» – деген пікір білдіреді [2]. Шығармашылық әрекеттің бастауы қиялдай, елестете отырып, шығармашылық ойдан алынатын болса, жаңа нәтижеге жеткен сол әрекеттің иесін жаңашыл тұлға деп тануға болады деп санаймыз.

Акмееология ғылымдарының өкілі М.Ә. Құдайқұлов шығармашылық үрдісті, оның ішіндегі педагогикалық шығармашылықты жан-жақты талдай отырып: «...педагогикалық шығармашылық қабілетті дамыту үшін, ең алдымен, оқытушының ойында интуиция мен мотивацияның пайда болуы шарт, онан соң шабыттану мен жаңаша идеяны ойлап табудың негізінде тапқырлық танытып, оған сәйкес жоспар құрып, оны табандылықпен іске асыра білуі қажет», – деп есептейді [3]. Шығармашылық әрекет туралы ғалым Ә.Амирова тұлғаның шығармашылық міндеттерді өз бетінше шешуі: білім, білік, дағдыны жаңа жағдайға тасымалдай алуы, белгіліден жаңа мәселені көре білуі, объектінің жаңа қызметін байқай алуы, жаңа шешімдер қабылдауы деген пікір білдіреді (сурет 1) [3].

Сурет 1 – Креативті тұлғаның қасиеттері

Әйгілі неміс психолог-ғалымы Х. Хекхаузеннің пайымдауынша, шығармашылықпен өзін-өзі дамыту тұлғаның белсенді іс-әрекетінсіз мүмкін емес. Жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту үрдісінде қол жеткізу түрткісінің маңызы өте зор [4].

Аталмыш психикалық қасиеттердің әрқайсысы – шығармашылық ойлауды дамытуға түрткі болатын дербес сапа. Шығармашыл тұлғаның психикалық қасиеттерінің ең негізгілерінің бірі – ойлау тереңдігі, қайталанбастығы. Ғылымдар жүйесін оқып-үйрену студенттердің ойлау, есту, т.б. жоғары психикалық үдерістері дамуының мейлінше биік дәрежеге көтеріліп, шығармашылық іс-әрекетке айналуын талап етеді. Осыған орай, ақпараттық технологияларды қолданып, білімді студент саналы түрде терең ой елегінен өткізе отырып, қабылдауы қажет. Б.А. Тұрғынбаеваның диссертациялық жұмысында шығармашылық әрекеттің төмендегідей сипаттамалары келтіріледі:

- шығармашылық үрдіс мәселені қарапайым логикалық алгоритм негізінде шешу мүмкін болмаған жағдайда орын алады, ал оған интуиция мен иррационалдық бастау қатысады;
- шығармашылық-таныммен, ақиқаттың сәулеленуі, оның дамуы мен қызмет ету заңдарымен тікелей байланысты; өйткені сәулелену шығармашылықтың базасы мен негізі; шығармашылық кезінде адам өзінің білімін кеңейтеді, тереңдетеді сондықтан ақиқат дүниені тану формасы ретінде танылады;

- шығармашылық – адам әрекетінің ең жоғарғы түрі, оның тқрмысының тәсілі, өзіндік әрекетінің, өзін-өзі дамытуының, өзін-өзі танытуының формасы;
 - креативтілік - рухани және материалдық құндылықтардың бірлігі;
 - креативтілік – ойлаудың маңызды психологиялық критерийі;
- шығармашылықтың шешімі – эмоционалдық көтеріңкі көңіл-күйдің не күйзелістің айқын байқалуы [3].

Креативтілік – бұл нақты іс-әрекет барысында жүзеге асырылатын өз бастауы, өту барысы және нәтижесі болатын үрдіс. Бұл үрдіс 3 кезеңнен өтеді: дайындық, ізденіс, орындау. Осы деңгейлерге сәйкес шығармашылық қабілеттердің құрылымын анықтайды, өз бойынан оларды талдайды, бағыттай отырып дамытады және жетілдіреді. Меңгеру қабілеттілігі де креативті жеке тұлғаның басты қасиеттерінің бірі. Білім алушылар соңғы нәтижеге бағытталған білімнің, дағды-біліктің жиынтығын меңгеріп қана қоймай, өзін мүмкіндігінше көрсете білу және қоғам өміріне пайдалы түрде қатысу үшін (құзыреттілік) ақпаратты өздігінен табу, талдау, құрылымдау және тиімді пайдалану дағдысын меңгеруі тиіс. Студенттердің білімді меңгеруіндегі басты мәселе ойлау арқылы әрекет жасаудың тәсілдерін үнемі үйрену, ойлау әрекеттерін талдау, жинақтау, пайымдау, т.б. түрлерін меңгеру болып есептеледі. Өзі-өзі шығармашылықпен дамыту бұл тұлғаның өзіндік қасиетін тереңірек, жаңа қырынан көрсете білуді талап етеді. Шығармашылықтың әлеуметтік жағын қарастыра отырып, сонымен бірге, жеке бастың қасиеттері мен дарындылығын, рухани-психологиялық ахуалын, оның біліктілігін ескерген жөн. Өйткені олар шығармашылық үрдістің ішкі тетіктерін тереңірек меңгеруге, адамның шығармашылық мүмкіншілігінің мәнін түсінуге септігін тигізеді. Ғылыми әдебиеттердің негізіне сүйене отырып мынандай қорытынды жасаймыз: креативтілік бұл жеке тұлғаның сипаттамасы, күрделі шексіз білім. Креативтілік құрамын шығармашылық үрдістің іске асуына ықпал етуші, әр түрлі қабілеттер жиынтығы анықтайды. Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде ой-өрісі жаңашыл, дүниетанымы жоғары, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау.

Әдебиеттер

1. Лейтес Н. Возрастная одаренность // Семья и школа. – №9 – 1989. – 12 с.
2. Қ.Жарықбаев. Жалпы психология. – Алматы: Білім, 1993
3. Таубаева Ш. Педагогика әдіснамасы: оқу құралы. – Алматы, 2016. – 432 б.
4. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособ. для студ. высш. уч. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
5. Тұрғанбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. – Алматы, 2005. – 250 б.

КРЕАТИВНОСТЬ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИИ

Ш.Ж. Толенды, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова

В статье авторами обращено внимание на рассмотрение креативности с точки зрения устойчивого интегрированного качества личности, определяющего ее способность к творчеству, открытию нового, нестандартному мышлению, созданию остроумных решений, она развивает в личности те индивидуальности, которых нет или очень мало у других людей. В работе была определена связь понятия творческой деятельности с понятием творческой личности.

Рассмотренная в статье форма творческой деятельности показывает бесконечность возможностей развития человека. Творческая деятельность самостоятельно направляет творческие задачи личности. Вопрос о существовании истоков креативности, которые существуют в каждом индивидууме, широко рассматривается в психолого-педагогических трудах, так как это новый качественный уровень, обусловленный участием всех функций души человека. Творческое саморазвитие требует умения показать свою индивидуальность с более глубокого, нового ракурса. Рассматривая социальную сторону творчества, авторами также учитывались

личностные качества и одаренность, духовно-психологический климат, его квалификация.

Ключевые слова: личность, креативность, творчество, индивидуальность, творческая личность.

CREATIVITY IN THE STRUCTURE OF PERSONALITY IN PSYCHOLOGY

Sh. Tolendi, G. Jumazhanova, Sh. Zhilgildinova

In the article, the authors pay attention to the consideration of creativity from the point of view of a stable integrated personality quality that determines its ability to create, discover new things, think outside the box, create ingenious solutions, it develops in the individual those individualities that other people do not have or very little. The paper defines the relationship between the concept of creative activity and the concept of creative personality.

The form of creative activity considered in the article shows the infinite possibilities of human development. Creative activity independently directs the creative tasks of the individual. The question of the existence of the sources of creativity that exist in each individual is widely considered in psychological and pedagogical works, since this is a new qualitative level, due to the participation of all functions of the human soul. Creative self-development requires the ability to show your personality from a deeper, new perspective. Considering the social side of creativity, the authors also took into account personal qualities and giftedness, spiritual and psychological climate, and their qualifications.

Key words: personality, creativity, creativity, individuality, creative personality.

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ

Журнал мақаланы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қабылдайды.
Журналдың шығу жиілігі: жылына – 4 рет.

Журналға мақаланы жариялау құны:

- университет қызметкерлері үшін – 3000 теңге,
- басқа университеттердің авторлары үшін – 5000 теңге.

Мақала мәтініне қойылатын талаптар

1. Журналдың редакциясына ұсынылған мақалалар төмендегідей талаптарға сай болуы керек:

- ФТАХР (ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы, мақала мәтініне ФТАХР кодын беру үшін grnti.ru сайты пайдалану керек)
- түйін сөздер (4-5);
- автордың аты-жөні, мақаланың атауы, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде аннотация (100-150 сөз)
- негізгі сөздер қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде болу керек;
- библиографиялық сипаттамаға (ГОСТ 7.1.-2003) стандарттарының талаптарына сәйкес әзірленген библиографиялық тізімдер беріледі. Осы талаптарға сәйкес рәсімделмеген мақала қабылданбайды;
- авторлар туралы ақпарат, онда келесі деректер көрсетілуі керек: ЖОО атауы, ғылыми атағы және дәрежесі, ғылыми қызығушылығының бағыты, автордың жұмыс істейтін ауданы, лауазымы, жұмыс істейтін орны, пошталық мекен-жайы, телефоны, электронды поштасы;
- журналдың редакциялық алқасына кірмейтін, екі тәуелсіз ғалымның немесе осы тақырыпқа сай маманның шолуы (рецензия) және сараптамалық қорытынды болу керек;

2. Мақала көлемі, ережеге сәйкес, мәтін, сурет және кестені қосқанда 3 беттен, 5 бетке дейін болуы тиіс, (Arial – 11, бір интервал, беттің шетінен шегініс – 2,0 см). Word редакторының нұсқасы, Word-2007 төмен болмау керек.

3. Бір мақаладағы авторлардың саны 4 адамнан аспауы керек.

4. Барлық суреттер, карталар, фотолар, кестелер, формулаларды компьютерлік техника құралдары арқылы орындау және оларды мақалада көрсетілуі бойынша қолдану ұсынылады.

5. Кескіндері бар материалдарға қойылатын негізгі талаптар: суреттер, фотолар Adobe Illustrator 7.0-10.0, Adobe Photoshop 6.0-8.0 бағдарламаларында дайындалып немесе өңделіп, жинаққа жариялануы үшін (PC):

- TIF, JPG файл форматтарында жіберілуі тиіс;
- фотолар ақ-қара түрде, сапалы, электронды түрде болуы керек;
- барлық кестелер, схемалар және диаграммалар баяндамаға кірістіріліп онымен байланысты болып және бастапқы дайындалған (Excel, Corel Draw 10.0-13.0) бағдарламаға сәйкес болуы тиіс.
- рұқсат етілетін файл – 300 dpi.

6. Барлық қысқартылған сөздер толық жазылуы тиіс.

7. Әдебиеттерді рәсімдеу тәртібі:

- әдебиет алфавиттік тәртіппен орналастырылады (ғылыми мақалалар үшін – қолданылатын материалдың бастапқы және соңғы беттерін көрсету керек);
- мәтін бойынша төртбұрышты жақшаларда сілтеме беріліп отырған әдебиеттің реттік номері көрсетіледі;
- қолданылған әдебиеттер тізімінде библиографиялық мазмұндау ГОСТ 7.1.–2003 стандартына сәйкес рәсімделуі керек;
- ГОСТ тәртібіне сай рәсімделмеген мақала жариялануға жіберілмейді.

8. Мақаланы мұқият редакциялау керек.

9. Мақалалар флэшкамен қабылданады немесе rio@semgu.kz электронды мекен-жайына жіберуге болады.

10. Файлдар міндетті түрде автордың тегі және тұратын қаласының атауымен аталуы керек. Мысалы, «Серіков. Караганда». Бір файлға бірнеше мақала қоюға болмайды.

Мақаланы рәсімдеу үлгісі

ҒТАХР: 32.61.11

М.А. Смагулов

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

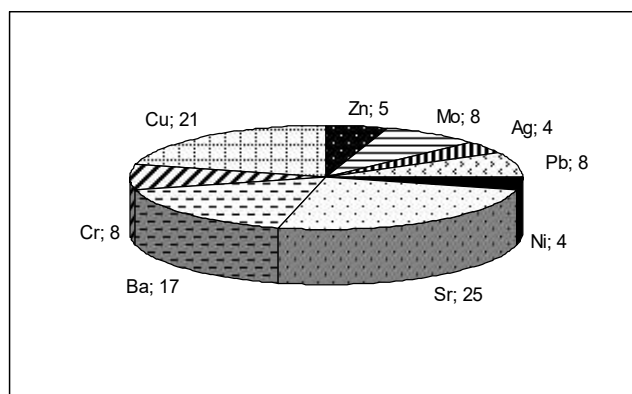
БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ МИГРАЦИЯ ЖӘНЕ АУЫР МЕТАЛДАРДЫ ЖИНАҚТАУ

Анықтама: Мақалада зерттеудің нәтижелері келтірілген.....

Түйін сөздер: орта, биолог, табиғат.....

МӨТІН. Ландштафтық компоненттердің биогеохимиялық қасиеттерін қалыптастыруда атмосфералық, сулы және биогенді қоныс аударудың маңызды рөлі бар. Барлық табиғи сулардан ерекше атмосфералық жауын шашын байқалады. Қарда элементтердің шоғырлануы ауа температурасына байланысты, желдің бағыты ластану кезінде, оның қашықтығына және жер бетіне әсер етеді.

Атмосфералық жауын-шашынның химиялық құрамындағы айырмашылықтар ауа массасының күрделі қозғалысына байланысты. 1 суретте мұзды су қоймаларындағы ауыр металдардың мазмұны.

Сурет 1 – Москворецк жүйесі бойынша су қоймаларындағы ауыр металдардың мұздағы жағдайы

Сульфат-гидрокарбонаты және сульфат-хлорид-кальций жаңбыр суының құрамына кіреді. Олардың минералдануы атмосферада шаңның шоғырлануынан жоғары. Қармен салыстырғанда (Sr, Pb, Cr, Zn, Ni) жаңбырлы ландшафтың бірлік ауданында жауын – шашын жағдайында есептелген ауыр металдар басым болады (1 кесте).

1 кесте – Қар мен жаңбырдағы ауыр металдардың мөлшері, кг/га

№	Ауыр металдар	Қар	Жаңбыр
1	Pb	$0,5 \times 10^{-6}$	$0,2 \times 10^{-4}$
2	Cr	$0,4 \times 10^{-6}$	$1,6 \times 10^{-3}$
3	V	$8,5 \times 10^{-5}$	–
4	Zn	$0,4 \times 10^{-5}$	$8,0 \times 10^{-4}$
5	Ni	$9,4 \times 10^{-5}$	$1,6 \times 10^{-4}$

Примечание: *

Әдебиеттер

1 Курмуков А.А. Леуомизиннің ангиопротекторлы және липидті төмендету белсенділігі.- Алматы: Бастау, 2007. – 35-37 б.

БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ АККУМУЛЯЦИЯ АУЫР МЕТАЛДАРЫ

М.А. Смагулов

Бұл мақалада биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің даму сипаттамасы қаралады. Қоршаған геохимиялық және экологиялық-геохимиялық өзгерістердің әсерлері бөлек және жекеше талданды. Біз биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің дамуының заңдылығын ұсынамыз.

Түйін сөздер:

BIOGEOCHEMICAL MIGRATION AND ACCUMULATION HEAVY METALS

M.A. Ivanov

This article discusses the characteristics of the development of eco-geochemical changes in the biosphere. Analyzed discretely, and in particular the relationship of environmental, geochemical and ekologo-geochemical changes. We present the laws of development of ecological-geochemical changes in the biosphere.

Key words:

1-қосымша

Автор жайлы мағлұматтар
(әр авторға жеке толтырылады)

№	Автордың Т.А.Ә. (осы жерге жазу керек)	3*4 түрлі-түсті фотосурет
1.	Жұмыс орны (толық жазу керек), лауазымы	Мысалы: Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, стандарттау және сертификаттау кафедрасы, аға оқытушы
2.	Ғылыми атағы және дәрежесі	
3.	Пошталық мекен-жайы	
4.	Телефон: үй., жұм., қалта тел.	
5.	Электронды поштаның мекен-жайы	

2-қосымша

Мақала туралы мәлімет
(журналдағы әрбір мақала автормен толтырылады)

№	Мәлімет (мақала)
1.	ҒТАХР (ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы)
2.	Негізгі автор
3.	Қосалқы автор
4.	Автордың жұмыс орны (толық атауы)
5.	Мақаланың атауы
6.	Ғылыми бағыты (техникалық, биологиялық, ауылшаруашылық, ветеринарлық, тарихи, экономикалық, педагогикалық)
7.	Түйін сөздер
8.	Орыс тілінде түйіндеме
9.	Қазақ тілінде түйіндеме
10.	Ағылшын тілінде түйіндеме
11.	Әдебиеттер тізімі

Журналдағы мақала материалы мен мақаланың әдебиеттерін рәсімдеу

1. Автордың (авторлардың) ТАӘ әрқайсысының жұмыс орнына сәйкес индекстеледі – А.В. Витавская¹, Н.И. Пономарева², Г.К. Алтынбаева³
Автордың (авторлардың) жұмыс орны – Алматы технологиялық университеті¹, Ұлттық ғылыми-техникалық ақпарат орталығы², Рудный индустриялық институты³
2. Әдебиеттер тізімінде библиографиялық мазмұндау ГОСТ 7.5.-98 стандартына сәйкес рәсімделеді. Мысал ретінде ең жиі кездесетін сипаттама-мақалалар, кітаптар, конференция жұмыстары, патенттер және қолжетімді электронды ресурстар беріледі.

4-қосымша

Мерзімді басылымның мақаласы:

1 Аксартон Р.М., Айзиков М.И., Расулова С.А. Леукомизиннің сандық анықтау әдісі // Вестн. ҚазМУ. Сер. хим. – 2003. – Т.1., № 8. – С. 40-41

Кітап:

2 Курмуков А.А. Леомизиннің ангиопротекторлық және липидті төмендету белсенділігі. – Алматы: Бастау, 2007.-148 б.

Шығармалар жинағы, конференцияларда жарияланған еңбектер (семинар, симпозиум):

3 Абимурдына С.Т., Сыдыкова Г.Е., Оразбаева Л.А. Қант өндірісінің инфрақұрылымын дамыту және құру // Қазақстанның аграрлық секторындағы инновациясы: Матер. Халықаралық конференция / әл-Фараби атындағы ҚазМУ. Алматы, 2010. – 10-13 Б

Электронды ресурс:

4 Соколовский Д.В. Жетектердің өзін-өзі реттеу механизмдерінің синтездеу теориясы [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (ұсынылған мерзімі: 12.03.2009).

Ресми әдебиетті тіркегенде, басылым авторларының толық тізімін беру керек (басқаларсыз).

Мақалаларды өзгеден иемденбегенін тексеру

Журналдың редакциялық алқасы мақаланы өзгеден иемдену жағының болмауын тексереді (лицензияланған бағдарлама қолданылады). Мәтіннің түпнұсқалығы **75%** құрауы керек. Түпнұсқалықтың қажетті пайызын алмаған мақала, қайта қарау үшін авторға жіберіледі. Бірінші және екінші тексеру тегін, үшінші тексеру – 500 теңге. Үшінші тексеру кезінде қанағаттанарлық нәтиже болмаған жағдайда, мақала журналда жарияланбайды.

Төлем қабылдау үшін мекен-жай мен реквизиттер

071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Тәңірбергенов көшесі, 1
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғам

«Ғылыми кітапхана», 1 бөлме, тел: +7(7222) 56-70-83

E-mail: rio@semgu.kz

071412, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Шәкәрім даңғылы, 42 а

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғам
БИН/ИИН 130840007973

БИК HSBKZKX

ИИК KZ126010261000182423

«Қазақстанның Халық Банкі» АҚ

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

В журнал принимаются рукописи на русском, казахском, английском языках.
Периодичность журнала – 4 раза в год.

Стоимость публикаций:

- для сотрудников университета – 3000 тенге,
- для других авторов – 5000 тенге.

Требования к оформлению материалов

1. Статьи, представленные в редколлегию журнала, должны иметь:

- МРНТИ (международный рубрикатор научно-технической информации, для присвоения статье кода МРНТИ необходимо использовать сайт grnti.ru);
- ФИО авторов, название статьи, аннотацию (100-150 слов) на русском, казахском и английском языках;
- ключевые слова на русском, казахском и английском языках (5-6 слов);
- сведения об авторах, где необходимо отразить следующие данные: название вуза, ученая степень и звание, область, в которой работает автор, должность, место работы, почтовый адрес, телефон, электронная почта;
- экспертное заключение, рецензии от двух независимых ученых или специалистов по соответствующей тематике, не входящих в состав редакционной коллегии журнала.

2. Объем материалов, как правило, не должен быть менее 3 страниц и не более 5 страниц, включая текст, рисунки, таблицы (Arial – 11, интервал – одинарный, отступ от края листа – 2,0 см). Редактор Word – версия не ниже Word-2007.

3. Количество авторов одной статьи не должно превышать 4-х человек.

4. Все рисунки, карты, фотографии, таблицы, формулы рекомендуется выполнять с помощью компьютерной техники и размещать в статье по мере их упоминания.

5. Основные требования, предъявляемые к иллюстративным материалам:

- рисунки, фото должны быть изготовлены или обработаны в программах Adobe Illustrator 7.0-10.0, Adobe Photoshop 6.0-8.0 и представлены для публикации в форматах файлов (под PC): TIF, JPG;
- рисунки и фотографии должны быть черно-белыми, качественными, в электронном виде;
- все таблицы, схемы и диаграммы должны быть встроены в текст статьи и иметь связи (быть доступными для редактирования) с программой-исходником, в которой они созданы (Excel, Corel Draw 10.0-13.0);
- разрешение файлов – 300 dpi.

6. Все сокращения должны быть расшифрованы.

7. Порядок оформления литературы:

- литература располагается в алфавитном порядке (с указанием начальных и конечных страниц используемого материала – для научных статей);
- по тексту в квадратных скобках указывается порядковый номер работы, на которую дается ссылка;
- подробное оформление библиографического списка представлено в Стандарте библиографического описания ГОСТ 7.1.-2003;
- статья, в которой литература оформлена не по требованиям ГОСТа, к публикации не принимается.

8. Статья должна быть тщательно отредактирована.

9. Статьи принимаются на флэш-носителе или на электронный адрес rio@semgu.kz

10. Файлы необходимо именовать согласно фамилии первого автора и города. Например, «Сериков. Караганда». Нельзя в одном файле помещать несколько статей.

Образец оформления статьи

МРНТИ: 32.61.11

М.А. Смагулов

Государственный университет имени Шакарима города Семей

БИОГЕОХИМИЧЕСКАЯ МИГРАЦИЯ И АККУМУЛЯЦИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ

Аннотация: В статье приведены результаты исследования.....

Ключевые слова: среда, биолог, природа.....

ТЕКСТ. В формировании биогеохимических свойств компонентов ландшафта важную роль играет атмосферная, водная и биогенная миграция. Из всех природных вод наиболее заметные изменения наблюдаются в атмосферных осадках. Концентрация элементов в снеге зависит от температуры воздуха, направления розы ветров по отношению к источнику загрязнения, удаленности от него, рельефа местности. Различия химического состава атмосферных осадков обусловлены сложными перемещениями воздушных масс. На рисунке 1 отображено содержание тяжелых металлов во льду водохранилищ.

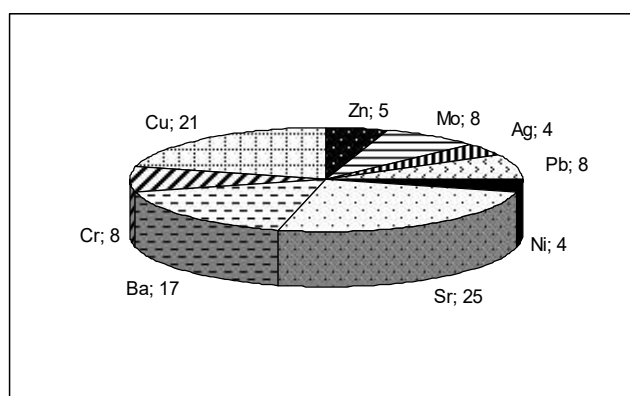

Рисунок 1 – Распределение содержания тяжелых металлов во льду водохранилищ Москворецкой системы

Дождевые воды по составу сульфатно-гидрокарбонатно- и сульфатно-хлоридно-кальциевые. Минерализация их выше за счет концентрации в атмосфере пыли. Выявлено преобладание тяжелых металлов, рассчитанных при выпадении на единицу площади ландшафта, в дожде (Sr, Pb, Cr, Zn, Ni) по сравнению со снегом (табл. 1).

Таблица 1 – Содержание тяжелых металлов в снеге и дожде, кг/га

№	Тяжелые металлы	Снег	Дождь
1	Pb	$0,5 \times 10^{-6}$	$0,2 \times 10^{-4}$
2	Cr	$0,4 \times 10^{-6}$	$1,6 \times 10^{-3}$
3	V	$8,5 \times 10^{-5}$	–
4	Zn	$0,4 \times 10^{-5}$	$8,0 \times 10^{-4}$
5	Ni	$9,4 \times 10^{-5}$	$1,6 \times 10^{-4}$

Примечание: *

Литература

1. Курмуков А.А. Ангиопротекторная и гиполипидемическая активность леуомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – С. 35-37

БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ АККУМУЛЯЦИЯ АУЫР МЕТАЛДАРДЫҢ М.А. Смагулов

Бұл мақалада биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің даму сипаттамасы қаралады. Қоршаған геохимиялық және экологиялық-геохимиялық өзгерістердің әсерлері бөлек және жекеше талданды. Біз биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің дамуының заңдылығын ұсынамыз.

Түйін сөздер:

BIOGEOCHEMICAL MIGRATION AND ACCUMULATION HEAVY METALS M.A. Smagulov

This article discusses the characteristics of the development of eco-geochemical changes in the biosphere. Analyzed discretely, and in particular the relationship of environmental, geochemical and ekologo-geochemical changes. We present the laws of development of ecological-geochemical changes in the biosphere.

Key words:

Приложение 1

Сведения об авторе (заполняется на каждого автора)

№	Ф.И.О. автора (писать здесь)	Фото цветное 3*4
1.	Место работы (без сокращений), ВУЗ, кафедра, должность	Например: Государственный университет имени Шакарима города Семей, кафедра стандартизации и сертификации, старший преподаватель
2.	Ученая степень и звание	
3.	Почтовый адрес	
4.	Телефон: дом., раб., сотовый	
5.	Адрес электронной почты	

Приложение 2

Сведения о статье (заполняется автором на каждую статью журнала)

№	Сведения (статья)	
1.	МРНТИ (международный рубрикатор научно-технической информации)	
2.	Основной автор	
3.	Соавторы	
4.	Место работы автора (полное наименование)	
5.	Название, заглавие статьи	
6.	Направление науки (технические, биологические, сельскохозяйственные, ветеринарные, исторические, экономические, педагогические)	
7.	Ключевые слова	
8.	Резюме на русском языке	
9.	Резюме на казахском языке	
10.	Резюме на английском языке	
11.	Список литературы	

Оформление материалов статьи и пристатейной литературы в журналах

1. ФИО автора(-ов) индексируется с местом работы каждого – А.В. Витавская¹, Н.И. Пономарева², Г.К. Алтынбаева³
Место работы автора(-ов) – Алматинский технологический университет¹, Национальный центр научно-технической информации², Рудненский индустриальный институт³
2. Библиографические описания в списке литературы оформляются в соответствии с ГОСТ 7.5-98. В качестве примера приводятся наиболее распространенных описания – статьи, книги, материалы конференций, патенты и электронные ресурсы удаленного доступа.

Приложение 4

Статья из периодического издания:

- 1 Аксартон Р.М., Айзиков М.И., Расулова С.А. Метод количественного определения леукомизина // Вестн. КазНУ. Сер. хим. – 2003. – Т.1. № 8. – С. 40-41

Книга:

- 2 Курмуков А.А. Ангиопротекторная и гиполипидемическая активность леуомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – 148 с.

Публикация из материалов конференции (семинара, симпозиума), сборников трудов:

- 3 Абимильдина С.Т., Сыдыкова Г.Е., Оразбаева Л.А. Функционирование и развитие инфраструктуры сахарного производства // Инновация в аграрном секторе Казахстана: Матер. Междунар. конф. / КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы, 2010. – С. 10-13

Электронный ресурс:

- 4 Соколовский Д.В. Теория синтеза самоустанавливающихся кулачковых механизмов приводов [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (дата обращения: 12.03.2009).

При оформлении пристатейной литературы приводить полный перечень авторов издания (без др.).

Проверка статей на наличие заимствований

Редакция журнала осуществляет проверку статьи на наличие заимствований (используется лицензионное программное обеспечение). Оригинальность текста должна составлять **не менее 75%**. Статья, не набравшая необходимый процент оригинальности, направляется автору на доработку. Первая и вторая проверки осуществляются бесплатно, третья проверка – 500 тенге. В случае получения отрицательного результата после третьей проверки, статья не допускается к публикации в журнале.

Адреса и реквизиты для оплаты:

Некоммерческое акционерное общество «Университет имени Шакарима города Семей»
071410, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Танирбергенова, 1

«Научная библиотека», каб.1, тел: +7(7222) 56-70-83, rio@semgu.kz
071412, Республика Казахстан, г. Семей, пр. Шакарима 42 а

Некоммерческое акционерное общество «Университет имени Шакарима города Семей»
БИН/ИИН 130840007973
БИК HSBKZKZKX
ИИК KZ126010261000182423
АО "Народный Банк Казахстана"

АВТОР ЖАЙЛЫ МАҒЛҰМАТТАР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Акимбекова Ш.С. – магистрант кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Алимгазина А.К. – преподаватель кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Аманжолова Н.Қ. – преподаватель педагогики и психологии Семейского Многопрофильного колледжа

Аманова А.К. – PhD, и.о. асс. профессор кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Амантаева А.К. – ст. преподаватель кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Аукенова А.С. – магистрант кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Ахметжанова Л.Қ. – магистрант кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Бауыржанова Н.Б. – магистрант кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Беленко О.Г. – к.псх.н., и.о. доцента кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

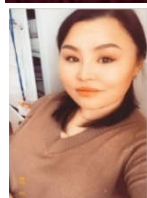
Биниязова А.Б. – учитель Самопознания, вожатая КГУ «СОШ № 7 г. Аягоз»

Файса Е.А. – магистрант кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Джумажанова Г.К. – к.псх.н., и.о. доцента, зав. кафедрой психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Жақсылық Қ.Қ. – преподаватель педагогики и психологии Семейского Многопрофильного колледжа

Жилгилдинова Ш.С. – ст. преподаватель кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

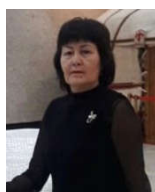
Исмаилова Г.К. – к.фил.н., профессор, зав. кафедрой полиязычия Университета им. Шакарима г. Семей

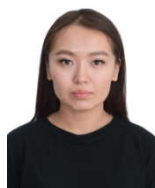
Карменова Қ.А. – ст. преподаватель кафедры психологии Университета им. Шакарима г. Семей

Кәпіл М.Б. – магистрант
кафедры психологии
Университета
им. Шакарима г. Семей

Кошкимбаева Р.Х. –
ст. преподаватель Павлодарского
педагогического университета

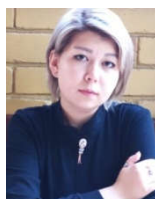
Молдағалиева А.Е. – ст.
преподаватель кафедры
психологии Университета
им. Шакарима г. Семей

Нурбекова М.А. – ст. преподаватель
кафедры психологии Университета
им. Шакарима г. Семей

Нурлыбекова М.М. – магистрант
кафедры психологии
Университета им. Шакарима
г. Семей

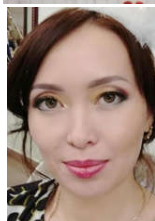
Нурпеисова А.Б. – магистрант
кафедры полиязычия Университета
им. Шакарима г. Семей

Сайраубек І. – магистрант
кафедры психологии
Университета им. Шакарима
г. Семей

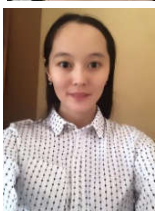
Сеитбаева А.Б. – преподаватель
педагогика и психологии
Семейского Многопрофильного
колледжа

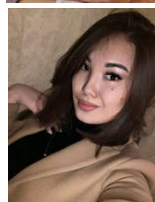
Сексенбаева А.М. – магистрант
кафедры психологии
Университета им. Шакарима г.
Семей

Серикова А.С. – магистрант
кафедры психологии Университета
им. Шакарима г. Семей

Совет С.К. – магистрант
кафедры психологии
Университета им. Шакарима
г. Семей

Советова М.С. – магистрант
кафедры психологии Университета
им. Шакарима г. Семей

Тәтібек Е.С. – психолог
«ВКО ЦПЗ» УЗ ВКО
«Отдел психиатрической службы
по г. Семей».

Төленді Ш.Ж. – магистрант
кафедры психологии
Университета им. Шакарима
г. Семей

Турсунгожинова Г.С. – к.псх.н.,
и.о. доцента, кафедры
психологии Университета
им. Шакарима г. Семей

Утепова Г.А. – психолог «ВКО
ЦПЗ» УЗ ВКО
«Отдел психиатрической службы
по г. Семей»

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

G. Ismailova, A. Nurpeissova ELECTRONIC TEXTBOOK AS AN INNOVATIVE TOOL IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING.....	4
А.Б. Биниязова «ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ.....	7
М.С. Советова, О.Г. Беленко ИЗУЧЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОЯВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ.....	11
Л.Қ. Ахметжанова, О.Г. Беленко ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ, КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА.....	15
М.М. Нурлыбекова, О.Г. Беленко ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВУЗА.....	20
А.Б. Сеитбаева, Н.К. Аманжолова, Қ.Қ. Жақсылық ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	26
Г.А. Утепова, Е.С. Тәтібек К ВОПРОСУ ДИАГНОСТИКИ ДЕМЕНЦИИ В ПОЖИЛОМ ВОЗРАСТЕ.....	30
А.С. Шулятьев, Г.С. Турсунгожинова, Р.Х. Кошкимбаева ФОРМИРОВАНИЕ ТЕЛЕСНОГО «Я-ОБРАЗА» СТУДЕНТОВ.....	34
Ш.С. Акимбекова, А.К. Аманова, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгилдинова ЖАХАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛелЕРІ.....	40
А.С. Аукенова, Г.К. Джумажанова, М.А. Нурбекова КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІК – МАМАН ДАЯРЛАУДЫҢ БАСТЫ САПАСЫ.....	43
Н.Б. Бауыржанова, А.К. Аманова, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫ БОЛАШАҚ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ– ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	46
Е.А. Ғайса, А.К. Аманова, А.Е. Молдағалиева САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ЭСТЕТИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	50
М.Б. Кәпіл, А.И. Булшекбаева, Г.К. Джумажанова, Қ.А. Карменова СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ – ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ.....	53
І. Сайраубек, Г.К. Джумажанова, М.А. Нурбекова БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ БАСҚАРУШЫЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ.....	56

А.М. Сексенбаева, Г.К. Джумажанова, Қ.А. Карменова ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ТӘЖІРИБЕ – КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	60
А.С. Серикова, Г.К. Джумажанова, А.И. Булшекбаева, А.К. Алимгазинова ОТБАСЫ ПСИХОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ФУНКЦИЯЛАРЫ.....	63
С.Қ. Совет, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова, А.К. Амантаева КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КӨПМӨДЕНИЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	67
Ш.Ж. Төленді, Г.К. Джумажанова, Ш.С. Жилгильдинова ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ТҰЛҒА ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ КРЕАТИВТІЛІК.....	70
АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ.....	74
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ.....	78
АВТОР ЖАЙЛЫ МАҒЛҰМАТТАР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	82

Басуға жіберілген күні 22.09.2020 ж. Пішімі 60x84 1/8
Шартты баспа табағы 5,37
Таралымы 100 дана. Бағасы келісімді.

Техникалық редакторы: Евлампиева Е.П.
Маман: Семейская З.Т.
Безендіруші: Мырзабеков С.Т.

Журнал 15.11.2013 жылдан Қазақстан Республикасының мәдениет және
ақпарат министрлігінде тіркелген.
Куәлік № 13981-Ж
Жылына 4 рет шығады.

Құрылтайшысы: «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» коммерциялық емес
акционерлік қоғам

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің
баспаханасында басылды.

Адрес редакции: 071410, Республика Казахстан, г. Семей, пр. Шакарима, 42 а
НАО «Университет имени Шакарима города Семей»
«Научная библиотека», каб. 1, тел: +7(7222) 56-70-83
E-mail: rio@semgu.kz